REVISTA DIGITAL
DE PSICOTERÀPIA PSICOANALÍTICA

Núm. 6 - any 2018

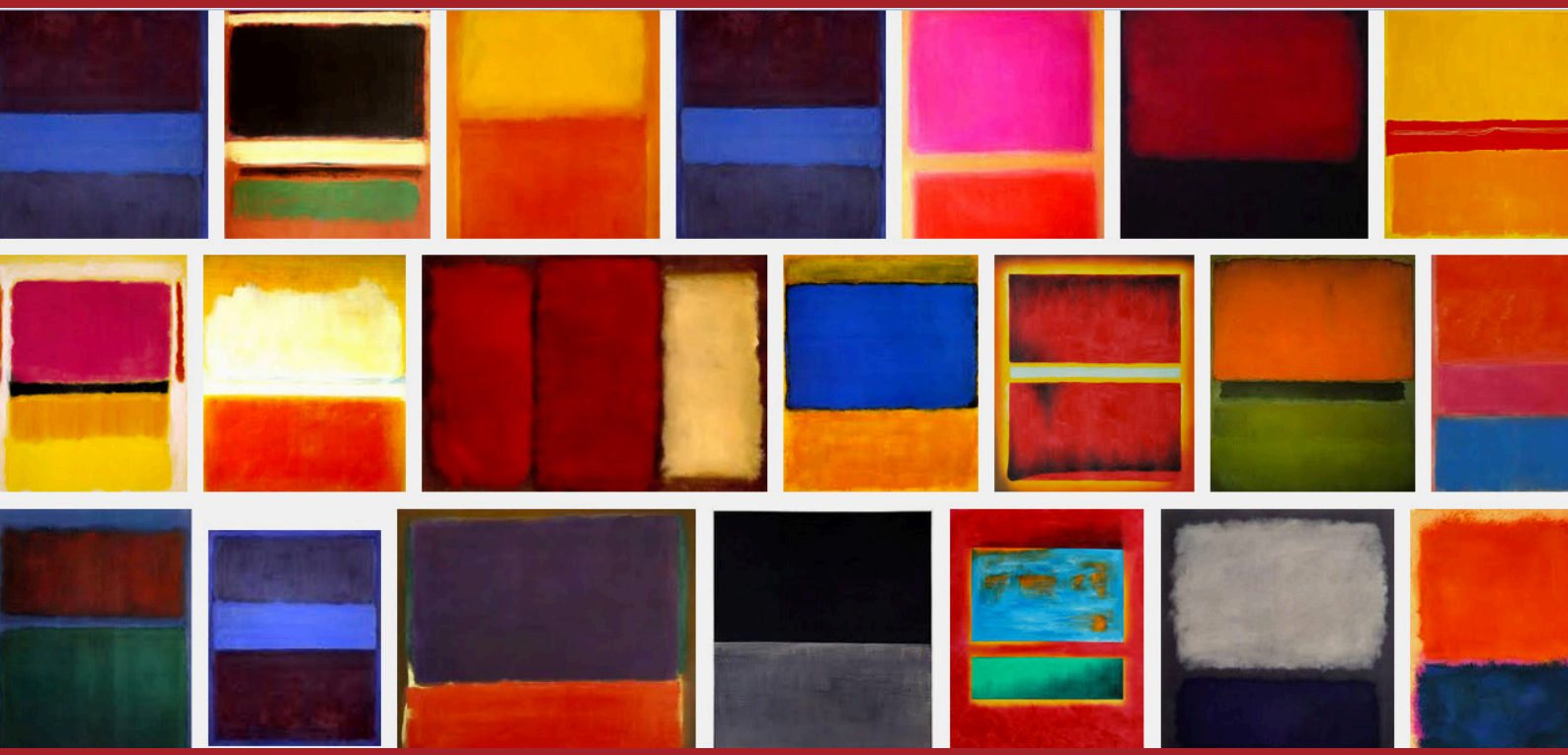

ACPP

Associació Catalana de Psicoteràpia Psicoanalítica

LA REVISTA DE PSICOTERÀPIA PSICOANALÍTICA DE L'ACPP és editada per l'Associació Catalana de Psicoteràpia Psicoanalítica. Està destinada a la publicació de treballs en llengua catalana i originals en castellà, que es traduiran a la llengua catalana, sobre psicoteràpia psicoanalítica en qualsevol dels seus vessants i aplicacions. Admetrà també articles a propòsit de qualsevol altre tema, sempre que sigui en relació més o menys estreta amb la psicoteràpia psicoanalítica o la psicoanàlisi, amb la gènesi de la salut i amb l'etiologia de la patologia. La Revista és oberta als membres de l'ACPP i també a altres col·laboradors.

Consell Directiu 2016 – 2020 i Vocalies de L'ACPP

President: Jesús Gracia Alfranca

Vicepresidenta: Olga López Valle

Secretària: Marissol Matamoros i Sans

Tresorera: Cèlia Montañés i Virgili

Vocalia d'Admissions: Elisabeth Llorca Serrano

Vocals: Àngels Codosero Medrano, Cèlia Montañés i Virgili, Teresa Pont Amenòs, Núria Tomàs Bonet

Vocalia Científica i de Publicacions: Ana Miniéri Palau i Olga Prada Soler

Vocalia de Formació: Sandra Borro Ruloff

Vocalia Web, Xarxes socials i Premsa: Àngels Codosero Medrano

Vocals: Angelina Graell Amat, Olga López Valle, Coralí Rodríguez Papa

Consell de Redacció de la Vocalia Científica i de Publicacions 2016 – 2020

Ana Miniéri Palau i Olga Prada Soler

Maquetació de la revista: Albert Sánchez Prada

Disseny de la portada: Pinturas de Rothko

Il·lustració gràfica de la revista: Aina Tejedo Miniéri

ACPP

© Associació Catalana de Psicoteràpia Psicoanalítica

Pl. de Bonanova, 11, entresòl 2a
08022 Barcelona
Tel: 93 212 78 96 - Fax: 93 417 45 57
Web: www.psicoterapeuta.org

REVISTA DIGITAL
DE PSICOTERÀPIA PSICOANALÍTICA
DE L'ACPP

NÚM 6 - ANY 2018

SUMARI

06
Editorial
Vocalia de Publicacions de l'ACPP

08
Estigmas bidireccionales
Rosa Abdón Ferré

15
Estigmes bidireccionals
Rosa Abdón Ferré
Traducció al català: Olga Prada Soler

22
La sabiduria universal o la salut humana integral. "Sabidura intemporal y sabiuria actual"
Jaume Patuel

32
La saviesa universal o la salut humana integral. "Sabidura intemporal i sabiuria actual
Jaume Patuel
Traducció al català: Olga Prada Soler

42
Espai clínic:
Trabajo y emociones en el grupo
Ana Miniéri Palau

50
Espai clínic:
Treball i emocions en el grup
Ana Miniéri Palau

58

Identidad y arbitrariedad

Julio A. Company Ortega

65

Identitat i arbitrarietat

Julio. A. Company Ortega
Traducció al català: Olga Prada Soler

72

Infància i abandó / Ètica i reparació en el dolor en el suïcidi d'un adolescent

Pere Jaume Serra i Renom

81

Acerca de la violencia

Yolanda La Torre Guevara

87

Sobre la violència

Yolanda La Torre Guevara
Traducció al català: Olga Prada Soler

93

RACÓ LITERARI

La fugitiva
Blanca Busquets Oliu

Olga Prada Soler

101

RESSENYA

Los perversos narcisistas
Bouchoux, Jean-Charles

Sílvia Ciprés

EDITORIAL

Vocalia de Publicacions de l'ACPP

Us presentem el nou volum de la revista digital de l'Associació Catalana de Psicoteràpia Psicoanalítica corresponent a l'any 2018.

Podeu observar que hem obert una nova secció amb el títol "Racó literari", on es comenta, des del marc teòric de la psicologia psicoanalítica, l'argument d'una novel·la amb la descripció i anàlisi dels seus personatges i les interaccions humanes que s'hi donen. Aquest nou apartat pretén ser una mirada reflexiva a les aportacions del nostre entorn social, cultural i artístic més enllà de la clínica tot i tenir-la de referència.

Fem visible el nostre interès de ser flexibles i mantenir una actitud oberta davant les iniciatives dels associats que puguin enriquir el contingut de la revista digital de la nostra associació i fer-la evolucionar segons siguin les demandes i preferències dels seus membres.

La diversitat de les temàtiques dels articles, i les noves propostes que sorgeixen, són els autèntics indicadors d'evolució i actualització de la revista, així com de l'interès que desperta la mateixa entre tots els professionals que conformen l'associació de psicoterapeutes.

Des de la vocalia de publicacions volem agrair a tots els col·laboradors que han participat i participen activament, permetent així assolir l'objectiu que ens vam proposar. El nostre repte és fer una revista atractiva de la que tots els membres de l'associació se'n sentin orgullosos. Volem que sigui l'oportunitat per a tots i totes de compartir el treball, les reflexions i inquietuds que desperta la tasca de psicoterapeutes que ens uneix com col·lectiu. És per això que des d'aquí us insistim i animem a col·laborar, presentant els vostres treballs, conferències, escrits que, de ben segur, seran de l'interès general del lector

L'Associació Catalana de Psicoteràpia Psicoanalítica és un organisme viu i dinàmic que aporta beneficis i guanys a tots els que en formem part. És per això que requereix de l'esforç actiu de tots els seus membres en la varietat de tasques que s'intenten realitzar. La revista n'és una d'elles. Estem tancant el 2018 i els nostres desitjos pel 2019 és que tots els associats assumeixin la seva responsabilitat i compromís amb l'associació i trobin la manera de col·laborar-hi activament, en la mesura de les seves possibilitats. S'agrairan tots els suggeriments i noves idees perquè es pugui aconseguir un ambient de regeneració que ens inspiri a tots

VERSIÓ ORIGINAL

ESTIGMAS BIDIRECCIONALES

Rosa Abdón

RESUM

L'estigma constitueix un dels màxims problemes quant a la recuperació i a l'estabilitat mental de les persones amb algun tipus de trastorn mental. En el present article, es busca analitzar els tipus d'estigma existents en relació a la salut mental: autoestigma i estigma social. A més a més, es realitza un gran èmfasis en la necessitat d'un canvi radical pel que fa a aquests aspectes.

Una qüestió a tenir en compte és l'anàlisi del context laboral com un dels ambients on pot sorgir d'una forma més radical aquest estigma social i, en conseqüència, l'autoestigma també. Finalment es destaquen un seguit de punts a tenir en compte en un futur pròxim pel que fa a les temàtiques tractades en el present article.

Paraules clau: Estigma, trastorn mental, autoestigma, estigma social, endogrup, exogrup, context laboral.

RESUMEN

El estigma constituye uno de los máximos problemas en lo que se refiere a la recuperación y a la estabilidad de las personas con algún tipo de trastorno mental. En el presente artículo, se busca analizar los tipos de estigmas existentes en relación a la salud mental: autoestigma y estigma social.

Una mención importante es el análisis del contexto laboral como uno de los ambientes donde puede surgir más radicalmente dicho estigma social y, en consecuencia, el autoestigma también. Finalmente, se destacan una serie de puntos a tener en cuenta en un futuro próximo por lo que respecta a los temas tratados en el presente artículo.

Palabres clave: Estigma, trastorno mental, autoestigma, estigma social, endogrupo, exogrupo, contexto laboral.

ABSTRACT

Stigma is one of the biggest problems in terms of recovery and stability of people with some type of mental disorder. In this article, we seek to analyze the types of stigmas that exist in relation to mental health: self-stigma and social stigma.

An important mention is the analysis of the work context as one of the environments where this social stigma can arise more radically and, consequently, the self-stigma as well. Finally, a series of points to be taken into account in the near future with regard to the topics covered in this article are highlighted.

Key words: Stigma, mental disorder, self-stigma, social stigma, endogroup, outgroup, work environment.

El estigma per sé tiene como definición aquella mala fama, desprestigio o descrédito hacia algún acto, comunidad o individuo (Real Academia de la Lengua Española, 1952). Sin embargo, en el presente artículo se quiere hacer referencia a una estigmatización mucho más profunda y compleja: aquella que es sufrida por todos aquellos pacientes que padecen un trastorno mental y que, como consecuencia del mismo, son estigmatizados de forma bidireccional: externamente e internamente.

Cuando se hace referencia a un estigma bidireccional se quiere hacer notar al lector el alcance del fenómeno de la estigmatización; cuando un paciente es diagnosticado de un trastorno mental - fuere del tipo que fuere – de forma totalmente inconsciente, se inician dos procesos: autoestigma y estigmatización social o pública.

1.- El autoestigma – La subjetividad propia

No podemos olvidar que el ser humano es complejo y, por ende, su mente también. ¿Qué repercusiones puede tener en su emocionalidad y su procesamiento mental el ser diagnosticado de un trastorno mental? Si bien tenemos claro el hecho de que una determinada sintomatología de un trastorno mental influirá en las herramientas de autogestión y afrontamiento del paciente ante la noticia que podía ser más o menos patente, debemos tener en cuenta que el autoestigma siempre acabará por aparecer, por lo menos, en la fase inicial del diagnóstico.

Como autoestigma podemos definir el modo en que los pacientes acaban internalizando en su mente todas aquellas creencias estigmatizantes que provienen por parte de la sociedad.

Caso de ejemplo (no real)

Francisco, 23 años, es diagnosticado de un Trastorno Depresivo Mayor con sintomatología de Trastorno Límite de la Personalidad. Cuando le comunican el diagnóstico y las futuras visitas al psiquiatra éste se asusta y se derrumba emocionalmente. Cuando su terapeuta le pregunta qué está sintiendo en ese momento, él argumenta lo siguiente: “Estoy loco y todos me verán como un perturbado”.

Podemos comprobar en la anterior secuencia, totalmente ajena a ningún paciente tratado, que las creencias absolutamente falsas y, en muchas ocasiones ignorantes, por parte de la sociedad hacen mella en los pacientes de un modo emocional; con la afirmación “me verán como un perturbado”, el paciente deja clarificada la falsa creencia que el especialista psiquiátrico es un médico para locos.

Este estigma negativo hacia uno/a mismo/a empieza cuando el paciente toma consciencia y hace propias todas aquellas creencias estereotipadas por parte de la sociedad que son negativas sobre la enfermedad mental; muchas veces éstas son alimentadas por la ficción: obras literarias, películas, etc.; todas ellas nos muestran al enfermo mental como una figura terrorífica, oscura y destructiva.

Sin embargo, no es hasta que el propio paciente acepta como propios estos pensamientos negativos que provienen de la sociedad que no se llega a la culminación del autoestigma. Es Importante que todos los terapeutas y profesionales de la salud mental sepan dar un trato especial y profesionalidad, empatía y tacto con el autoestigma ya que éste es uno de los ítems más vinculados al suicidio en enfermedades mentales como la esquizofrenia (González, Abelleira, Benítez, Baena, Fernandéz & Rodríguez, 2018).

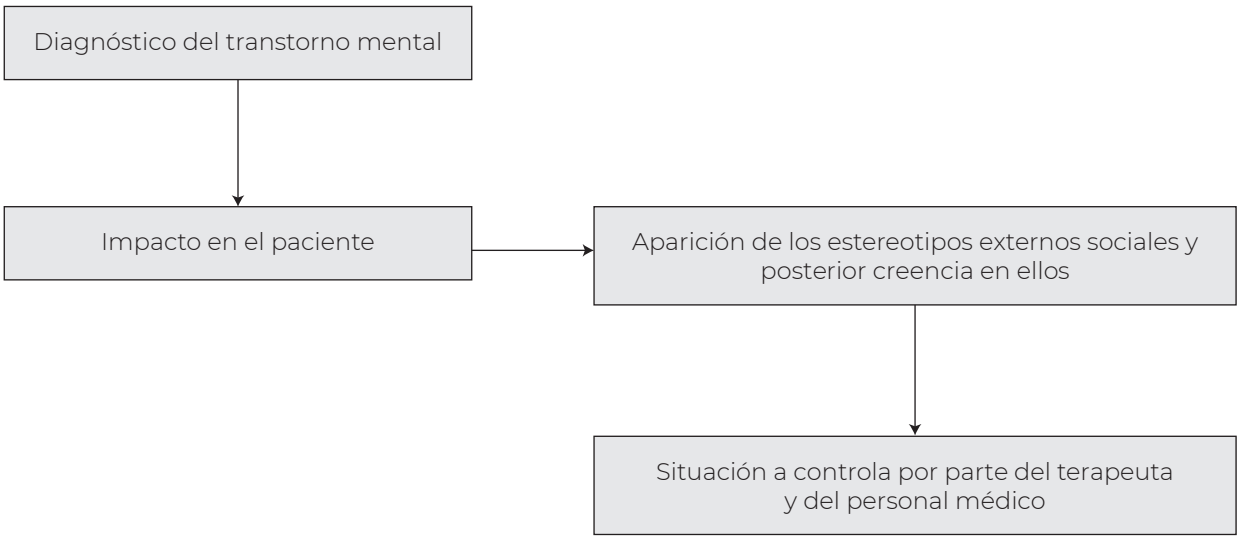

Una vez expuesto y ejemplificado cómo se desarrollan los procesos mentales mediante los cuales un paciente entra en esa vorágine autodestructiva, conviene hacer una mención especial en lo que se refiere al ámbito laboral de dichas personas. En múltiples ocasiones, las propias creencias de fracaso, debilidad e incapacidad, provocan en los pacientes un desacierto patente en la búsqueda activa de un trabajo adecuado a sus expectativas o en el aprovechamiento de todas aquellas oportunidades otorgadas por las circunstancias actuales para vivir una vida de forma totalmente independiente: el miedo, el horror y todas aquellas creencias integradas les dificultan toda posibilidad de avanzar.

En definitiva, en bastantes ocasiones, si los pacientes con las características mostradas hasta ahora no logran avanzar hacia unas mejores circunstancias, no es por falta de capacidades, sino por autoprejuicios y miedos (Muñoz & Uriarte, 2006). Un símil muy parecido al que hacía ya Jorge Bucay en su fábula del Elefante Encadenado y utilizado en terapias de una forma ampliamente acertada (Bucay, 2015).

2.- El estigma social o público – El juicio social

Se hará referencia a estigma público cuando se quiera dejar patente las reacciones de un grupo en concreto, miembro de la sociedad, y siempre basadas en el estigma hacia otro grupo (Muñoz & Uriarte, 2006). El concepto más semejante es el de etiquetado social, mediante el cual se otorga una marca a un grupo de personas por unas características en concreto.

La mayor problemática del etiquetado social y de la diferenciación de unos con otros es la clasificación generada entre endogrupo y exogrupo:

- **Endogrupo**: grupo al que la persona en cuestión pertenece. Se configura su identidad social a partir de las semejanzas con sus iguales. La valoración negativa es hacia el exogrupo.

-**Exogrupo**: todas aquellas personas consideradas excluidas del endogrupo y con consideración negativa por parte del endogrupo.

La distinción entre exogrupo y endogrupo con su correspondiente etiquetado negativo, provoca en las personas diagnosticadas de un trastorno mental una serie de conflictos internos producidos por la internalización de los subgrupos expuestos con anterioridad. Cabe mencionar, evidentemente, que dichos grupos son creados bajo las creencias y pretextos falsos que la sociedad impone y que afectan negativamente a miles de personas.

Uno de los mayores estigmas públicos por parte de la sociedad es la realización de estereotipos constantes hacia las personas diagnosticadas de algún tipo de trastorno mental. Como estereotipo podemos definir aquellos tipos de conductas o pensamientos que se asocian a un determinado grupo de personas en función de sus características. El estereotipo mayoritario ligado a los pacientes diagnosticados de algún tipo de trastorno mental es el de la peligrosidad. Sin duda alguna, la propia ignorancia de la sociedad actual hacia este tipo de enfermedades provoca en los grupos mayoritarios un miedo – quizá no consciente – hacia aquellas personas que padecen ciertos tipos de trastornos. Muchas veces, este estigma social viene de la mano de afirmaciones como la persona con trastorno mental es violenta y, por ende, es peligrosa. En otras palabras, generalizando, se suele observar a un paciente diagnosticado de un trastorno mental grave como mucho más peligroso que a una persona no diagnosticada (Ochoa et al, 2011).

Así, en un primer lugar, por lo que respecta al estigma social, tenemos la visión de la persona sufridora del trastorno como ajena al grupo social y, además, vista como alguien peligroso para el endogrupo, lo que potencia la exclusión de esa persona y, en consecuencia, la de todos aquellos individuos que también lo sufren. Eso, a su vez, potencia el autoestigma y las ideas suicidas en numerosos trastornos mentales por considerarse a sí mismos como diferentes y no dignos de los vínculos afectivos por parte de sus semejantes.

No quisiera terminar el estudio del presente apartado sin abordar la afectación del autoestigma y del estigma social en el contexto laboral; en otras palabras, ¿cuál es la afectación de la estigmatización y del etiquetado social en un ámbito laboral?

2.1. Contexto laboral y estigmatizaciones

Es evidente que gran parte de las vinculaciones afectivas y de las actividades realizadas a lo largo de la secuencia vital de la vida adulta se realizan en un contexto laboral. Por ello, considero de esencial importancia el análisis de este ambiente conjuntamente con el estigma provocado por un determinado diagnóstico de enfermedad mental.

Los estudios actuales realizados en este ámbito muestran las dificultades de este colectivo de personas a la hora de encontrar y, lo más importante, mantener un empleo. Las actitudes estigmatizadoras hacia una persona con un trastorno mental pueden ser diversas y pueden reforzar notablemente el autoestigma y el empeoramiento del paciente. Según Medina-Mora (2003) estas actitudes pueden hacer referencia a aspectos como los siguientes:

1. Comentarios sarcásticos y/o negativos por parte de compañeros.

2. Conflictos y actitudes que se atribuyen directamente a la enfermedad del compañero de trabajo.

3. Control absoluto por falta de confianza derivada de la enfermedad mental.

4. Condescendencia por parte de compañeros de trabajo que provocan en la persona el sentimiento de rareza y diferencia del colectivo.

Es muy importante revisar la bibliografía que hace referencia al contexto laboral y puede observarse que destaca el diagnóstico de depresión. En otras palabras, la depresión es una de las causas más incapacitantes en el contexto laboral y de la cual a día de hoy aun no existen protocolos de actuación frente a trabajadores afectados por dicha dolencia. Sin ir más lejos, Garrido (2004) expone como en Estados Unidos aproximadamente un 50% de las bajas temporales son provocadas por trastornos depresivos.

El trastorno depresivo provoca en la persona grandes niveles de autoestigma y numerosas barreras para su resolución de una forma constructiva, aun más en un ambiente laboral estigmatizador que potencia esa patología: en pleno siglo XXI existe una falta de información exacerbada, tardanza en la búsqueda de ayuda psicológica y psiquiátrica. ¿Por qué esa tardanza? Uno de los motivos es ese autoestigma y estigma social impuesto que puede llevar a la persona a opinar que puede llegar a perder su trabajo como consecuencia de padecer dicho trastorno mental.

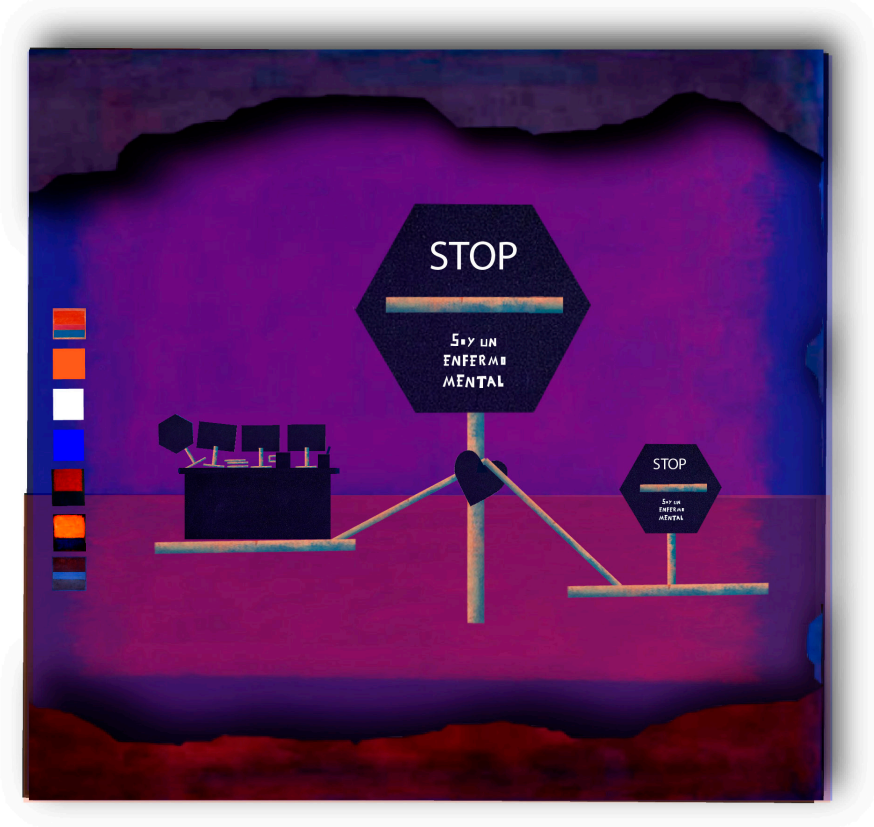

Discusión

El presente artículo trata de llamar la atención a la población sobre la problemática en la que se encuentran los grupos diagnosticados de un trastorno mental. Como se ha podido comprobar a lo largo del texto presentado, existen dos áreas bien diferenciadas de estigma: en primer lugar, un aspecto intrínseco, inconsciente y subjetivo llamado autoestigma. El autoestigma es provocado por uno/a mismo/a y surge como consecuencia de todas aquellas creencias integradas por la propia persona y que le hace creer que ese trastorno mental le incapacitará para realizar cualquier tarea y, lo más importante, que le alejará del resto de sus semejantes. En contraposición, tenemos un aspecto social, objetivo en cierta medida y creado por todos esos constructos llamados endogrupo y exogrupo: forman parte de éste todas aquellas conductas sociales que contribuyen a alejar a la persona con un trastorno mental como consecuencia de la integración grupal de las falsas creencias de este colectivo. Por ejemplo, en premisas como: las personas con trastornos mentales

son agresivas. Hay que tener en cuenta muy especialmente el contexto laboral – englobado dentro del social - en la autoestigmatización y la estigmatización social, ya que pueden aparecer con mucha facilidad mediante el diagnóstico de trastornos depresivos provocados por estrés y burnout.

En la presente discusión hay que resaltar cuáles serán las consecuencias para el colectivo de dicha estigmatización. El acoso y derribo ya sea interno o externo, puede provocar que la persona enferma no acuda – o que acuda muy tarde – a buscar ayuda para mejorar su estado. El miedo es evidente, ninguna persona quiere ser estigmatizada ni quiere que se la coloque en el exogrupo.

Tal y como Romero (2010) expone muy acertadamente, todo ello provoca que todas aquellas personas que poseen problemas mentales sientan una inseguridad y ansiedad en relación a su situación y se visualicen como absolutamente distintas a la mayoría y no comprendidas por la sociedad que les envuelve. Todo ello, provoca un aislamiento social haciendo que se rodeen únicamente de personas de su endogrupo y relacionándose en ocasiones muy especiales. Se trata de una vinculación afectiva pobre que alimenta el bucle de rareza, vacío existencial y emocional que a menudo viven dichos pacientes.

Para finalizar el presente artículo, se quiere dejar muy patente que este tema es muy amplio ya que se están tratando conjeturas inconscientes forjadas por creencias interpuestas por parte de la sociedad sobre toda aquella sintomatología que la persona en cuestión posea. Las enfermedades del siglo XXI son las mentales, no debemos avergonzarnos de ellas ni estigmatizarlas, sino ejercer actividades para entenderlas e integrarlas en nuestro día a día, para no excluir a las personas que las padecen.

Por todo ello, quisiera destacar algunos puntos a tener en cuenta para analizar en un futuro:

- Es muy necesaria la formación en salud mental en las empresas. Sólo así se tendrá en cuenta que una persona con un determinado trastorno mental no se considere peligrosa, no menos trabajadora ni ninguno de los estigmas que pueden aparecer en la mente de todas aquellas personas desconocedoras de dichos aspectos. Por ello, el trabajo en red entre multitudes de asociaciones e instituciones es de vital importancia para poder llegar a un punto en común.

- La formación no sólo es necesaria en empresas, sino que lo es desde la infancia: introducir formación emocional y psicológica de base desde pequeños puede producir un cambio en la forma de pensar de la sociedad.

- Los mass media contribuyen negativamente a la estigmatización de las personas que tienen trastornos mentales con numerosas noticias que les dejan como personas violentas y desequilibradas.

Bibliografia

Bucay, J. (2015). El elefante encadenado. Editorial Océano.Bonet, B. A.

Española, R. A. (1952). Real academia española. Perlado, Páez.

Garrido, M. P. (2004). Promoción y protección de la salud mental en el trabajo: análisis conceptual y sugerencias de acción.

González, J. M., Abelleira, C., Benítez, N., Baena, E., Fernández, J. A., & Rodríguez, C. J. (2018). Riesgo suicida, desesperanza y depresión en pacientes con esquizofrenia y autoestigma. Actas Esp Psiquiatr, 46(2), 33-41.

Medina-Mora, M. E., Borges, G., Muñoz, C. L., Benjet, C., Jaimes, J. B., Bautista, C. F & Rodas, L. C. (2003). Prevalencia de trastornos mentales y uso de servicios: Resultados de la Encuesta Nacional de Epidemiología Psiquiátrica en México. Salud mental, 26(4), 1-16.

Muñoz, A. A., & Uriarte, J. J. U. (2006). Estigma y enfermedad mental. Norte de salud mental, 6(26), 5.

Ochoa, S., Martínez, F., Ribas, M., García-Franco, M., López, E., Villellas, R., & Autonell, J. (2011). Estudio cualitativo sobre la autopercepción del estigma social en personas con esquizofrenia. Revista de la asociación española de neuropsiquiatría, 31(3), 477-489.

Romero, A. A. (2010). Una mirada social al estigma de la enfermedad mental. Cuadernos de trabajo social, 23, 289-300.

ESTIGMES BIDIRECCIONALS

Rosa Abdón

Traducció al català: Olga Prada Soler

RESUM

L'estigma constitueix un dels màxims problemes quant a la recuperació i a l'estabilitat mental de les persones amb algun tipus de trastorn mental. En el present article, es busca analitzar els tipus d'estigma existents en relació a la salut mental: autoestigma i estigma social. A més a més, es realitza un gran èmfasis en la necessitat d'un canvi radical pel que fa a aquests aspectes.

Una qüestió a tenir en compte és l'anàlisi del context laboral com un dels ambients on pot sorgir d'una forma més radical aquest estigma social i, en conseqüència, l'autoestigma també. Finalment es destaquen un seguit de punts a tenir en compte en un futur pròxim pel que fa a les temàtiques tractades en el present article.

Paraules clau: Estigma, trastorn mental, autoestigma, estigma social, endogrup, exogrup, context laboral.

RESUMEN

El estigma constituye uno de los máximos problemas en lo que se refiere a la recuperación y a la estabilidad de las personas con algún tipo de trastorno mental. En el presente artículo, se busca analizar los tipos de estigmas existentes en relación a la salud mental: autoestigma y estigma social.

Una mención importante es el análisis del contexto laboral como uno de los ambientes donde puede surgir más radicalmente dicho estigma social y, en consecuencia, el autoestigma también. Finalmente, se destacan una serie de puntos a tener en cuenta en un futuro próximo por lo que respecta a los temas tratados en el presente artículo.

Palabres clave: Estigma, trastorno mental, autoestigma, estigma social, endogrupo, exogrupo, contexto laboral.

ABSTRACT

Stigma is one of the biggest problems in terms of recovery and stability of people with some type of mental disorder. In this article, we seek to analyze the types of stigmas that exist in relation to mental health: self-stigma and social stigma.

An important mention is the analysis of the work context as one of the environments where this social stigma can arise more radically and, consequently, the self-stigma as well. Finally, a series of points to be taken into account in the near future with regard to the topics covered in this article are highlighted.

Key words: Stigma, mental disorder, self-stigma, social stigma, endogroup, outgroup, work environment.

L'estigma per sé té com a definició aquella mala fama, desprestigi o descrèdit cap a algun acte, comunitat o individu (Real Acadèmia de la Llengua Espanyola, 1952). No obstant això, en el present article es vol fer referència a una estigmatització molt més profunda i complexa: aquella que és soferta per tots aquells pacients que pateixen un trastorn mental i que, com a conseqüència del mateix, són estigmatitzats de forma bidireccional: externament i internament.

Quan es fa referència a un estigma bidireccional es vol fer notar al lector l'abast del fenomen de l'estigmatització; quan un pacient és diagnosticat d'un trastorn mental –sigui del tipus que sigui – de forma totalment inconscient, s'inicien dos processos: l'autoestigma i l'estigmatització social o pública.

1.- L'autoestigma- la subjectivitat pròpia

No podem oblidar que el ser humà és complex i, per tant, la seva ment també. Quines repercussions pot tenir en el seu món emocional i el seu processament mental el fet de ser diagnosticat d'un trastorn mental?

Si bé tenim clar el fet que una simptomatologia d'un trastorn mental influirà en les eines d'autogestió i enfrontament del pacient davant la notícia, que podria ser més o menys patent, hem de tenir en compte que l'autoestigma sempre acabarà per aparèixer, almenys, en la fase inicial del diagnòstic.

Com autoestigma podem definir la manera en què els pacients acaben internalitzant en la seva ment totes aquelles creences estigmatitzants que provenen per part de la societat.

Cas d'exemple (no real)

Francisco, 23 anys, és diagnosticat d'un Trastorn Depressiu Major amb simptomatologia de Trastorn Límit de la Personalitat. Quan li comuniquen el diagnòstic, aquest s'espanta i s'enfonsa emocionalment. Quan el seu terapeuta li pregunta què està sentint en aquest moment, ell argumenta el següent: "*Estic boig i tots em veuran com un pertorbat*".

Podem comprovar en l'anterior seqüència, totalment aliena a cap pacient tractat, que les creences absolutament falses i, en moltes ocasions ignorants, per part de la societat, fan mal als pacients d'una manera emocional; amb l'afirmació "*em veuran com un pertorbat*", el pacient deixa clara la falsa creença que l'especialista psiquiàtric és un metge per a bojos.

Aquest estigma negatiu vers un/a mateix/a comença quan el pacient pren consciència, i fa pròpies, totes aquelles creences estereotipades per part de la societat que són negatives sobre la malaltia mental; moltes vegades aquestes són alimentades per la ficció: obres literàries, pel·lícules, etc.; totes elles ens mostren al malalt mental com una figura terrorífica, fosca i destructiva.

En canvi, no és fins que el propi pacient accepta com a propis aquests pensaments negatius que provenen de la societat que no s'arriba a la culminació de l'autoestigma. És Important que tots els terapeutes i professionals de la salut mental sàpiguen donar un tracte especial i professional, empatia y tacte vers l'autoestigma ja que aquest és un dels ítems més vinculats al suïcidi en malalties mentals com l'esquizofrènia (González, Abelleira, Benítez, Baena, Fernández & Rodríguez, 2018).

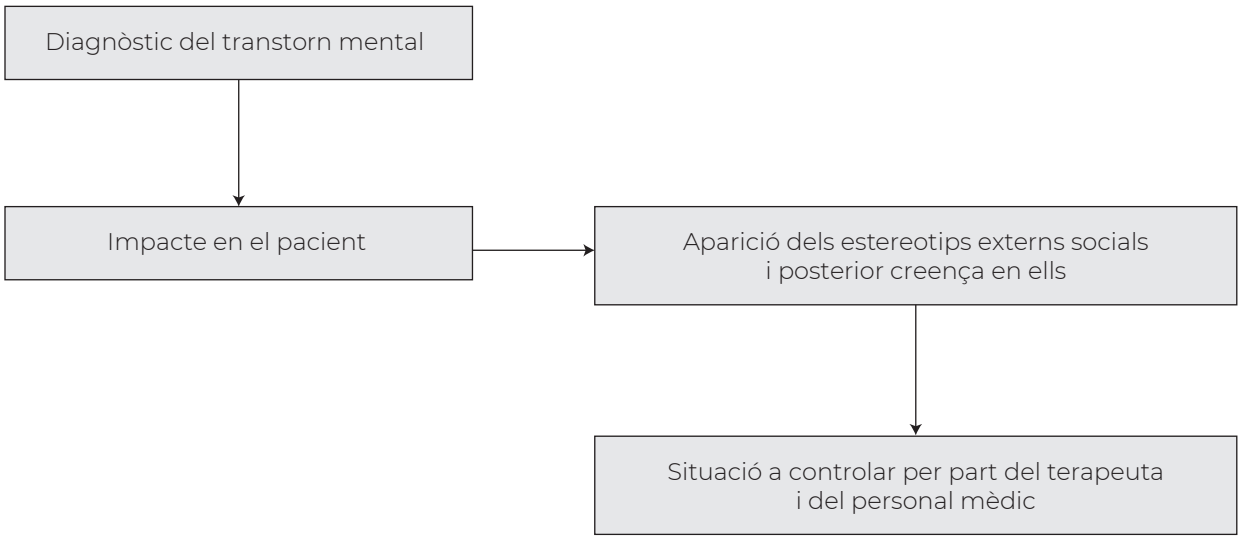

Una vegada exposat i exemplificat com es desenvolupen els processos mentals mitjançant els quals un pacient entra en aquesta voràgine autodestructiva, convé fer una menció especial pel que respecta a l'àmbit laboral d'aquestes persones. En múltiples ocasions, les pròpies creences de fracàs, debilitat i incapacitat, provoquen en els pacients un desencert patent en la recerca activa d'un treball adequat a les seves expectatives o en l'aprofitament de totes aquelles oportunitats atorgades per les circumstàncies actuals per a viure una vida de forma totalment independent: la por, l'horror i totes aquelles creences integrades, els dificulten tota possibilitat d'avançar.

En definitiva, en bastants ocasions, si els pacients amb les característiques mostrades fins ara, no aconsegueixen avançar vers unes millors circumstàncies , no és per falta de capacitats, sinó per autoprejudicis i pors (Muñoz & Uriarte, 2006). Un símil molt semblant al que feia ja Jorge Bucay en la seva faula de l'Elefant Encadenat i utilitzat en teràpies d'una forma ben encertada (Bucay, 2015).

2. L'estigma social o públic – El judici social

Es farà referència a estigma públic quan es volen deixar patents les reaccions d'un grup en concret, membres de la societat, i sempre basades en l'estigma vers un altre grup (Muñoz & Uriarte, 2006). El concepte més semblant és el d'etiquetat social, mitjançant el qual s'atorga una marca a un grup de persones per unes característiques en concret.

La major problemàtica de l'etiquetat social i de la diferenciació d'uns amb altres és la classificació generada entre endogrup i exogrup:

- **Endogrup**: grup al que la persona en qüestió pertany. Es configura la seva identitat social a partir de les semblances amb els seus iguals. La valoració negativa és vers l'exogrup.

- **Exogrup**: totes aquelles persones considerades excloses de l'endogrup i amb consideració

negativa per part de l'endogrup.

La distinció entre exogrup i endogrup, amb el seu corresponent etiquetat negatiu, provoca en les persones diagnosticades d'un trastorn mental una sèrie de conflictes interns produïts per la internalització dels subgrups exposats amb anterioritat. Cal esmentar, evidentment, que aquests grups són creats sota les creences i pretextos falsos que la societat imposa i que afecten negativament a mils de persones.

Un dels més grans estigmes públics per part de la societat és la realització d'estereotips constants vers les persones diagnosticades d'algun tipus de trastorn mental. Com estereotip podem definir aquells tipus de conductes o pensaments que s'associen a un determinat grup de persones en funció de les seves característiques. L'estereotip majoritari lligat als pacients diagnosticats d'algun tipus de trastorn mental és el de la perillositat. Sens dubte alguna, la pròpia ignorància de la societat actual vers aquest tipus de malalties provoca en els grups majoritaris una por – potser no conscient – vers aquelles persones que pateixen certs tipus de trastorns. Moltes vegades, aquest estigma social ve de la mà d'afirmacions com la persona amb trastorn mental és violenta i, per tant, és perillosa. En altres paraules, generalitzant, se sol observar a un pacient diagnosticat d'un trastorn mental greu com molt més perillós que a una persona no diagnosticada (Ochoa et al, 2011).

Així, en un primer lloc, pel que fa a l'estigma social, tenim la visió de la persona que pateix el trastorn como aliena al grup social i, a més, vista com algú perillós per a l'endogrup, el que potencia l'exclusió d'aquesta persona i, en conseqüència, la de tots aquells individus que també el pateixen. Això, a la vegada, potencia l'autoestigma i les idees suïcides en nombrosos trastorns mentals per considerar-se a si mateixos com diferents i no dignes dels vincles afectius per part dels seus semblants.

No voldria acabar l'estudi del present apartat sense abordar l'afectació de l'autoestigma i de l'estigma social en el context laboral; en altres paraules, quina és l'afectació de l'estigmatització i de l'etiquetat social en un àmbit laboral?

2.1. Context laboral i estigmatitzacions

És evident que gran part de les vinculacions afectives i de les activitats realitzades al llarg de la seqüència vital de la vida adulta es realitzen en un context laboral. Per això, considero de cabdal importància l'anàlisi d'aquest ambient conjuntament amb l'estigma provocat por un determinat diagnòstic de malaltia mental.

Els estudis actuals realitzats en aquest àmbit mostren les dificultats d'aquest col·lectiu de persones a l'hora de trobar i, el més important, mantenir un treball. Les actituds estigmatitzants vers una persona amb un trastorn mental poden ser diverses i poden reforçar notablement l'autoestigma i l'empitjorament del pacient. Segons Medina-Mora (2003) aquestes actituds poden fer referència a aspectes com els següents:

1. Comentaris sarcàstics i/o negatius per part de companys.

2. Conflictes i actituds que s'atribueixen directament a la malaltia del company de treball.

3. Control absolut per falta de confiança derivada de la malaltia mental.

4. Condescendència per part de companys de treball que provoquen en la persona el sentiment de raresa i diferència del col·lectiu.

És molt important revisar la bibliografia que fa referència al context laboral i pot observar-se que destaca el diagnòstic de depressió. En altres paraules, la depressió és una de les causes més incapacitant en el context laboral i de la qual a dia d'avui encara no existeixen protocols d'actuació front a treballadors afectats per aquesta dolència. Sense anar més lluny, Garrido (2004) exposa com en Estats Units aproximadament un 50% de les baixes temporals són provocades per trastorns depressius.

El trastorn depressiu provoca en la persona grans nivells d'autoestigma i nombroses barreres per a la seva resolució d'una forma constructiva, encara més en un ambient laboral estigmatitzador que potencia aquesta patologia: en ple segle XXI existeix una falta d'informació exacerbada, tardança en la cerca d'ajuda psicològica i psiquiàtrica. Per què aquesta tardança? Un dels motius és aquest autoestigma i estigma social imposat que pot portar a la persona a opinar que pot arribar a perdre el seu treball com conseqüència de patir aquest trastorn mental.

Discussió

El present article tracta de cridar l'atenció a la població sobre la problemàtica en la que es troben els grups diagnosticats d'un trastorn mental. Com s'ha pogut comprovar al llarg del text presentat, existeixen dos àrees ben diferenciades d'estigma: en primer lloc, un aspecte intrínsec, inconscient i subjectiu anomenat autoestigma. L'autoestigma és provocat per un/a mateix/a i sorgeix com conseqüència de totes aquelles creences integrades per la pròpia persona i que li fa creure que aquest trastorn mental l'incapacitarà per a realitzar qualsevol tasca i, el més important, que l'allunyarà de la resta dels seus semblants. En contraposició, tenim un aspecte social, objectiu en certa mesura i creat per tots aquests constructes anomenats endogrup i exogrup: formen part de aquest darrer totes aquestes conductes socials que contribueixen a allunyar a la persona amb un trastorn mental com conseqüència de la integració grupal de les falses creences d'aquest col·lectiu. Per exemple, en premisses com: les persones amb trastorns mentals són agressives. Cal tenir en compte molt especialment el context laboral – englobat dins del social - en l'autoestigmatització i l'estigmatització social, ja que poden aparèixer amb molta facilitat mitjançant el diagnòstic de trastorns depressius provocats per estrès i burnout.

En la present discussió cal ressaltar quines seran les conseqüències per al col·lectiu d'aquesta estigmatització. L'assetjament i enderrocament, ja sigui intern o extern, pot provocar que la persona malalta no assisteixi – o ho faci molt tard – a buscar ajuda per millorar el seu estat. La por és evident, cap persona vol ser estigmatitzada ni vol que se la col·loqui en l'exogrup.

Tal i com Romero (2010) exposa molt encertadament, tot això provoca que totes aquelles persones que tenen problemes mentals sentin una inseguretat i ansietat en relació a la seva situació i es visualitzin com absolutament diferents a la majoria i no compreses per la societat que les envolta. Tot això, provoca un aïllament social fent que s'envoltin únicament de persones del seu endogrup i relacionant-se en ocasions molt especials. Es tracta d'una vinculació afectiva pobra que alimenta el bucle de raresa, buit existencial i emocional que sovint viuen aquests pacients.

Per acabar el present article, es vol deixar molt patent que aquest tema és molt ampli ja que s'estan tractant conjectures inconscients forjades per creences interposades per part de la societat i tota aquella simptomatologia que la persona en qüestió tingui. Les malalties del segle XXI són les mentals, no hem d'avergonyir-nos-en ni estigmatitzar-les, sinó exercir activitats per a entendre-les i integrar-les en el nostre dia a dia, per no excloure a les persones que les pateixen.

Per tot això, voldria destacar alguns punts a tenir en compte per analitzar en un futur:

- És molt necessària la formació en salut mental en les empreses. Només així es tindrà en compte que una persona amb un determinat trastorn mental no es consideri perillosa, no menys treballadora ni cap dels estigmes que poden aparèixer en la ment de totes aquelles persones desconeixedores d'aquests aspectes. Pe això, el treball en xarxa entre multituds d'associacions i institucions és de vital importància per a poder arribar a un punt en comú.

- La formació no només és necessària en empreses, sinó que ho és des de la infància: introduir formació emocional i psicològica de base des de petits pot produir un canvi en la forma de pensar de la societat.

- Els mass mèdia contribueixen negativament a l'estigmatització de les persones que tenen trastorns mentals amb nombroses notícies que els deixen com persones violentes i desequilibrades.

Bibliografia

Bucay, J. (2015). El elefante encadenado. Editorial Océano.Bonet, B. A.

Española, R. A. (1952). Real academia española. Perlado, Páez.

Garrido, M. P. (2004). Promoción y protección de la salud mental en el trabajo: análisis conceptual y sugerencias de acción.

González, J. M., Abelleira, C., Benítez, N., Baena, E., Fernández, J. A., & Rodríguez, C. J. (2018). Riesgo suicida, desesperanza y depresión en pacientes con esquizofrenia y autoestigma. Actas Esp Psiquiatr, 46(2), 33-41.

Medina-Mora, M. E., Borges, G., Muñoz, C. L., Benjet, C., Jaimes, J. B., Bautista, C. F & Rodas, L. C. (2003). Prevalencia de trastornos mentales y uso de servicios: Resultados de la Encuesta Nacional de Epidemiología Psiquiátrica en México. Salud mental, 26(4), 1-16.

Muñoz, A. A., & Uriarte, J. J. U. (2006). Estigma y enfermedad mental. Norte de salud mental, 6(26), 5.

Ochoa, S., Martínez, F., Ribas, M., García-Franco, M., López, E., Villellas, R., & Autonell, J. (2011). Estudio cualitativo sobre la autopercepción del estigma social en personas con esquizofrenia. Revista de la asociación española de neuropsiquiatría, 31(3), 477-489.

Romero, A. A. (2010). Una mirada social al estigma de la enfermedad mental. Cuadernos de trabajo social, 23, 289-300.

VERSIÓ ORIGINAL

La sabiduria universal o la salut humana integral.

"Sabidura intemporal y sabiuria actual"

Jaume Patuel

RESUM

La finalitat de l'article és comprendre que, des de temps remots sempre s'ha tingut cura de la salut humana integral. Avui en dia, la ciència psicoanalítica ofereix un model a aquest nou paradigma emergent en una societat global i canviant de coneixements. Cal evitar reduir la psicologia profunda únicament a la psicopatologia. És a dir, la conveniència, per no dir necessitat, d'elaborar una antropologia psicoanalítica com una aportació a aquest nou paradigma i alternativa al neoliberalisme..

Paraules clau: Proverbis, cultures, psicologia profunda, dinàmica, reflexió, antropologia, sentencies, paradigma

RESUMEN

La finalidad del artículo es comprender que, desde tiempos remotos siempre se ha tenido cuidado de la salud humana integral. Hoy en día, la ciencia psicoanalítica ofrece un modelo a ese nuevo paradigma emergente en una sociedad global y cambiante de conocimientos. Hay que evitar reducir la psicología profunda únicamente a la psicopatología. Es decir, la conveniencia, por no decir necesidad, de elaborar una antropología psicoanalítica como una aportación a ese nuevo paradigma y alternativa al neoliberalismo.

Palabras clave: Proverbios, culturas, psicología profunda, dinámica, reflexión, antropología, sentencias, paradigma.

ABSTRACT

The purpose of this article is to understand that comprehensive human health has been taken care of since remote times. Nowadays, psychoanalytic science offers a model in this new emerging paradigm in a global and changing society of knowledge. It must be avoided to lessen the profound psychology solely to psychopathology. That is to say, the convenience, if not necessity, of developing a psychoanalytic anthropology as a contribution to this new paradigm and alternative to neoliberalism.

Key words: Proverbs, cultures, deep psychology, dynamic, reflection, anthropology, sentences, paradigm.

El segundo jueves de mes, día 14 de junio del presente curso 2018, como siempre tuvo lugar en la sede de la ACPP en Barcelona, la conferencia mensual. Fue impartida por Carlos Tabbia sobre "El concepto de salud mental en psicoanálisis". Una conferencia rica en contenido y clara en su exposición. Una de sus premisas fue: La salud mental es la capacidad de tolerar y asumir cambios junto con otras. Además, de unos cuantos ítems para poder diagnosticar. Por eso Tabbia dejó claro que es un tema muy complejo y precisó su objetivo. Esta premisa con sus ítems nos indica cómo, además de ser un buen criterio clínico, es también un proyecto pedagógico para tener en cuenta en la educación y poder observar que esta preocupación sobre la salud mental o salud humana integral estuvo siempre presente en todas las culturas y desde tiempos remotos. La conferencia fue el último aporte de la reflexión que desarrollo en el presente artículo. Ciertamente, he buscado abundancia de citas, algo cansado, pero inevitable. En otras palabras, ver la continuidad y discontinuidad entre la sabiduría universal y la sabiduría actual.

Es cierto que el psicoanálisis produjo un cambio cultural al principio del siglo XX, cuyos efectos aún son eficaces en nuestra cultura plural y secular del siglo XXI. Un lenguaje que es asequible a cualquier persona más que culta, inquieta y buscadora. Por otra parte, la psicología profunda nos indica que hay un pósito, un núcleo que es preciso siempre elaborar en cada ser humano por mucha evolución que haya tenido su cultura, su filogénesis. Freud lo llama: El núcleo de nuestro ser. La ontogénesis no elabora dicho núcleo. Lo presenta.

Como indicaba, quisiera en este presente artículo mostrar cómo pensamientos de sabiduría antigua son de plena actualidad por lo que veríamos que este pósito es siempre "original" en cada uno de los seres humanos. Creo que nos puede ayudar una metáfora: Comparar este núcleo "salvaje" a un diamante en bruto. Ningún ser humano nace con ese diamante limpio, elaborado y trabajado. Valorado. Antes todo lo contrario: El ser humano es depredador, brusco, egocéntrico, egoísta. Y conviene explicitar que el neoliberalismo toma como punto de base y único esa concepción antropológica reduccionista. Un bicho a domesticar. Su limpieza o su elaboración es una labor estrictamente personal junto con la influencia del entorno, cuyo esfuerzo es requerido en cada ser humano por él mismo. La búsqueda de la salud mental o humana integral. Carl Jung decía: Todo ser civilizado por elevado que sea su desarrollo consciente sigue siendo un hombre arcaico en los niveles más profundos de la psique. Y ese diamante, que todo ser humano posee, hay que "elaborarlo" para que resplandezca y tenga valor. Esa intuición siempre ha estado desde las antiguas culturas orales, ciertamente, de las que no tenemos conocimiento, pero su reflejo se ha escrito posteriormente.

Voy a citar textos que permitan comprobar la idea que intento desarrollar y que la psicología profunda se hace eco de ello junto con las pedagogías dinámicas, sin restar importancia a otras ciencias humanas. El trabajo comparativo lo dejo para la persona lectora porque según qué escuela siga puede tener una valoración u otro, pero en el fondo es el mismo objetivo: Madurez humana.

Cultura Sumeria

En primer lugar, tenemos los sumerios. Fue un pueblo que existió hace unos 5000 mil años antes de Cristo, por tanto, unos 7000 años. Hace 70 siglos.

- *No me dices nunca lo que has encontrado, sino lo que has perdido. -Que mis bienes queden intactos, son los tuyos los que quiero consumir.*
- *Aquel que profiere una maldición, no hay que devolverse con otra maldición. Responde con otra, hay que devolvérsela. La ofensa pide ofensa, la maldición pide maldición.*

- *El que come demasiado, no podrá dormir.*
- *El corazón no engendra sentimiento de odio; la boca sí que engendra sentimientos de odio.*
- *"Carne con grasa es algo muy bueno (comenta la Señora)*
  Carne de grasa de oveja es demasiado buena. ¿Qué le daremos a la criada?
- *Falta de urbanidad es poner unas manos sin lavar a la boca.*
- *Para mucha gente una palabra amiga es un compañero.*
- *Dirás una mentira, después dirás una verdad; y esta pasará como mentira.*
- *El perro avanza, el escorpión avanza, pero mi marido no da ningún paso.*

Es decir, el pueblo sumerio se percataba del egoísmo, del rencor, de la relación con el otro, del valor de la palabra. De la inmadurez.

Cultura China

En segundo lugar, podemos considerar los apotegmas de Lao-Tsé, que significa "viejo maestro". Fue un pensador chino. Hace unos 600 años antes de Cristo. Por tanto, unos 2.600 años con respecto a nosotros. Hace unos 40 siglos. Se le atribuye el Tao te king. Es el libro base de un camino de interioridad. Tao significa camino, cambio permanente. Pues bien, en el capítulo XXXIII dice así:

- *El que conoce a los hombres es inteligente*
  El que se conoce a sí mismo es sabio
- *El que vence a los demás es vigoroso*
  El que se vence a sí mismo es verdaderamente fuerte.
- *El que se contenta con lo que tiene es rico.*
- *Los Nombres que pueden ser dichos no son los Nombres absolutos. ¿Por qué? Ninguna palabra o nombre puede abrazar toda la Realidad.*

Y continuando con otro capítulo, el LXXXI nos encontramos con estas reflexiones:

- *Las palabras verdaderas no son agradables*
- *El hombre bueno no discute.*
  Quien discute no es un hombre bueno.
- *El hombre sabio no es un erudito*
  El erudito no es un hombre sabio.
- *El sabio no acumula: Vive para los demás y cada vez es más rico. Da a los demás y cada vez posee en mayor abundancia.*
- *El Tao del Cielo es beneficiar y no perjudicar.*
- *El Tao del Sabio es actuar.*

Buenos criterios para "la salud mental integral", como describe Melanie Klein en su artículo del 22 de setiembre de 1960, publicado después de su muerte, y citado por Carlos Tabbia.

Cultura egipcia

En tercer lugar, hace unos 3400 años, en la cima de la cultura egipcia, en tiempos de Amenemope, un gran faraón, en su libro "Enseñanzas" dibuja un retrato de la persona impulsiva. Están en el capítulo 9. Entresaco algunos pensamientos:

- No fraternices con el impulso. No te apropies de él en tus conversaciones. Retén la lengua al responder a tu superior. Y alerta en no ultrajarlo.
- Cuando un hombre está en plena cólera sus palabras son más rápidas que el viento sobre el agua. Destruye o edifica con su lengua. Al pronunciar sus palabras, hieren.
- Un fuego quema en su corazón. No hagas un salto para unirte a este hombre, sino el miedo te arrebatará.

Del mismo autor, en el capítulo VIII expresa:

- Muéstrate bueno con la gente y te saludarán.
- Guarda tu lengua de las palabras nocivas y serás querido o respetado por todos.
- No ataques al criminal cuando las razones de su huida no se saben.
- Tu lengua no revele más que lo bueno y lo malo quede oculto en ti.

Y continuando con ese pueblo de hace unos 32 siglos, rico en cultura, en bienes, pero también en interioridad.

- La juventud está podrida desde el fondo de su corazón.
- Los jóvenes son perezosos y gandules
- No serán nunca como los jóvenes de antes.
- Los jóvenes de hoy son incapaces de mantener nuestra cultura.

¡Cuánto valor tienen en plena actualidad en nuestro País! La falta de confianza en las nuevas generaciones. Y más con la generación nativa digital. La psicología tiene mucho que aportar.

Cultura Babilónica

Y si nos acercamos a Babilonia, hace unos 3.000 años, nos encontramos con estas otras reflexiones:

- *Guárdate de desposeer a un miserable*
- *Como mostrarte fuerte con el débil.*
- *No expliques chismorreos ni los escuches.*
  Pues se deben a un temperamento acalorado.
- *Repite solo lo que has visto no aquello que has oído*
  Habla solo cuando puedas clarificar las cosas.

Podemos preguntarnos, ¿no son válidos para ese intento del Homo económicus que el neoliberalismo va infiltrando lentamente en nuestra cultura del siglo XXI, cuya antropología reduccionista es que el ser humano es solo y únicamente egoísta y solo vive de este egoísmo, como indicaba al principio?

Cultura Semítica

En cuarto lugar, en el mundo cultural semítico donde el arameo es una rama de las lenguas semíticas con una historia de al menos 3000 años. Tiene sus proverbios para el hombre de hoy como en sus tiempos:

- *Un hombre de buen carácter y de corazón bueno es como una ciudad fuerte levantada sobre una colina.*
- *¿Cómo podrían los labios humanos maldecir lo que los dioses no han maldecido?*
- *Escoge las palabras que vas a decir. Después díselas a tu hermano para ayudarlo; pues traicionar por la boca es peor que traicionar durante el combate.*

Y los pensamientos considerados como la ley de oro en diferentes culturas:

- *En la felicidad y en el sufrimiento tendríamos de abstenernos en infringirlos a los otros, lo que no nos gustaría que se nos infringiera (jainismo)*
- *No hieres a los demás con lo que a ti te hace sufrir. (budismo)*
- *La buena naturaleza es aquella que se reprime o suprime para no hacer al otro, lo que no sería buena para ella (zoroastrismo)*
- *No hagas a los demás, aquello que, si te hiciesen a ti, te molestaría o te daría pena (hinduismo)*
- *Lo que es detestable para ti, no lo hagas a tu prójimo. Esta es toda la ley, el resto son comentarios (judaísmo)*
- *Aquello que te irrita de la conducta de los otros hacia ti. No lo hagas a ellos (Isócrates de Atenas)*

Hemos considerado este mundo Oriental. No es preciso hacer comentarios para ver su actualidad y considerarlos como medios para una Salud mental o humana integral vista desde una psicología profunda o dinámica. Es cierto que cada frase da pie a un breve artículo psiquista y no únicamente clínico.

Culturas africanas

También las culturas africanas son profundas y dinámicas. Este gran continente y tan gran desconocido, cuya riqueza hay que descubrir y valorar. Veamos algunos:

- *El conocimiento es como el pájaro del bosque. Una persona sola nunca lo podrá alcanzar. (Proverbio oral ewe)*
- *Todo lo que vive tiene un alma (Proverbio oral ewe).*
- *Vamos a emprender un viaje a un mundo subterráneo.*
- *El mundo de los significados ocultos detrás de la apariencia de las cosas, el mundo de los símbolos donde todo es significante, donde todo habla para quien sabe escuchar. (Tradición oral peul)*
- *El perdón, tiene un sabor mucho más fuerte que la venganza.*

(Proverbio africano oral)

- *Si comes el fruto de un árbol alto, no te olvides de darle las gracias al viento (Tradición oral baribá)*
- *Al ser el grupo responsable de los hijos, un hombre no puede casarse y crear un hogar si antes no posee una cabaña y una tierra de cultivo. (Tradición oral aiana)*
- *La potencia del hacha es el mango. La potencia del arco es la cuerda (MONGO)*
- *Una mano sola no es suficiente para subir a una palmera. (BANEM)*
- *Un brazalete solo no hace ruido. (PEUL)*
- *No lapidéis al mensajero (BAMILEKE)*
- *Ya que el corazón no es la rodilla, no es lógico que se doblegue. (PEUL)*
- *Las modas duran tanto como las fases de la luna (URUNDI)*
- *La enfermedad llega cabalgando en un corcel y se aleja montando en una tortuga (BAMBARA)*
- *Lo que el anciano percibe por estar sentado, el joven no lo percibe por estar de pie (BAMBARA)*
- *Quien dice siempre la verdad, pasea por su propia mortaja. (BAMBARA)*
- *La gallina sabe cuándo saldrá el sol, pero espera que cante el gallo.*
- *El extranjero no ve, aunque tenga los ojos abiertos.*
- *El arquero no vino al mundo con el arco. (ASHANTI)*
- *Dios da, nunca vende.*
- *Cuando dos elefantes riñen, quien lo lamenta es la hierba. (SUAHILI).*

La tierra, el clima, los paisajes, la dureza del día a día en busca de los elementos básicos para vivir. Este terreno da pie a unas reflexiones que hoy día pueden ser válidas a pesar de las comodidades. El mundo pasional es el mismo: el diamante en bruto.

Cultura Helénica

Vamos a dar un salto a un entorno de nuestra cultura: Grecia. Y voy a extraer pensamientos de los siete sabios de Grecia. Se sabe que según una tradición recogida por Platón, entre los siete sabios había, entre otros, Solón de Atenas y Tales de Mileto.

Solón de Atenas (638-558 antes de Cristo) dijo:

- *Nada en demasía.*
- *Pon en tus palabras el sello del silencio y al sello, el de la oportunidad.*
- *Aconseja a los ciudadanos no lo más agradable, sino lo mejor.*
- *No seas mentiroso, sino veraz.*
- *Cállate lo que sabes*

Tales de Mileto (624-546 antes de Cristo).

Le preguntaron:

- *¿cuál era la cosa más difícil?*

y respondió:
Conocerte a ti mismo.
- Y ¿cuál la más fácil?
Dar consejos a los demás.
- ¿Cuál es la cosa más suave?
Conseguir el que deseas.
- ¿Qué cosa es Dios?
El que no tiene ni principio ni fin.
- ¿Qué cosa vemos raras veces?
Un tirano viejo.
- ¿Cómo viviremos mejor y más sanamente?
No haciendo lo que reprendemos a los otros.
- ¿Quién es feliz?
El sano de cuerpo, abundando en riquezas, pero dotado de entendimiento.

Y en esta cultura helénica tenemos a Heráclito, filósofo griego que vivió entre el 554 i 484 antes de Cristo. Por tanto, hace unos 25 siglos. Sólo unos pensamientos y que gozan de actualidad:

- *Los contrarios se armonizan de la diversidad y resulta la más hermosa armonía.*
- *Y todo ha sido engendrado por la discordia.*
- *Los que entran en los mismos ríos, los corren cada uno por aguas diferentes.*
- *No comprendemos como esto que está separado, puede reconciliarse consigo mismo. Hay una armonía tensa como el arco o una lira.*
- *El camino que sube y el que baja es uno y el mundo es uno de solo y único para los hombres que están despiertos, pero en el sueño cada uno tiene un mundo propio.*
- *Tenemos que saber que la guerra es universal, pero la justicia es discordia y que todo sucede según la discordia y la necesidad.*

Cuánto tiene que ver con las ambivalencias emocionales, aspecto expuesto por la psicología profunda y con el texto de Klein.

Cultura Árabe

Y el mundo árabe, de gran cultura, con fuerte influencia en nuestros territorios hispánicos, presenta también esa dinámica:

- *Soy una vela que se ha encendido delante de un espejo caído de la mano de Dios y se ha roto. Cada uno recoge un fragmento y afirma que toda la verdad se encuentra en este fragmento.* (Proverbio árabe)
- *Tu nombre está en los labios*
Tu imagen está en mis ojos.
Tu recuerdo está, ¿cómo podría estar ausente? Es de Ibn'Arabí, siglo XII después de Cristo.
- *Más allá de la tierra, más allá del infinito, quisiera ver el Cielo y el Infierno. Una voz interior solemne me dijo: "El cielo y el inferno están dentro de ti". (Proverbio árabe del siglo XI después de Cristo)*
- *Cuando el "ego" y el "tú" no existen, entonces no sé si esto es una mezquita, una sinagoga, una*

iglesia, un templo.
(Mahmûd Shabestari, siglo XII después de Cristo)

En un mundo intercultural donde la psicología profunda puede tener su lugar, debe conocer y familiarizarse con la sabiduría de las culturas que quieren conocer sus seres humanos concretos, con sus proyecciones, introyecciones e identificaciones.

Cultura Asiática

Y nos adentramos por tierras indias de Asia. Los indios han sabido conservar sus tradiciones ancestrales y al mismo tiempo absorber costumbres y tradiciones ajenas. He aquí un ramillete de sus proverbios:

- *Quien reconoce la verdad del cuerpo puede entonces conocer la verdad del universo.*
- *Cuando hables, procura que tus palabras sean mejor que el silencio.*
- *La palabra ha de estar vestida como una diosa, y elevarse como un pájaro,*
- *No hay árbol que el viento no haya sacudido o movido*
- *Soñaba que la vida era alegría*

Me desperté y vi que la vida es servicio
Serví y vi que el servicio da alegría

- *Solo se echan piedras al árbol que da frutos.*
- *La vejez empieza cuando el recuerdo es más fuerte que la esperanza.*

Y el psicoanálisis puede decir mucho sobre eso. Plena actualidad.

Culturas Amerindias

Y de los indios de Asia, pasamos a los indios de América. Culturas ancestrales y ricas de pensamiento para cuidar la salud física y mental, o, en otras palabras: La salud humana integral. Sólo es preciso recordar el mundo chamánico.

- *Si quieres ser más fuerte que el bisonte, no comas bisonte sino lo que él come.*
- *Un terreno rocoso no necesita una plegaria sino un hacha puntiaguda*
- *El valiente muere una vez, el cobarde muchas.*
- *Es muy fácil ser valiente desde la distancia.*
- *No existe la muerte, sino solo un cambio de mundo.*
- *No es posible despertar el que se hace el dormido. No mires las nubes mientras trabajas.*
- *Puedes llevar un caballo al río, pero no puedes obligarle a beber.*
- *No seas débil ni ladrón ni mentiroso.*
- *Sé tolerante con aquellos que han perdido el camino. La ignorancia, la presunción, la ira, los celos y la avaricia provienen de un alma perdida. Ruega para que encuentren un guía.*
- *Encuéntrate a tu mismo por tus propios medios. No permitas que otros hagan tu camino en vez tuya. Es tu senda y solo la tuya. Otros pueden caminar contigo, pero ninguno puede hacer tu camino por ti.*
- *Honra y respeto los pensamientos, deseos y palabras de todas las personas. No los interrumpas, ni te burles ni los imites de forma grosera. Permite a cada persona el derecho a su expresión personal.*
- *No hables mal de los otros de mala forma. La energía negativa que pones en el universo se*

multiplicará cuando retorne a ti.
- *Todas las personas cometen errores. Y todos los errores se pueden perdonar.*

La persona lectora puede encontrar muchas resonancias psíquicas en estos pensamientos.

Cultura Japonesa

Y volamos a un mundo cerrado, culto, trabajador donde los contrarios se unen: costumbres ancestrales con la mejor tecnología: Japón. Un pueblo con una tradición espiritual y filosófica:

- *Un bajel que tiene cien marines puede subir una montaña.*
- *Al clavo que sobresale, siempre le toca el martillazo.*
- *El pez que se escapa, siempre parece el más grande.*
- *Con la primera copa el hombre bebe vino; con la segunda, el vino bebe vino y con la tercera copa, el vino bebe al hombre.*
- *Es de los enemigos, no de los amigos, que las ciudades aprenden cómo construir murallas altas.*
- *Con leña prometida, no se caliente la casa.*
- *El tiempo que uno pasa riendo, es tiempo que pasa con los dioses.*
- *Las grandes obras de las instituciones las sueñan los santos locos; las realizan los luchadores natos; las aprovechan los felices cuerdos y las critican los inútiles crónicos. (Kioto, poeta japonés)*
- *La lluvia solo es un problema si uno no quiere mojarse.*
- *La piedra que rueda no hace un montón.*

O la conocida frase de la película “El emperador”. Dirigida por Peter Webber cuando un comandante exclamó: Cumplimos con nuestro deber, pero perdimos la humanidad.

Llegados al final de este largo recorrido proverbial, de refranes, pensamientos... toda una sabiduría ancestral, pero que tiene siempre en cuenta la salud humana integral. No vive el Ser Humano dividido en “Departamentos o fragmentado”. El gran peligro real de nuestra cultura actual, muy científica o cientifista es los reduccionismos. De ahí que vuelve a estar al día, felizmente, y se manifiesta de muchísimas formas el apotegma de Delfos: Conócete a ti mismo o Ten cura de ti mismo. O aún más: Sé tú mismo.

Este es el cuidado para una salud humana integral y se precisa la del cuerpo (actos), la del corazón (emociones) y la del cerebro (cogniciones) para una armonía o equilibrio de la vida y que la palabra sincera y honesta armoniza. Un ego centrado en sí mismo que va abriéndose o expansionándose hacia los demás. Los niveles de consciencia. En todas las culturas existe esta preocupación. Así he intentado mostrarlo con los diferentes ramilletes culturales.

Concluyendo. No hay que olvidar que nos encontramos en una cultura del “envase”. El continente o lo exterior tiene más valor e importancia que lo interior o contenido.

Así, en pensamientos occidentales tenemos:

- *El contrato matrimonial importa más que el amor.*
- *El funeral más que la muerte.*
- *La ropa más que el cuerpo.*
- *La misa más que Dios...*
- *La superficie más que el fondo.*

Y tantos otros.

El psicoanálisis, la psicología profunda deben poder y deben contemplar la totalidad de todo ser humano no solo desde la perspectiva clínica que es una sencilla y pequeña parte, pero importante, sino también desde una antropología psicoanalítica o una pedagogía psicoanalítica: Para el ser humano corriente.

El modelo freudiano trinitario es muy válido como punto de partida para ese nuevo paradigma emergente del mundo científico-técnico, secular, global con el gran peligro real y actuante, como he indicado en un párrafo anterior, del neoliberalismo por su reduccionismo a lo más primitivo del ser humano: autista.

Y concluyo recordando un libro que acaba de salir y sigue el hilo de mi exposición intencional: Las Sentencias de Focílides (29.04.2018) son un eslabón de importancia capital para comprender pasado y presente. Un pasado del poema en el siglo VI a. C.

Pongo un ejemplo de su "modernidad":

"Sean de igual honor ciudadanos e inmigrantes,
pues todos pasamos la penuria del errabundo,
y de tierra no hay firme asiento entre los hombres" (vv. 39-41).

Conclusión

La finalidad de este artículo - conseguido o no, dependerá de la persona lectora en su reflexión crítica- quiere ayudar a pensar que el psicoanálisis no debe reducirse, según el pensamiento de Freud a la psicopatología. Esta es una aplicación. El psicoanálisis debe ir elaborando conceptos para ofrecer una antropología psicoanalítica para poder responder con un lenguaje asequible a la concepción del Ser Humano. A mí sencillo parecer, creo que la ciencia psicoanalítica ofrece una respuesta a este nuevo paradigma cultural emergente, de una sociedad de conocimiento, de cambio continuo, de comunicación y de falta de profundidad. Una buena labor creativa.

Bibliografia

Pons-Föllmi y Oliver Föllmi. OFRENDAS. 365 pensamientos budistas. Ed. Lunnwerg. Barcelona, 2003

Pons-Föllmi y Oliver Föllmi. DEVOCIONES. 365 pensamientos de maestros orientales. Ed. Lunnwerg. Barcelona, 2004

Pons-Föllmi y Oliver Föllmi. ORÍGENES. 365 pensamientos de maestros africanos. Ed. Lunnwerg. Barcelona, 2005

Tuareg. Cants d'amor i de Guerra de l'Ahaggar. Ed. Angle. Barcelona, 1999.

La saviesa universal o la salut humana integral.

"Sabidura intemporal i sabiuria actual"

Jaume Patuel

Traducció al català: Olga Prada Soler

RESUM

La finalitat de l'article és comprendre que, des de temps remots sempre s'ha tingut cura de la salut humana integral. Avui en dia, la ciència psicoanalítica ofereix un model a aquest nou paradigma emergent en una societat global i canviant de coneixements. Cal evitar reduir la psicologia profunda únicament a la psicopatologia. És a dir, la conveniència, per no dir necessitat, d'elaborar una antropologia psicoanalítica com una aportació a aquest nou paradigma i alternativa al neoliberalisme..

Paraules clau: Proverbis, cultures, psicologia profunda, dinàmica, reflexió, antropologia, sentencies, paradigma

RESUMEN

La finalidad del artículo es comprender que, desde tiempos remotos siempre se ha tenido cuidado de la salud humana integral. Hoy en día, la ciencia psicoanalítica ofrece un modelo a ese nuevo paradigma emergente en una sociedad global y cambiante de conocimientos. Hay que evitar reducir la psicología profunda únicamente a la psicopatología. Es decir, la conveniencia, por no decir necesidad, de elaborar una antropología psicoanalítica como una aportación a ese nuevo paradigma y alternativa al neoliberalismo.

Palabras clave: Proverbios, culturas, psicología profunda, dinámica, reflexión, antropología, sentencias, paradigma.

ABSTRACT

The purpose of this article is to understand that comprehensive human health has been taken care of since remote times. Nowadays, psychoanalytic science offers a model in this new emerging paradigm in a global and changing society of knowledge. It must be avoided to lessen the profound psychology solely to psychopathology. That is to say, the convenience, if not necessity, of developing a psychoanalytic anthropology as a contribution to this new paradigm and alternative to neoliberalism.

Key words: Proverbs, cultures, deep psychology, dynamic, reflection, anthropology, sentences, paradigm.

El segon dijous de mes, dia 14 de juliol del present curs (2018), com és habitual, va tenir lloc en la seu de l'ACPP en Barcelona la conferència mensual. La va impartí Carlos Tabbia sobre "El concepte de salut mental en psicoanàlisi". Una conferència rica en contingut i clara en la seva exposició. Una de les seves premisses, junt amb altres, fou: la salut mental és la capacitat de tolerar i assumir canvis. A més, d'uns quants ítems per poder diagnosticar. Per això Tabbia deixà clar que és un tema molt complex i precisà el seu objectiu. Aquesta premissa amb els seus ítems ens indica com a més de ser un bon criteri clínic, és també un projecte pedagògic a tenir en compte en l'educació i poder observar que aquesta preocupació sobre la salut mental o salut humana integral va estar sempre present en totes les cultures i des de temps remots. La conferència fou l'última aportació de la reflexió que desenvolupo en el present article. Certament, he buscat abundància de cites, una mica cansat però inevitable. En altres paraules, veure la continuïtat i discontinuïtat entre la saviesa universal i la saviesa actual.

És cert que la psicoanàlisi va produir un canvi cultural al principi del segle XX, els efectes encara són eficaços en la nostra cultura plural i secular del segle XXI. Un llenguatge que és assequible a qualsevol persona més que culta, inquieta i buscadora. Per altra part, la psicologia profunda ens indica que hi ha un pòsit, un nucli que és precís sempre elaborar en cada ésser humà per molta evolució que hagi tingut la seva cultura, la seva filogènesi. Freud el denomina: el nucli del nostre ser. L'ontogènesi no elabora tal nucli. El presenta.

Com indicava, voldria en aquest present article mostrar com pensaments de saviesa antiga son de plena actualitat pel que veuríem que aquest pòsit és sempre "original" en cada un dels éssers humans. Crec que ens pot ajudar una metàfora: Comparar aquest nucli "salvatge" a un diamant en brut. Cap ésser humà neix amb aquest diamant net, elaborat i treballat. Valorat. Ans al contrari: L'ésser humà és depredador, brusc, egocèntric, egoista. I convé explicitar que el neoliberalisme pren com a punt de base i únic aquesta concepció antropològica reduccionista. Una bestiola per domesticar. La seva neteja o la seva elaboració és una feina estrictament personal juntament amb la influencia de l'entorn, l'esforç que es requereix en cada ésser humà per a ell mateix. La cerca de la salut mental o humana integral. Carl Jung deia: "Tot ésser civilitzat per elevat que sigui el seu desenvolupament conscient segueix sent un home arcaic en els nivells més profunds de la psique". I aquest diamant que tot ésser humà posseeix, hi ha que "elaborar-lo" per a que resplendeixi i tingui valor.

Certament aquesta intuïció sempre ha estat des de les antigues cultures orals de les que no tenim coneixement, però el seu reflex s'ha escrit posteriorment. Citaré textos que permeten comprovar la idea que intento desenvolupar i que la psicologia profunda es fa ressò d'allò mateix juntament amb les pedagogies dinàmiques, sense treure importància a altres ciències humanes. El treball comparatiu el deixo per a la persona lectora perquè segons sigui la seva escola pugui fer una valoració o una altra, però en el fons és el mateix objectiu: Maduresa humana.

Cultura Sumèria

En primer lloc tenim els sumeris. Fou un poble que existí fa uns 5000 mil anys abans de Crist, per tan, uns 7000 anys. Fa 70 segles.

- No em dius mai el que has trobat, sinó el que has perdut.
- Que els meus bens quedin intactes, són els teus els que vull consumir.
- Aquell qui profereix una maledicció, no hi ha que retornar-se amb altra maledicció. Respon amb una altra, hi ha que retornar-se' la. L'ofensa demana ofensa, la maledicció demana maledicció.

- Qui menja massa, no podrà dormir.
- El cor no engendra sentiment d'odi; la boca si que engendra sentiments d'odi.
- "Carn amb greix és quelcom molt bo" (comenta la Senyora).
"Carn de greix d'ovella és massa bona. Què li donarem a la criada?"
- Falta d'urbanitat és posar unes mans sense rentar a la boca.
- Per molta gent una paraula amiga és un company.
- Diràs una mentida, després diràs una veritat; i aquesta passarà com a mentida.
- El gos avança, l'escorpí avança, però el meu marit no dona cap pas.

És a dir, el poble sumeri s'adonava de l'egoisme, del ressentiment, de la relació amb l'altre, del valor de la paraula, de la immaduresa.

Cultura Xina

En segon lloc, podem considerar els apotegmes de Lao-Tsé, que significa "vell mestre". Fou un pensador xinés. Fa uns 600 anys abans de Crist. Per tant, uns 2600 anys respecte a nosaltres. Fa uns 40 segles. Se li atribueix el Tao te King. És el llibre base d'un camí d'interioritat. Too significa camí, canvi permanent. Doncs bé, en el capítol XXXIII diu així:

- Qui coneix als homes és intel·ligent.
Qui es coneix a ell mateix és savi.
- Qui venç als altres és vigorós.
Qui es venç a ell mateix és veritablement fort.
- Qui es contenta amb el que té és ric.
- Els noms que poden ser dits no son els noms absoluts. Per què? Cap paraula o nom pot abraçar tota la Realitat.

I continuant amb altre capítol, el LXXXI ens trobem amb aquestes reflexions:

- Les paraules veritables no son agradables.
- L'home bo no discuteix.
- Qui discuteix no és un home bo.
- L'home savi no és un erudit.
- L'erudit no és un home savi.
- El savi no acumula: viu pels demés i cada vegada és més ric. Dona als demés i cada vegada posseeix més abundància.
- El Tao del Cel és beneficiar i no perjudicar.
- El Tao del Savi és actuar.

Bons criteris per a "la salut mental integral", com descriu Melanie Klein en el seu article del 22 de setembre de 1960, publicat després de la seva mort i citat pel Carles Tabbia.

Cultura egípcia

En tercer lloc, fa uns 3400anys, en la cima de la cultura egípcia, en temps de Amenemope, un gran faraó, en el seu llibre "Ensenyances" dibuixa un retrat de la persona impulsiva. Estan en el capítol 9.

Destaco alguns pensaments:

- No fraternitzis amb l'impuls. No te n'apropiïs d'ell a les teves converses. Reté la llengua al respondre al teu superior. I alerta en no ultratjar-lo.
-Quan un home està en plena còlera les seves paraules son més ràpides, que el vent sobre l'aigua. Destrueix o edifica amb la seva llengua. Al pronunciar les seves paraules, fereixen.
-Un foc crema en el seu cor. No facis un salt per unir-te a aquest home, sinó la por t'arrabassarà.

Del mateix autor, en el capítol VIII expressa:

- Mostra't bo amb la gent i et saludaran.
- Guarda la teva llengua de les paraules nocives i seràs estimat o respectat per tots.
- No ataquis al criminal quan les raons de la seva fugida no es coneixen.
- La teva llengua no reveli més que lo bo i lo dolent quedi ocult dins teu.

I continuant amb aquest poble de fa uns 32 segles, ric en cultura, en béns, però també en interioritat.

- La joventut està podrida des del fons del seu cor.
- Els joves son peresosos i ganduls.
- No seran mai com els joves d'abans.
- Els joves d'avui son incapaços de mantenir la nostra cultura.

!Quant valor tenen en plena actualitat en el nostre país! La falta de confiança en les noves generacions. I més amb la generació nativa digital. La psicologia té molt a aportar.

Cultura Babilònica

I si ens apropem a Babilònia, fa uns 3000 anys, ens trobem amb aquestes altres reflexions:

- Guarda't de desposseir a un miserable.
- Com mostrar-te fort amb el feble.
- No expliquis xafarderies ni les escoltis. Doncs es deuen a un temperament acalorat.
- Repeteix només el que has vist no allò que has sentit.
- Parla només quan puguis clarificar les coses.

Ens podem preguntar, no son vàlids per aquest intent del Homo econòmicus que el neoliberalisme va infiltrant lentament en la nostra cultura del segle XXI, l'antropologia reduccionista és que l'ésser humà és només i únicament egoista i només viu d'aquest egoisme, com indicava al principi?

Cultura Semítica

En quart lloc, en el món cultural semític on l'arameu és una rama de les llegües semítiques amb una història de, al menys 3000 anys. Té els seus proverbis per l'home d'avui com en els seus temps:

- Un home de bon caràcter i de bon cor és com una ciutat forta aixecada sobre una colina.
- Com podrien els llavis humans maleir allò que els deus no han maleït?
- Escull les paraules que vas a dir. Després digues-les al teu germà per ajudar-lo; doncs trair per la

boca és pitjor que trair durant el combat.

I els pensaments considerats com la llei d'or en diferents cultures:

- En la felicitat i en el patiment hauríem d'abstenir-nos en infringir-los als altres, el que no ens agradés que se'ns infringís (jainisme).
- No fereixis als demés amb allò que a tu et fa patir (budisme).
- La bona natura és aquella que es reprimeix o suprimeix per no fer al altre, el que no fos bo per a ella (zoroastrisme).
- No facis als demés, allò que, si et fessin a tu, et molestaria o et donaria pena (hinduisme).
-El que és detestable per tu, no ho facis al teu pròxim. Aquesta és tota la llei, la resta son comentaris (judaisme).
- Allò que t'irrita de la conducta dels altres capa tu. No els hi facis a ells (Sòcrates de Atenes).

Hem considerat aquest mon Oriental. No és precís fer comentaris per veure la seva actualitat i considerar-los com mitjans per una salut mental o humana integral vista des d'una psicologia profunda o dinàmica. És cert que cada frase dona peu a un breu article de la psique i no únicament clínic.

Cultures Africanes

També les cultures africanes son profundes i dinàmiques. Aquest gran continent i tan gran desconegut, la riquesa que hi ha per descobrir i valorar. Veiem algunes reflexions:

- El coneixement és com l'ocell del bosc. Una persona sola mai el podrà assolir (proverbi oral ewe).
- Tot el que viu té un ànima (Proverbi oral ewe).
- Anem a emprendre un viatge a un mon subterrani.
- El món dels significats ocults darrera de l'aparença de les coses, el mon dels símbols on tot és significant, on tot parla per qui sap escoltar (tradició oral peul).
- El perdó, té un sabor molt més fort que la venjança (proverbi africà oral).
- Si menges el fruit d'un arbre alt, no t'oblidis de donar-li les gràcies al vent (tradició oral baribà).
- Al ser el grup responsable dels fills, un home no pot casar-se i crear una llar si abans no posseeix una cabana i una terra de cultiu (tradició oral aiana).
- La potència de la destral és el mànec. La potència de l'arc és la corda (Mongo).
- Una ma sola no és suficient per pujar a una palmera (Banem).
- Un braçalet sol no fa soroll (Peul).
- No lapideu al missatger (Bamileke).
- Ja que el cor no és el genoll, no és lògic que es doblegui (Peul).
- Les modes duran tan com les fases de la lluna (Urundi).
- La malaltia arriba cavalcant en un cavall i s'allunya muntant en una tortuga (Bambara).
- Allò que l'ancià percep per estar assentat, el jove no ho percep per estar dempeus (Bambara).
- Qui sempre diu la veritat, passeja per la seva pròpia mortalla (Bambara).
- La gallina sap quan sortirà el sol, però espera a que canti el gall.
- L'estranger no veu, encara que tingui els ulls oberts.
- L'arquer no va venir al mon amb l'arc (Ashanti).
- Déu dona, mai ven.
- Quan dos elefants renyen, qui ho pateix és l'herba (Suahili).

La terra, el clima, els paisatges, la duresa del dia a dia en busca dels elements bàsics per viure.

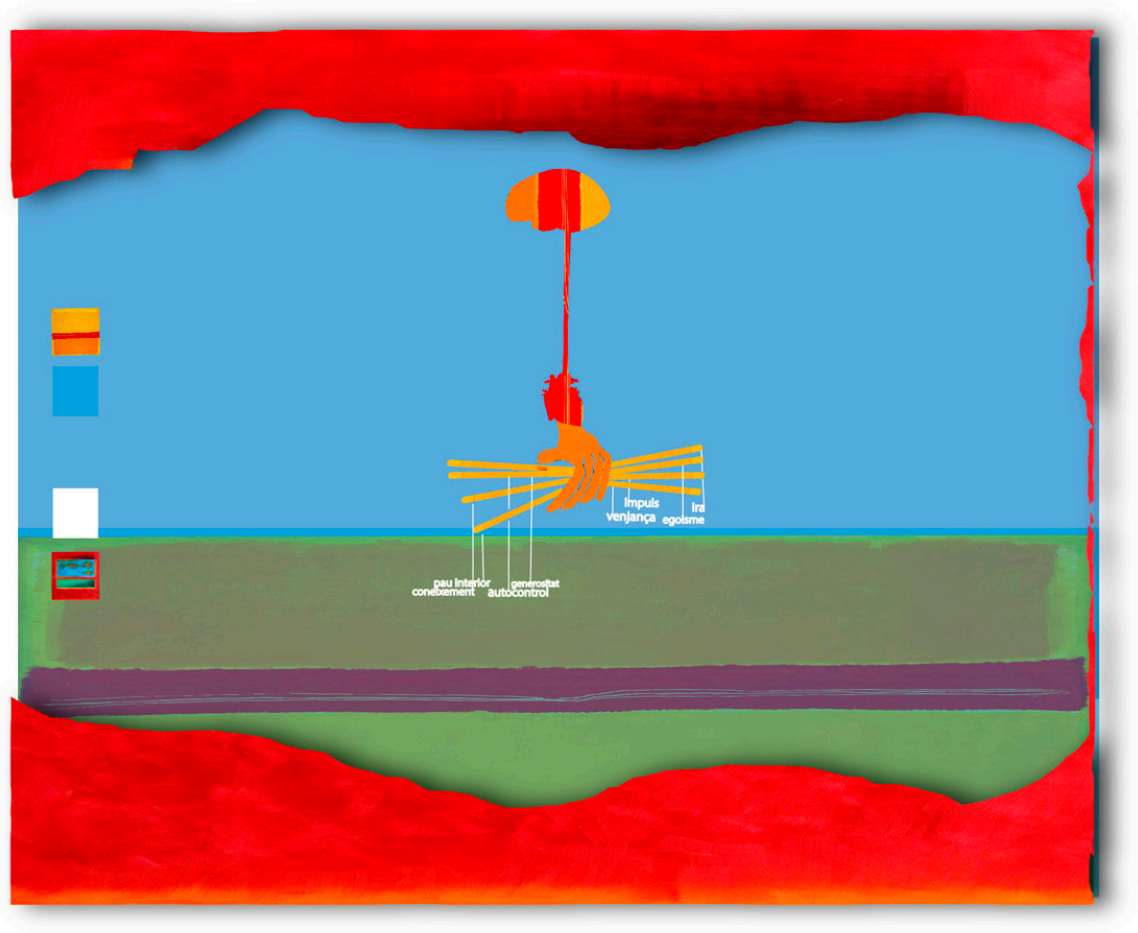

Aquest terreny dona peu a unes reflexions que avui en dia poden ser vàlides malgrat les comoditats. El món passional és el mateix: el diamant en brut.

Cultura Hel·lènica

Donarem un salt a un entorn de la nostra cultura: Grècia. I extrauré pensaments dels set savis de Grècia. Se sap que segons una tradició recollida per Platón, entre els set savis hi havia, entre d’altres, Solón d’Atenes i Tales de Milet.

Solón d’Atenes (638-558 abans de Crist) digué:

- *Res en excés.*
- *Posa en les teves paraules el segell del silenci i al segell, el de l’oportunitat.*
- *Aconsella als ciutadans no el més agradable, sinó el millor.*
- *No siguis mentider, sinó veraç.*
- *Calla’t el que saps.*

Tales de Milet (624-546 abans de Crist).
Li preguntaren:
- *Quina era la cosa més difícil?*
I respongué:
Conèixer-te a tu mateix.

- I quina és la més fàcil?
Donar consells als altres.
- Quina és la cosa més suau?
Aconseguir el que desitges.
- Quina cosa és Déu?
Qui no té principi ni fi.
- Quina cosa veiem de tant en tant?
Un vell tirà.
- Com viurem millor i més saludablement?
No fent el que retrèiem als altres.
- Qui és feliç?
Qui és sa de cos, abundant en riqueses, però dotat d'enteniment.

I en aquesta cultura hel·lènica tenim a Heràclit, filòsof grec que va viure entre el 554 i el 484 abans de Crist. Per tant, fa uns 25 segles. Només uns pensaments que gaudeixen d'actualitat:

- Els contraris s'harmonitzen de la diversitat i resulta l'harmonia més maca.
- I tot ha estat engendrat per la discòrdia.
Els qui entren en els mateixos rius, els corren cada un per aigües diferents.
- No entenem com això que està separat, pot reconciliar-se amb si mateix. Hi ha una harmonia tensa com l'arc o una lira.
- El camí que puja i el que baixa és un i el mon és un de sol i únic pels homes que estan desperts, però en el somni cada un té un mon propi.
- Hem de saber que la guerra és universal, però la justícia és discòrdia i que tot succeeix segons la discòrdia i la necessitat.

Quant té a veure amb les ambivalències emocionals, aspecte exposat per la psicologia profunda i amb el text de Klein.

Cultura àrab

I el món àrab, de gran cultura, amb una forta influència en els nostres territoris hispànics, presenta també aquesta dinàmica:

- Soc una vela que s'ha encès davant d'un mirall caigut de la ma de Déu i s'ha trencat. Cada un recull un fragment i afirma que tota la veritat es troba en aquest fragment.
(Proverbi àrab)
- El teu nom està en els llavis, la teva imatge està en els meus ulls, el teu record hi és, ¿com podria estar absent? És de Ibn'Arabí, segle XII després de Crist.
- Més enllà de la terra, més enllà de l'infinit, voldria veure el Cel i l'infern. Una veu interior solemne em digué: "El cel i l'infern estan dintre teu". (Proverbi àrab del segle XI després de Crist).
- Quan "l'ego" i el "tu" no existeixen, llavors no sé si això és una mesquita, una sinagoga, una església, un temple,
(Mahmûd Shabestari, segle XII després de Crist).

En un món intercultural on la psicologia profunda pot tenir el seu lloc, deu conèixer o familiaritzar-se amb la saviesa de les cultures que volen conèixer els seus éssers humans concrets, amb les seves projeccions, introjeccions i identificacions.

Cultura Asiàtica

I ens endinsem per terres índies de Àsia. Els indis han sabut conservar les seves tradicions ancestrals i al mateix temps absorbir costums i tradicions alienes. Vet aquí un
ramell dels seus proverbis:

- Qui reconeix la veritat del cos pot llavors conèixer la veritat de l'univers.
- Quan parles, procura que les teves paraules siguin millor que el silenci.
- La paraula ha d'estar vestida com una deessa, i alçar-se com un ocell.
- No hi ha cap arbre que el vent no hagi sacsejat o mogut.
- Somniava que la vida era alegria.
- Em vaig despertar i vaig veure que la vida és servei.
- Vaig serví i vaig veure que el servei dona alegria.
- Només es tiren pedres a l'arbre que dona fruits.
- La vellesa comença quan el record és més fort que l'esperança.

I la psicoanàlisi pot dir molt sobre això. Plena actualitat.

Cultures Ameríndies

I dels indis d'Àsia, passem als indis d'América. Cultures ancestrals i riques de pensament per cuidar la salut física i mental, o, en altres paraules: La salut humana integral. Només és precís recordar el món xamànic.

- Si vols ser més fort que el bisó, no menges bisó sinó el que ell menja.
- Un terreny rocós no necessita una plegaria sinó una destral punxeguda.
- El valent mor una vegada, el covard moltes.
- És molt fàcil ser valent des de la distància.
- No existeix la mort, sinó només un canvi de món.
- No és possible despertar a qui es fa el dormit. No miris els núvols mentre treballes.
- Pots portar un cavall al riu, però no pots obligar-lo a beure.
- No siguis feble ni lladre ni mentider.
- Sé tolerant amb aquells que han perdut el camí. La ignorància, la presumpció, la ira, els gelós i l'avarícia provenen d'una ànima perduda. Prega per que trobin un guia.
- Troba't a tu mateix pels teus propis medis. No permetis que els altres facin el teu camí en el teu lloc. És la teva senda i només la teva. Altres poden caminar amb tu, però ningú pot fer el camí per tu.
- Honra i respecta els pensaments, desitjos i paraules de totes les persones. No els interrompis, ni et burlis ni els imitis de forma grollera. Permet a cada persona el dret a la seva expressió personal.
- No parlis malament dels altres de mala manera. L'energia negativa que poses en l'univers es multiplicarà quan retorni a tu.
- Totes les persones fan errors. I tots els errors es poden perdonar.

La persona lectora pot trobar moltes ressonàncies psíquiques en aquests pensaments.

Cultura japonesa

I volem a un món tancat, culte, treballador on els contraris s'uneixen: costums ancestrals amb la

millor tecnologia, Japó. Un poble amb una tradició espiritual i filosòfica.

- Un vaixell que té cent mariners pot pujar una muntanya.
- Al clau que sobresurt, sempre li toca el cop de martell.
- El peix que s'escapa, sempre sembla el més gran.
- Amb la primera copa l'home beu vi; amb la segona, el vi beu vi i amb la tercera copa, el vi beu a l'home.
- És dels enemics, no dels amics que les ciutats aprenen com construir muralles altes.
- Amb llenya promesa, no es calenta la casa.
- El temps que un passa rient, és temps que passa amb els déus.
- Les grans obres de les institucions les somien els sants bojos; les realitzen els lluitadors nats; les aprofiten els feliços cords i les critiquen els inútils crònics (Kioto, poeta japonès).
- La pluja només és un problema si un no vol mullar-se.
- La pedra que rodola no fa un munt.
O la coneguda frase de la pel·lícula "El emperador". Dirigida per Peter Webber quan un comandant exclamà: "Complim amb el nostre deure, però vam perdre la humanitat".

Arribats al final d'aquest llarg recorregut proverbial, de refranys, pensaments... Tota una saviesa ancestral, però que té sempre en comte la salut humana integral. No viu L'Ésser Humà dividit en "Departaments o fragmentat". El gran perill real de la nostra cultura actual, molt científica o cientista és els reduccionismes. Per això torna a estar al dia, feliçment, i es manifesta de moltíssimes formes l'apotegma de Delfos: *Coneix-te a tu mateix, o tingues cura de tu mateix*. O encara més: *Sé tu mateix*.

Aquesta és la cura per una salut humana integral i es precisa la del cos (actes), la del cor (emocions) i la del cervell (cognicions) per una harmonia o equilibri de la vida i que la paraula sincera i honesta harmonitza. Un ego centrat en si mateix que va obrint-se o expansionant-se cap els altres, els nivells de consciència, en totes les cultures existeix aquesta preocupació. Així he intentat mostrar-lo amb els diferents ramells culturals.

Concloent, no s'ha d'oblidar que ens trobem en una cultura de "l'envàs". El continent o l'exterior té més valor i importància que allò interior o contingut.

Així, en pensaments occidentals tenim:

- El contracte matrimonial importa més que l'amor.
- El funeral més que la mort.
- La roba més que el cos.
- La missa més que Déu.
- La superfície més que el fons.

I tants altres...

La psicoanàlisi, la psicologia profunda deuen poder i deuen contemplar la totalitat de l'ésser humà no només des de la perspectiva clínica que és una senzilla i petita part, però important, sinó també des d'una antropologia psicoanalítica o una pedagogia psicoanalítica, per l'ésser humà corrent.

El model freudià trinitari és molt vàlid com a punt de partida per aquest nou paradigma emergent del món científic-tècnic, secular, global amb el gran perill real i actuant, com he indicat en un paràgraf anterior, del neoliberalisme pel seu reduccionisme a allò més primitiu de l'ésser humà:

autista.

I concloc recordant un llibre que acaba de sortir i segueix el fil de la meva exposició intencional: Las Sentencias de Focílides (29.04.2018), són un esglaó d'importància capital per comprendre passat i present. Un passat del poema en el segle VI abans de Crist.

Poso un exemple de la seva "modernitat": "S*iguin del mateix honor ciutadans i immigrants, doncs tots passem la penada de l'errabund, i de terra no hi ha seient ferm entre els homes*" (vv. 39-41).

Conclusió

La finalitat d'aquest article – aconseguit o no, dependrà de la persona lectora en la seva reflexió crítica – vol ajudar a pensar que la psicoanàlisi no ha de reduir-se, segons el pensament de Freud a la psicopatologia. Aquesta és una aplicació. La psicoanàlisi ha d'anar elaborant conceptes per oferir una antropologia psicoanalítica per poder respondre amb un llenguatge accessible a la concepció de l'Ésser Humà. Al meu entendre, crec que la ciència psicoanalítica ofereix una resposta a aquest nou paradigma cultural emergent, d'una societat del coneixement, de canvi continu, de comunicació i de falta de profunditat. Una bona tasca creativa.

Bibliografia

Pons-Föllmi y Oliver Föllmi. OFRENDAS. 365 pensamientos budistas. Ed. Lunnwerg. Barcelona, 2003

Pons-Föllmi y Oliver Föllmi. DEVOCIONES. 365 pensamientos de maestros orientales. Ed. Lunnwerg. Barcelona, 2004

Pons-Föllmi y Oliver Föllmi. ORÍGENES. 365 pensamientos de maestros africanos. Ed. Lunnwerg. Barcelona, 2005

Tuareg. Cants d'amor i de Guerra de l'Ahaggar. Ed. Angle. Barcelona, 1999.

VERSIÓ ORIGINAL

Espai clínic:

Trabajo y emociones en el grupo

Ana Miniéri Palau. *Psicoterapeuta y Psicóloga especialista en Psicología Clínica*

Col. N°118 en el COPC. Miembro participante de Espai Clínic.

RESUM

En aquest article es fa una reflexió sobre Espai Clínic, grup de treball constituït per psicoterapeutes amb una llarga experiència laboral a la seu de l'Associació Catalana de Psicoterapeutes Psicoanalítics. Aquesta reflexió es realitza des d'un doble vessant: el de les tasques que es porten a terme en el si del grup, i el vessant de la seva pròpia dinàmica emocional de funcionament, que ha contribuït a mantenir la seva existència des de fa més de vint anys. Espai Clínic és un grup que funciona democràticament i es fonamenta en les actituds de confiança i esperança de poder proporcionar a cada un dels seus membres un aprenentatge a partir de l'experiència. L'organització externa del grup es basa en un enquadrament clarament especificat. Mentre que l'organització interna s'aconsegueix en funció de l'assumpció de rols i possible jerarquia entre ells de forma espontània i canviant.

Paraules clau: Grup de treball, grup de supòsit bàsic, grup democràtic, organització externa, organització interna, confiança i esperança

RESUMEN

En este artículo se hace una reflexión sobre Espai Clínic, grupo de trabajo constituido por psicoterapeutas con una larga experiencia laboral en la sede de la Asociación Catalana de Psicoterapia Psicoanalítica. Esta reflexión se realiza desde una doble vertiente: la de las tareas que se llevan a cabo en el seno del grupo, y la vertiente de su propia dinámica emocional de funcionamiento, que ha contribuido a mantener su existencia desde hace más de veinte años. Espai Clínic es un grupo que funciona democráticamente y se fundamenta en las actitudes de confianza y esperanza de poder proporcionar a cada uno de sus miembros un aprendizaje a partir de la experiencia. La organización externa del grupo se basa en un encuadre claramente especificado. Mientras que la organización interna se consigue en función de la asunción de roles y posible jerarquía entre ellos de forma espontánea y cambiante.

Palabras clave: Grupo de trabajo, grupo de supuesto básico, grupo democrático, organización externa, organización interna, confianza y esperanza.

ABSTRACT

In this article a reflection is made on Espai Clinic as a working group from its double aspect: that of tasks that are carried out within the group, and the aspect of its own dynamics emotional of functioning, which has managed to maintain its existence since more than twenty years ago. Espai Clinic is a democratic group based on the attitudes of trust and hope of being able to provide one of its members with an apprenticeship based on experience. The external organization of the group is based on a clearly specified framing. While the internal organization is achieved in function of the assumption of roles and possible hierarchy among them in a spontaneous and changing.

Key words: Work group, Basic Supposition group, democratic group, external organization, internal organization, hope and trust

Introducción teórica

El objetivo de este artículo es reflexionar y dar a conocer el trabajo que se lleva haciendo desde hace más de veinte años, en el grupo denominado "Espai Clínic". Grupo formado por psicoterapeutas con una larga trayectoria profesional, y constituido en la sede de la Asociación Catalana de Psicoterapia Psicoanalítica (ACPP). La decisión de escribir sobre Espai Clínic, obliga detenerse a pensar sobre las bases teóricas que han contextualizado las diferentes tareas llevadas a cabo en el seno del grupo, y no sólo en cuanto al abordaje de los casos clínicos que se han ido presentando a lo largo de estos años, sino también en cuanto a la propia dinámica relacional y emocional del grupo. Esta es la doble vertiente que se intenta estudiar en este artículo.

Espai Clínic es un grupo de trabajo que se estructura en base a una tarea a realizar entre todos sus miembros, la más habitual y frecuente es la reflexión conjunta sobre un material clínico que presenta un miembro del grupo por una motivación personal. Recordemos que el denominador común de todos los miembros participantes es el trabajo psicoterapéutico de inspiración psicoanalítica con pacientes, con toda la carga emocional que ello implica. Pero el grupo también está abierto a otras propuestas cuando algún miembro lo ha solicitado, por ejemplo, la presentación de trabajos teóricos con temáticas psicológicas de gran actualidad e interés social. También se han revisado actualizaciones de pruebas psicométricas, o se han abordado y debatido diferentes cuestiones de técnica a la hora de manejar el tratamiento de los pacientes. Es decir, Espai Clínic ofrece la posibilidad de socializar la actividad psicoterapéutica que ejercen sus componentes.

Espai Clínic fue concebido desde sus inicios y en términos de Bion (Experiencias en grupos,1952) como un Grupo de Trabajo. Esto es, los miembros de Espai Clínic nos hemos ido reuniendo mensualmente con el objetivo de realizar una actividad mental grupal y cada una de nosotras ha cooperado de un modo espontáneo en función de sus capacidades. En todo momento esta cooperación ha sido voluntaria y ha estado condicionada por la experiencia y habilidad de cada integrante. Este nivel de funcionamiento grupal se ha regido por criterios de realidad y a partir de la reflexión racional.

Evidentemente, todos los encuentros grupales han incluido un amplio y variado espectro de elementos emocionales que, unas veces ha pugnado por interferir y orientar el trabajo por senderos poco satisfactorios, y otras veces ha conseguido que la tarea fuera más creativa y provechosa. Siguiendo a Bion (1952), denominaríamos estos episodios caracterizados por una acusada presencia de componentes emocionales, que han marcado puntualmente la dinámica grupal, como niveles de funcionamiento de Supuesto Básico, los cuales no requirieron ningún entrenamiento ni especialización para emerger, sino que fueron funcionamientos impulsivos, instantáneos, inevitables y espontáneos.

En ningún momento estos comportamientos emocionales del grupo fueron utilizados para dar paso a interpretaciones psicológicas dirigidas hacia algún miembro en concreto. Este rasgo determina radicalmente el talante de Espai Clínic a la hora de intentar definirlo, descartándose la posibilidad de conceptualizarlo como un grupo terapéutico, en dónde, y siguiendo a José Guimón en su Manual de terapias de grupo (Guimón,2007), destacaría el rol diferenciado del terapeuta que puede - o no - dar consignas sobre el funcionamiento de las sesiones y su posible delimitación temporal a los miembros categorizados como pacientes, que participan de la actividad grupal en base a la esperanza y expectativa de curación y alivio del sufrimiento mental. Por lo que el grupo, en ese caso, se estructuraría fundamentalmente, como un espacio de contención del sufrimiento mental de sus miembros.

Por tanto, sólo excepcionalmente se ha dado cabida a la expresión del sufrimiento emocional cuando alguna integrante lo ha necesitado. En esa situación puntual el grupo ha respondido recurriendo a su función de contención, sin ahondar ni abrir cuestiones personales e individuales que pudieran conducir al grupo por derroteros alejados de sus objetivos prioritarios.

Descripción de Espai Clínic. Funcionamiento del grupo de trabajo

Para poder describir el grupo hemos de tomar en consideración el encuadre referido a los aspectos fijos y estables que dan consistencia y vida al grupo. Esto es, las condiciones de espacio físico, horario, duración de las sesiones, un número mínimo de miembros y la tarea a realizar.

El espacio físico donde se lleva a cabo la reunión de Espai Clínic es una sala -siempre la misma- reservada previamente para esta actividad, en la sede de la asociación.

La cantidad de miembros que ha ido constituyendo el grupo ha variado a lo largo del tiempo y ha oscilado entre un número mínimo de cuatro psicoterapeutas (sería la situación actual del grupo) y un número máximo de nueve miembros. La permanencia del miembro más antiguo es de alrededor de veinte años y la del miembro más nuevo es de nueve meses. Así pues, Espai Clínic es un grupo abierto que, de entrada, la única condición externa para aceptar a un nuevo miembro es la de ser psicoterapeuta en activo.

El procedimiento que sigue la dinámica de trabajo del grupo es reunirse una vez al mes, concretamente, los cuartos viernes de cada mes en sesiones de noventa minutos. Se respetan las pausas por fiestas navideñas, Semana Santa y verano. En los días previos al encuentro mensual, se hace una comunicación vía telemática entre las componentes para recordar y acordar quién asistirá y quién presentará material clínico u otra tarea de interés. Es en ese espacio de comunicación previa a la reunión dónde se establece esquemáticamente el contenido de la próxima sesión de trabajo, también se agradece que las integrantes que no puedan asistir a la reunión puedan comunicarlo como muestra de respeto y cuidado hacia el resto del grupo. De esta manera, cuando llega el día de la reunión existe una mínima y básica preparación previa que posibilita la agilización del desarrollo de la sesión de trabajo.

En cuanto a la elección del caso clínico depende exclusivamente de la profesional que decide presentarlo para su estudio y reflexión en el seno del grupo. La recogida del material y la forma cómo se presenta en la reunión de trabajo es totalmente libre dependiendo de la particularidad de quién lo expone. Por tanto, se va poniendo de manifiesto la flexibilidad del grupo en cuanto a las diferentes formas de plantear la tarea y el material clínico en el grupo, de ahí que hay presentaciones que se hacen sin apuntes y otras en base a la recogida minuciosa del material.

Antes de finalizar este apartado quisiera mencionar dos cuestiones, una tiene que ver con la libre decisión de tomar notas de cada sesión de trabajo, según sea el estilo de cada componente del grupo. Esto significa que, en cierto modo y por parte de un par de miembros, se produce un registro de los diferentes casos que se presentan sesión a sesión.

La otra cuestión, es la relación extra grupal entre las integrantes del grupo que, en ocasiones, puede servir para elaborar contenidos emocionales generados en las sesiones de trabajo. Otras veces, se estimula el encuentro en cenas o comidas para favorecer la relación personal en un contexto lúdico en el que se intenta excluir todo lo referente a Espai Clínic. Así mismo, las relaciones extra grupales también pueden ser generadores de conflictos interpersonales que posteriormente tienen una repercusión en la dinámica interna del grupo.

El grupo democrático

La cohesión del grupo se ha basado en el funcionamiento democrático de sus miembros, funcionamiento tácito y sólo ocasionalmente explicitado. Como bien explica Guimón en el libro anteriormente mencionado, todo proceso de cohesión grupal se fundamenta en otro proceso básico, el de homogeneización del grupo en cuanto a que cada miembro se identifica y adopta todo un paquete de normas de funcionamiento, esquemas de pensamiento, objetivos a conseguir implícitos y que constituyen el alma del grupo, su razón de ser. Así es cómo ha ido sucediendo y aún sucede en Espai Clínic, la homogeneización se ha dado espontáneamente y cuando algún miembro no ha podido incorporar ni compartir este espíritu común, ha quedado marginado del resto del grupo lo que ha supuesto una dificultad en su integración. Cuando esta dificultad ha sido insalvable e insoportable se ha producido el abandono y pérdida de dicho miembro. Dificultad que jamás se ha reconocido de forma abierta y directa, sino que a menudo se ha justificado la dejación del grupo con racionalizaciones y explicaciones basadas en interferencias horarias o en la salida del grupo como algo temporal pero que, posteriormente, el paso del tiempo se ha encargado de mostrar como una salida del grupo definitiva.

Paradójicamente, los miembros del grupo tan entrenados en la atención a la vida emocional de las personas, actúan como si ésta no existiera ante las diferentes reacciones de algunos miembros y, tácitamente, se opta por aceptar respetuosamente la justificación manifiesta.

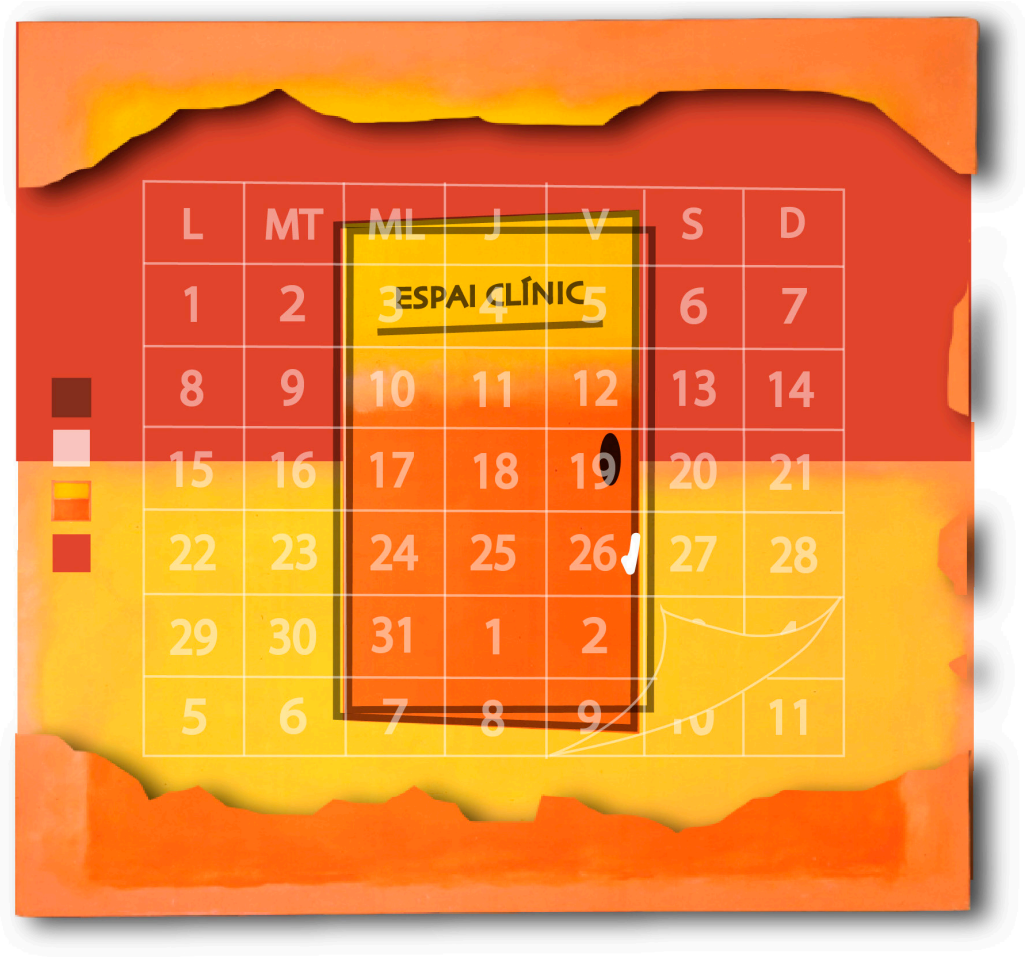

En este punto, creo importante volver a subrayar que Espai Clínic no está interesado en interpretar las diferentes conductas y reacciones de sus miembros, lo que no significa que todos los hechos que acontecen no puedan ser interpretados en la intimidad mental de cada integrante. En este momento, yo misma al hacer la reflexión sobre la dinámica comportamental del grupo intento otorgar a tales reacciones significación a partir de interpretaciones personales.

Como ya he dicho anteriormente y desde mi punto de vista, el espíritu de Espai Clínic se fundamenta en la actitud democrática compartida por sus miembros ante la decisión de la tarea a realizar, tanto si ésta consiste en la presentación de material clínico a discutir, como del desarrollo de un tema teórico o el abordaje de un escollo de la práctica clínica. Asimismo, también prevalece la actitud democrática en el proceso de aceptación de un nuevo miembro. Ante la demanda de participación de un posible futuro miembro, se plantea y debate previamente en el seno del grupo, y si no hay inconvenientes claramente definidos, el grupo se abre a la experiencia de acoger al nuevo integrante sin reticencias, y en pro de afianzar la consistencia y permanencia grupales. Se concibe la estabilidad del grupo haciéndola coexistir con actitudes abiertas y flexibles en cuanto a la configuración de las personas que lo conforman, aceptando nuevas incorporaciones y aceptando también las posibles pérdidas que a lo largo del tiempo se van produciendo. De tal modo es así, que toda propuesta que represente un choque con el ya mencionado espíritu del grupo, es expulsada por vía natural como si de un cuerpo extraño se tratara y no pudiera ser asimilado en el seno grupal.

Considero que el espíritu democrático de Espai Clínic se fundamenta en dos actitudes emocionales que prevalecen en el grupo de un modo implícito, una es la actitud de confianza hacia el trabajo que se lleva a cabo, de lo que se deriva la confianza hacia la competencia y responsabilidad mutua de los miembros entre sí y hacia el espacio grupal. Un indicador de esa confianza es la emergencia fluida, espontánea y rotatoria de los turnos de presentación y planteamiento de la tarea a realizar. La otra actitud emocional que mantiene al grupo, y se mantiene en él, es la esperanza de vivir juntos una experiencia que resulte valiosa en sí misma sólo por el hecho de compartir e intercambiar conocimientos. Vemos así, que la esperanza también es una vía óptima

para resolver la incertidumbre acerca de qué aportará el encuentro grupal, de si llegará a ser una experiencia provechosa en sí misma y para la individualidad de cada miembro, en función de sus características personales en cuanto a la capacidad de incorporación y elaboración posterior de lo vivido.

La esperanza ayuda a contener los sentimientos de incertidumbre e inseguridad, por lo que interviene como un revulsivo a actuar bajo la proyección de emociones negativas, como podrían ser el desprecio y la desvalorización. Seguramente, estas actitudes - de esperanza y de conflictividad - han coexistido en el seno del grupo, y cuando el conflicto experimentado en el grupo no ha sido resuelto, también se ha constituido en una causa de abandono del mismo.

Ambos componentes emocionales, confianza y esperanza, van de la mano y se retroalimentan mutuamente, puesto que sería difícil sostener una actitud de confianza y no tener esperanza, y viceversa, mantener una actitud de esperanza y carecer de confianza. A la vez que de tales actitudes nace la tolerancia hacia las dificultades que puedan ir surgiendo en la andadura vital del grupo, especialmente aquellas que inciden en la cuestión identitaria y el tipo de organización.

La organización interna y externa de Espai Clínic: roles y jerarquía

Todo grupo busca tener una organización para poder ser, para consolidar su identidad como tal, tanto si se trata de un grupo espontáneo, o de un grupo de trabajo ya instituido.

Me gustaría introducir una breve alusión a los grupos de entrenamiento emocional, también llamados "training groups" o "grupos T", los cuales se pueden definir como grupos cuyos miembros tienen la tarea concreta de reunirse para ver qué sucede en el seno del grupo desde la perspectiva del plano emocional. Están constituidos para que se viva la experiencia de una dinámica de grupo y poder observar y entender el libre funcionamiento emocional que se produce en el mismo. Habitualmente suele existir la figura del conductor del grupo sobre el que recae la función de observar, captar, y explicar qué está pasando en el "aquí y ahora "del grupo. También se dan formatos en los que cada miembro puede redactar un diario o responder a un cuestionario para hablar de cuál ha sido su rol en cada sesión de encuentro grupal, cómo han sido las interacciones entre los miembros, y cuáles se consideran positivos y cuáles negativos, los más productivos y los menos, etcétera. Como se nos explica en el libro de Kenneth D. Benne, (Psicodinámica del Grupo T, 1975) participar en el laboratorio de un Grupo T facilita el aprendizaje de los procesos grupales, incrementa la capacidad individual para enfrentar las diferentes situaciones grupales y aumenta la conciencia de la propia participación e incidencia respecto a los demás miembros.

He utilizado esta breve introducción sobre los grupos de sensibilización para mostrar el gran contraste entre éstos y Espai Clínic en cuanto a objetivos y comportamiento del grupo. Ya hemos dicho cómo en este último se ignora cualquier referencia a los movimientos emocionales que se producen en su interior. A la vez que no existe ninguna figura que se instituya como líder, cuyas intervenciones tengan la misión de mostrar y comprender la emergencia de conflictos emocionales que puedan dañar la dinámica y cohesión del grupo, en pro de facilitar su resolución.

Espai Clínic está organizado como un grupo democrático, sin roles externos definidos previamente y sin jerarquía entre sus miembros, o si se prefiere una jerarquía espontánea y cambiante en función de la dinámica de cada reunión. La organización externa, preestablecida y necesariamente consensuada entre todas, se refiere fundamentalmente a la constitución de un encuadre estable en cuanto al espacio físico donde se realiza la reunión, la frecuencia de las sesiones, la duración de cada encuentro grupal y la tarea a realizar.

La cuestión de la organización interna o estructura del grupo es más compleja de abordar cuando no está especificada de forma manifiesta entre los miembros, ni en cuanto a los procedimientos ni en cuanto a los objetivos. Está muy relacionada con la cultura del grupo y su proceso de homogeneización que ya hemos explicado anteriormente. La base de la organización interna de Espai Clínic es considerarlo como un grupo democrático por parte de todos sus miembros, en el que no se define de antemano el rol o lugar de cada integrante en el grupo, por lo que no existiría ningún tipo de jerarquía establecida de modo rígido o estático. Por ello las interacciones internas y las funciones de cada componente son cambiantes, se van dinamizando sesión a sesión. La capacidad de los miembros de ir asumiendo esa flexibilidad y diversidad en la asunción de los roles sin sentirse amenazados en su identidad, podría considerarse como un criterio de salud y madurez del

grupo, y también de los individuos que lo conforman. A la vez que la estructura del grupo va revelándose en un firme continente que permite soportar la actividad cambiante sin mermar su eficiencia.

Sin embargo, soy consciente del constante riesgo de ruptura al que se halla sometido el grado de compromiso y vinculación de cada miembro con el grupo. Este punto débil constituiría la contrapartida paradójica, que conlleva este planteamiento, punto fuerte de la organización interna de Espai Clínic, como grupo flexible y abierto.

Espai Clínic ante nuevas ideas de cambio. El factor emocional

Como ya he señalado, la vinculación de las integrantes con el grupo es totalmente libre y voluntaria, no existen contratos escritos que dejen constancia del compromiso que se adquiere, tampoco conlleva costes económicos. Anteriormente, he comentado cómo las actitudes de confianza y esperanza que prevalecen en el grupo han favorecido de alguna manera la larga existencia del mismo. Esto indica un grado de vinculación emocional capaz de proporcionar equilibrio y estabilidad grupales. Esta dinámica ha conseguido ser un círculo positivo de retroalimentación constante en el sentido que cuánta más estabilidad y equilibrio grupales, mayor cohesión emocional y al revés. En esta premisa radica la fortaleza de Espai Clínic que le ha permitido soportar cambios a diferentes niveles, cambios de miembros y cambios en la tarea.

Sin embargo, en un período en el que el clima grupal parecía demandar reflexionar sobre nuevas ideas para proyectar el grupo hacia el futuro y, precisamente, en un momento en el que Espai Clínic se configuró en un grupo de trabajo con un incremento notable en el número de sus miembros integrantes -llegó a nueve miembros-, sucedió un hecho revelador y susceptible de reflexión.

Por primera vez, se realizó una sesión de trabajo en la que se dedicó una parte al estudio y análisis psicológico de material clínico que presentó una componente del grupo. La otra parte de la reunión se dedicó a plantear conjuntamente nuevas ideas como posibilidades reales para conducir el grupo en esas direcciones, por ejemplo: se comentó reflexionar sobre la idea de admitir miembros-estudiantes que asistieran como observadores y participantes en cuanto a poder plantear cuestiones y hacer un aprendizaje. De esta manera, Espai Clínic incorporaba una función didáctica. Esta idea se desechó por considerarse que suponía desnaturalizar la esencia del grupo.

Una segunda idea que también se planteó fue desarrollar una reunión de grupo en el espacio de las conferencias mensuales que organiza la Asociación Catalana de Psicoterapeutas, como una forma de difundir la existencia y actividad de Espai Clínic. Se reaccionó con discrepancia entre las componentes y se decidió que quién deseara participar en esa reunión de trabajo demostrativa, a modo de conferencia, lo hiciera. No llegó a realizarse.

Por último, yo planteé la idea de poder hacer un artículo sobre Espai Clínic, dado que tenía una trayectoria larga en el tiempo y constituía una experiencia suficientemente sólida como para permitir poner por escrito una reflexión conjunta sobre el grupo. Mi propuesta, a diferencia de las dinámicas grupales, incluía la distribución de roles adscritos a la hora de llevar a cabo el artículo: el rol con la función de recogida de bibliografía, un par de roles con la función de escribir, otro par de roles con la función de leer, corregir e introducir las modificaciones que se consideraran oportunas, el rol con la función de coordinar todo el proyecto conjunto. En el grupo hubo disparidad de opinión, un par de miembros expresaron directamente su rechazo a participar en el proyecto de escribir un artículo por razones personales, algún otro miembro se lo pensó como una posibilidad viable. La nueva idea debía someterse a un proceso de evaluación interna de cada integrante.

Finalmente, el proyecto de escribir este artículo se ha quedado como un proyecto individual, sin la participación de ninguna otra compañera. Pero esto no es todo. Desde mi punto de vista, aquella reunión en la que se expuso la necesidad de plantear nuevas ideas sobre el enfoque de la continuidad de Espai Clínic supuso un antes y un después en la propia dinámica del grupo, ya que en el par de meses siguientes se produjo una salida de cinco miembros casi simultáneamente. Todas las componentes que decidieron marcharse fueron dando aviso de su partida excepto una y, como siempre ha sucedido en estas circunstancias, con la respectiva justificación externa. Desde entonces, alrededor de dos años, el grupo se ha quedado con cuatro miembros, esta pérdida tan significativa hace pensar sobre un posible final de Espai Clínic, nunca planteado

abiertamente en el seno del grupo antes de ahora.

A mi entender, son significativas dos cuestiones en relación a este suceso: una se refiere a la necesidad grupal de evolución, de valorar la posibilidad de introducir algunos cambios, y a la vez toda la dificultad para asimilar mayor implicación ante las nuevas ideas. Este balanceo entre mantener el "status quo" del grupo y/o modificarlo generó una inestabilidad que repercutió negativamente en la cohesión del grupo. La otra cuestión que merece la pena mencionar es reconocer cómo el componente emocional se halla siempre presente pugnando en diferentes sentidos, aunque no se aborde directamente en el grupo. Recordemos que referirse a los elementos emocionales de un modo abierto no es el objetivo del grupo, aunque en ocasiones pudiera ser necesario. Vemos pues, cómo en ocasiones el funcionamiento del grupo de trabajo está al servicio de no enfrentar conflictos emocionales que se generan en el propio grupo.

Conclusiones a cuatro voces

Quisiera comenzar este apartado agradeciendo el interés, la participación en la lectura de este artículo y los comentarios críticos de mis compañeras de Espai Clínic: Josefina Fornos, Juliane Neiss y Teresa Pont.

Ya he comentado cómo la idea inicial de escribir un artículo entre todas las componentes de Espai Clínic no consiguió llevarse a cabo, por lo que he considerado interesante ofrecer su lectura al resto de miembros del grupo para que pudiésemos abrir una discusión crítica, a modo de conclusión conjunta y no únicamente mía personal. Este es el origen y sentido del titular del presente apartado, en el que me gustaría incluir algunas de las cuestiones que intercambiamos y se consideraron relevantes.

La reflexión sobre el escrito requirió dos sesiones de trabajo de Espai Clínic y fue muy fructífera. Una de las compañeras tuvo la iniciativa, "a modo de investigación", de llamar por teléfono a las últimas cinco personas que dejaron el grupo. El objetivo de las llamadas era preguntarles sobre los motivos de su marcha y qué impresiones se les ha quedado de su experiencia y participación en el grupo. Sólo pudo hablar con tres de las cinco personas, y las diferentes respuestas coincidieron en que hubo motivos externos que dificultaron la continuidad en el grupo, pero que también hubo motivos de carácter emocional: sentirse exigido, rivalidad, sentirse incomprendido, etcétera. A la vez que todas se alegraron por la llamada y la agradecieron, así como también surgió la idea sobre la posibilidad de volver al grupo.

Otra componente aclaró que la idea de finalizar el grupo no la veía de momento, ya que le resultaba muy útil asistir al grupo. El resto de miembros nos solidarizamos con el mantenimiento de la actividad de Espai Clínic.

Seguramente, la discusión de mayor interés y dónde más nos apasionamos fue cuando abordamos el tipo de comunicación que había en el grupo, una comunicación deficitaria por la tendencia inconsciente a excluir y dejar fuera el componente emocional, y por el miedo a dirigir el grupo por caminos inadecuados, desvirtuando así su identidad. Concluimos lo importante que es saber interpretar los síntomas de malestar del grupo, para entonces crear un espacio para hablar entre nosotras sobre lo que está pasando y de este modo intentar elaborarlo.

Para finalizar, se resaltó cómo la pérdida de tantos miembros ha significado una crisis importante de Espai Clínic, sobrellevada silenciosamente y que, si sabemos entenderla, podremos ver la oportunidad de crecer como grupo. En este sentido se reconoció cómo el hecho de haber escrito este artículo ha sido un catalizador que ha permitido dinamizar la relación entre las componentes de Espai Clínic, y ha facilitado que podamos abordar abiertamente la vertiente emocional del grupo que hasta este momento resultaba muy difícil. Se podría decir que hasta ahora, a menudo el grupo de trabajo ha funcionado como una defensa ante el grupo emocional.

Bibliografía

BION, W. R. (1961): *Experiencias en grupos*. Editorial Paidós, 3ª edición 1990, Buenos Aires.

BION, W. R. (1963): *Elementos de psicoanálisis*. Breviarios psicoanalíticos. Ediciones Hormé, 2ª edición 1988, Buenos Aires.

BLEGER, J. (1964): *Temas de psicología (Entrevista y grupos)*. Ediciones Nueva Visión, 11ª edición 1980, Buenos Aires.

GRINBERG, L. Y OTROS. (1973): *Introducción a las ideas de Bion*. Ediciones Nueva Visión, 3ª edición 1979, Buenos Aires.

GRINBERG, L. (1986): *La supervisión psicoanalítica*. Teoría y práctica. Editorial Tecnipublicaciones, 1986, Madrid.

GROTJAHN, M. (1977): *El arte y la técnica de la terapia grupal analítica*. Editorial Paidós, 1979, Buenos Aires.

GUIMÓN, J. (2001): *Manual de terapias de grupo*. Editorial Biblioteca Nueva, 2ª Edición 2007, Madrid.

KAËS, R. – ANZIEU, D. (1976): *Crónica de un grupo*. Editorial Gedisa 1979, Barcelona.

KENNETH, D. Y OTROS. (1975): *Psicodinámica* del Grupo T. Editorial Paidós, 1975, Buenos Aires.

LUFT, J. (1978): *Introducción a la dinámica de grupos*. Editorial Herder, 2ª edición 1978, Barcelona.

MEIGNIEZ, R. (1971): *El análisis de grupo*. Editorial Marova, 2ª edición 1977, Madrid.

PICHON-RIVIÈRE, E. (1971): *El proceso grupal*. Ediciones Nueva Visión, 9ª edición 1984, Buenos Aires.

TORRAS DE BEÀ, E. (2013): *Psicoterapia de grupo*. Eds. Octaedro psicoterapias, 2013, Barcelona.

Espai clínic:

Treball i emocions en el grup

Ana Miniéri Palau. *Psicoterapeuta y Psicòloga especialista en Psicologia Clínica.*

Col. N°118 en el COPC. Membre participant d' Espai Clínic.

RESUM

En aquest article es fa una reflexió sobre Espai Clínic, grup de treball constituït per psicoterapeutes amb una llarga experiència laboral a la seu de l'Associació Catalana de Psicoterapeutes Psicoanalítics. Aquesta reflexió es realitza des d'un doble vessant: el de les tasques que es porten a terme en el si del grup, i el vessant de la seva pròpia dinàmica emocional de funcionament, que ha contribuït a mantenir la seva existència des de fa més de vint anys. Espai Clínic és un grup que funciona democràticament i es fonamenta en les actituds de confiança i esperança de poder proporcionar a cada un dels seus membres un aprenentatge a partir de l'experiència. L'organització externa del grup es basa en un enquadrament clarament especificat. Mentre que l'organització interna s'aconsegueix en funció de l'assumpció de rols i possible jerarquia entre ells de forma espontània i canviant.

Paraules clau: Grup de treball, grup de supòsit bàsic, grup democràtic, organització externa, organització interna, confiança i esperança

RESUMEN

En este artículo se hace una reflexión sobre Espai Clínic, grupo de trabajo constituido por psicoterapeutas con una larga experiencia laboral en la sede de la Asociación Catalana de Psicoterapia Psicoanalítica. Esta reflexión se realiza desde una doble vertiente: la de las tareas que se llevan a cabo en el seno del grupo, y la vertiente de su propia dinámica emocional de funcionamiento, que ha contribuido a mantener su existencia desde hace más de veinte años. Espai Clínic es un grupo que funciona democráticamente y se fundamenta en las actitudes de confianza y esperanza de poder proporcionar a cada uno de sus miembros un aprendizaje a partir de la experiencia. La organización externa del grupo se basa en un encuadre claramente especificado. Mientras que la organización interna se consigue en función de la asunción de roles y posible jerarquía entre ellos de forma espontánea y cambiante.

Palabras clave: Grupo de trabajo, grupo de supuesto básico, grupo democrático, organización externa, organización interna, confianza y esperanza.

ABSTRACT

In this article a reflection is made on Espai Clinic as a working group from its double aspect: that of tasks that are carried out within the group, and the aspect of its own dynamics emotional of functioning, which has managed to maintain its existence since more than twenty years ago. Espai Clinic is a democratic group based on the attitudes of trust and hope of being able to provide one of its members with an apprenticeship based on experience. The external organization of the group is based on a clearly specified framing. While the internal organization is achieved in function of the assumption of roles and possible hierarchy among them in a spontaneous and changing.

Key words: Work group, Basic Supposition group, democratic group, external organization, internal organization, hope and trust

Introducció teòrica

L'objectiu d'aquest article és reflexionar i donar a conèixer la feina que es porta a terme, des de fa més de vint anys, en el grup denominat "Espai Clínic". Grup format per psicoterapeutes amb una llarga trajectòria professional i constituït a la seu de l'Associació Catalana de Psicoteràpia Psicoanalítica (ACPP). La decisió d'escriure sobre Espai Clínic, obliga a parar-se a pensar sobre les bases teòriques que han contextualitzat les diferents tasques desenvolupades en el si del grup, i no només en quant a l' abordatge dels casos clínics que s'han anat presentant al llarg d'aquests anys, sinó també en quant a la pròpia dinàmica relacional i emocional del grup. Aquest és el doble vessant que s'intenta estudiar en aquest article.

Espai Clínic és un grup de treball que s'estructura en base a una tasca a realitzar entre tots els seus membres, la més habitual i freqüent és la reflexió conjunta sobre un material clínic que presenta un membre del grup per una motivació personal. Recordem que el denominador comú de tots els membres participants és el treball terapèutic d'inspiració psicoanalítica amb pacients, amb tota la càrrega emocional que això implica. Però el grup també està obert a altres propostes quan algun membre ho ha sol·licitat, per exemple, la presentació de treballs teòrics amb temàtiques psicològiques de gran actualitat i interès social. També s'han revisat actualitzacions de proves psicomètriques o s'han abordat i debatut diferents qüestions de tècnica a l'hora de manegar el tractament dels pacients. És a dir, Espai Clínic ofereix la possibilitat de socialitzar l'activitat psicoterapèutica que exerceixen les seves components.

Espai Clínic va ser concebut des dels seus inicis, i en termes de Bion (Experiencias en grupos,1952), com un Grup de Treball. És a dir, els membres d'Espai Clínic ens hem anat reunint mensualment amb l'objectiu de realitzar una activitat mental grupal i cada una de nosaltres ha cooperat de manera espontània en funció de les seves capacitats. En tot moment aquesta cooperació ha sigut voluntària i ha estat condicionada per l'experiència i habilitat de cada integrant. Aquest nivell de funcionament grupal s'ha regit per criteris de realitat i a partir de la reflexió racional.

Evidentment, totes les trobades grupals han hagut de suportar un ampli i variat espectre d'elements emocionals que, unes vegades ha pugnat per interferir i orientar el treball per sendes poc satisfactòries, i altres vegades ha aconseguit que la tasca fos més creativa i profitosa. Seguint a Bion (1952), denominaríem aquests episodis caracteritzats per una acusada presència de components emocionals, que han marcat puntualment la dinàmica grupal com nivells de funcionament de Supòsit Bàsic, els quals no requeriren cap entrenament ni cap especialització per emergir, sinó que foren uns funcionaments impulsius, instantanis, inevitables i espontanis.

En cap cas aquests comportaments emocionals del grup van ser utilitzats per donar pas a interpretacions psicològiques dirigides a cap membre en concret. Aquest tret determina radicalment el tarannà d'Espai Clínic a l'hora d'intentar definir-lo, descartant-se la possibilitat de conceptualitzar-lo com un grup terapèutic on, i seguint a José Guimón en el seu Manual de terapias de grupo (Guimón,2007), destacaria el rol diferenciat del terapeuta que pot – o no – donar consignes sobre el funcionament de les sessions i la seva possible delimitació temporal als membres categoritzats com a pacients, que participen de l'activitat grupal en base a l'esperança i expectativa de curació i alleugeriment del patiment mental. Per la qual cosa el grup, en aquest cas, s'estructuraria fonamentalment com un espai de contenció del sofriment mental dels seus membres.

Per tant, només excepcionalment s'ha donat cabuda a l'expressió del patiment emocional quan alguna integrant ho ha necessitat. En aquesta situació puntual el grup ha respost utilitzant la seva funció de contenció, sense aprofundir ni obrir qüestions individuals i personals que poguessin conduir al grup per camins allunyats dels seus objectius prioritaris.

Descripció d'Espai Clínic. Funcionament del grup de treball

Per poder descriure el grup hem de prendre en consideració l'enquadrament referit als aspectes fixes i estables que donen consistència i vida al grup. És a dir, les condicions d'espai físic, horari, duració de les sessions, un número mínim de membres i la tasca a realitzar.

L'espai físic on es porta a terme la reunió d'Espai Clínic és una sala – sempre la mateixa – reservada prèviament

per aquesta activitat, en la seu de l'associació.

La quantitat de membres que ha anat constituint el grup ha canviat al llarg del temps i ha oscil·lat entre un número mínim d'entre quatre o cinc psicoterapeutes (seria la situació actual del grup) i un número màxim de nou membres. Així doncs, Espai Clínic és un grup obert que, d'entrada, l'única condició externa per acceptar a un nou membre és la de ser psicoterapeuta en actiu.

El procediment que segueix la dinàmica de treball del grup és reunir-se un cop al mes, concretament, els quarts divendres de cada mes en sessions de noranta minuts. Es respecten les pauses per les festes nadalenques, Setmana Santa i estiu. En els dies previs a la trobada mensual, es fa una comunicació via telemàtica entre les components per recordar i acordar qui assistirà i qui presentarà material clínic o altra tasca d'interès. És en aquest espai de comunicació prèvia a la reunió on s'estableix esquemàticament el contingut de la pròxima sessió de treball, també s'agraeix que les integrants que no poden assistir a la reunió puguin comunicar-ho com a mostra de respecte i cura envers la resta del grup. D'aquesta manera, quan arriba el dia de la reunió existeix una mínima i bàsica preparació prèvia que possibilita l'agilització del desenvolupament de la sessió de treball.

En quant a l'elecció del cas clínic depèn exclusivament de la professional que decideix presentar-lo pel seu estudi i reflexió en el si del grup. La recollida del material i la forma com es presenta en la reunió de treball és totalment lliure depenent de la particularitat de qui ho exposa. Per tant, es va posant de manifest la flexibilitat del grup en quant a les diferents formes de plantejar la tasca i el material clínic en el grup, per això hi ha presentacions que es fan sense apunts i altres en base a la recollida minuciosa del material.

Abans de finalitzar aquest apartat voldria fer mencionar dos qüestions, una té relació amb la lliure decisió de prendre notes de cada sessió de treball, segons sigui l'estil de cada component del grup. Això significa que, en certa manera, i per part d'un parell de membres, es produeix un registre dels diferents casos que es presenten sessió a sessió.

L'altra qüestió és la relació extra grupal entre les integrants del grup que, en ocasions, pot servir per elaborar continguts emocionals generats en les sessions de treball. Altres vegades, s'estimula la trobada en sopars o dinars per afavorir la relació personal en un context lúdic en el qual s'intenta excloure tot allò referent a Espai Clínic. Així mateix, les relacions extra grupals també poden ser generadores de conflictes interpersonals que posteriorment tenen una repercussió en la dinàmica interna del grup.

El grup democràtic

La cohesió del grup s'ha basat en el funcionament democràtic dels seus membres, funcionament tàcit i només explicitat excepcionalment. Com molt bé explica Guimón en el llibre anteriorment esmentat, tot procés de cohesió grupal es fonamenta en un altre procés bàsic, el de l'homogeneïtzació del grup en quant a que cada membre s'identifica i adopta tot un paquet de normes de funcionament, esquemes de pensament, objectius per assolir implícits i que constitueixen l'ànima del grup, la seva raó de ser. Així és com ha anat succeint i encara succeeix en Espai Clínic: l'homogeneïtzació s'ha produït espontàniament i quan algun membre no ha pogut incorporar ni compartir aquest esperit comú, ha quedat marginat de la resta del grup, el que ha suposat una dificultat en la seva integració. Quan aquesta dificultat ha sigut insalvable i insuportable s'ha produït l'abandonament i la pèrdua del membre en qüestió. Cal dir que mai s'ha reconegut aquesta dificultat de manera directa i oberta, sinó que sovint s'ha justificat el desistiment del grup amb racionalitzacions i explicacions basades en interferències horàries o en la sortida del grup com una situació temporal però que, posteriorment, el pas del temps s'ha encarregat de mostrar com una sortida del grup definitiva.

Paradoxalment, els membres del grup, tan entrenats en l'atenció a la vida emocional de les persones, actuen com si aquesta no existís davant les diferents reaccions d'alguns membres i, tàcitament, s'opta per acceptar respectuosament la justificació manifesta.

En aquest punt, crec important tornar a insistir que Espai Clínic no està interessat en interpretar les diferents conductes i reaccions dels seus membres, però això no significa que tots els fets que van passant no puguin ser interpretats en la intimitat mental de cada integrant. En aquest precís moment, fent la reflexió sobre la

dinàmica dels comportaments del grup, jo mateixa miro de donar significació a aquestes reaccions a partir d'interpretacions personals.

Com ja he dit anteriorment, i des del meu punt de vista, l'esperit d'Espai Clínic es fonamenta en l'actitud democràtica compartida pel seus membres davant la decisió d'escollir la tasca a realitzar, tant si aquesta consisteix en la presentació de material clínic a discutir, com del desenvolupament d'un tema teòric o l'abordatge d'un escull de la pràctica clínica. Així mateix, també preval l'actitud democràtica en el procés d'acceptació d'un nou membre. Davant la demanda de participació d'un possible futur membre, es planteja i debat prèviament en el si del grup i, si no hi ha inconvenients clarament definits, el grup s'obre a l'experiència d'acollir al nou integrant sense reticències i en pro de refermar la consistència i permanència grupals. Es concep l'estabilitat del grup fent-la coexistir amb actituds obertes i flexibles en quant a la configuració de les persones que el conformen, acceptant noves incorporacions i acceptant també les possibles pèrdues que al llarg del temps es van produint. De tal manera és així, que tota proposta que representi un xoc amb el ja mencionat esperit del grup és expulsada per via natural com si d'un cos estrany es tractés i no pogués ser assimilat en el si grupal.

Considero que l'esperit democràtic d'Espai Clínic es fonamenta en dos actituds emocionals que prevalen en el grup d'una manera implícita: una és l'actitud de confiança envers el treball que es porta a terme, del que es deriva la confiança envers la competència i responsabilitat mútua dels membres entre si i envers l'espai grupal. Un indicador d'aquesta confiança és l'emergència fluïda, espontània i rotatòria dels torns de presentació i plantejament de la tasca a realitzar. L'altra actitud emocional que manté al grup, i es manté en ell, és l'esperança de viure junts una experiència que resulti valuosa en si mateixa només pel fet d'intercanviar i compartir coneixements. Així doncs, veiem que l'esperança també és una via òptima per resoldre la incertesa sobre el que aportarà la trobada grupal, si arribarà a ser una experiència profitosa en si mateixa, i per la individualitat de cada membre en funció de les seves característiques personals en quant a la capacitat d'incorporació i elaboració posterior d'allò viscut.

L'esperança ajuda a contenir els sentiments d'incertesa i inseguretat, per això intervé com un revulsiu a actuar quan domina la projecció d'emocions negatives, com podrien ser el menyspreu i la desvalorització. Segurament, aquestes actituds – d'esperança i de conflictivitat – han coexistit en el si del grup i , quan el conflicte experimentat en el grup no ha estat resolt, també s'ha constituït en una causa d'abandonament del mateix.

Ambdós components emocionals, confiança i esperança, van de la mà i es retro alimenten mútuament, atès que seria difícil sostenir una actitud de confiança i no tenir esperança i, viceversa, mantenir una actitud d'esperança i no tenir confiança. Alhora que d'aquestes actituds neix la tolerància envers les dificultats que puguin anar sorgint en la marxa vital del grup, especialment aquelles que incideixen en la qüestió identitària i el tipus d'organització.

L'organització interna i externa d'Espai Clínic: rols i jerarquia

Qualsevol grup busca tenir una organització per poder ser, per consolidar la seva identitat com a tal, tant si es tracta d'un grup espontani o d'un grup de treball ja instituït.

M'agradaria introduir una breu referència als grups d'entrenament emocional o de sensibilització, també anomenats "training groups" o "grups T", els quals poden definir-se com a grups on els seus membres tenen la tasca concreta de reunir-se per veure què és el que passa en el si del grup des de la perspectiva del pla emocional. Estan constituïts per viure l'experiència d'una dinàmica de grup i poder observar i entendre el lliure funcionament emocional que es produeix en el mateix. Habitualment acostuma a existir la figura del conductor del grup sobre el qual recau la funció d'observar, captar, i explicar què està passant en "l'ara i l'aquí" del grup. També es donen formats en els que cada membre pot redactar un diari o respondre a un qüestionari per parlar de quin ha estat el seu rol en cada sessió de les reunions grupals, com han estat les interaccions entre els membres, i quins es consideren positius i quins negatius, quins els més productius i els menys, etcètera.

Com se'ns explica en el lliure de Kenneth D. Benne (Psicodinámica del Grupo T, 1975), participar en el laboratori d'un Grup T facilita l'aprenentatge dels processos grupals, incrementa la capacitat individual per enfrontar les

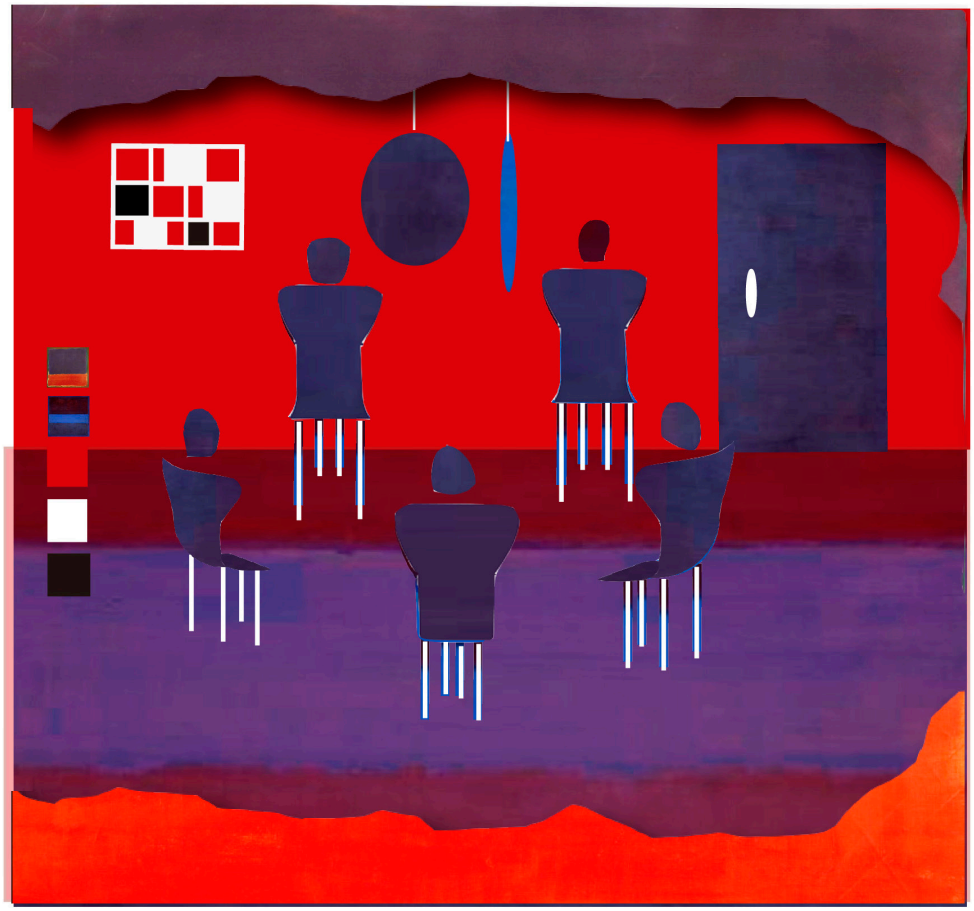

diferents situacions grupals i augmenta la consciència de la pròpia incidència i participació respecte a la resta de membres.

He utilitzat aquesta breu introducció sobre els grups de sensibilització per mostrar el gran contrast entre aquests i Espai Clínic en quant a objectius i funcionament del grup. Ja hem dit com en aquest últim s'ignora qualsevol referència als moviments emocionals que es produeixen en el seu interior. Alhora que no existeix cap figura que s'institueixi com a líder, amb intervencions que tinguin la missió de mostrar i comprendre l'emergència de conflictes emocionals que poden fer malbé la dinàmica i cohesió del grup, en pro de facilitar la seva resolució.

Espai Clínic està organitzat com a grup democràtic, sense rols externs definits prèviament i sense jerarquia entre els seus membres o, si es prefereix, una jerarquia espontània i canviant en funció de la dinàmica de cada reunió. L'organització externa, preestablerta i necessàriament consensuada entre totes, es refereix fonamentalment a la constitució d'un enquadrament estable en quant a l'espai físic on es realitza la reunió, la freqüència de les sessions, la duració de cada trobada grupal i la tasca a realitzar.

La qüestió de l'organització interna o estructura del grup és més complexa d'abordar quan no està especificada de forma manifesta entre els membres, ni en quant als procediments ni en quant als objectius. Està molt relacionada amb la cultura del grup i el seu procés d'homogeneïtzació, que ja hem explicat anteriorment.

La base de l'organització interna d'Espai Clínic és considerar-lo com un grup democràtic per part de tots els seus membres, en el qual no es defineix per endavant el rol o lloc de cada integrant en el grup i en conseqüència no existiria cap tipus de jerarquia establerta de manera rígida o estàtica. Per això, les interaccions internes i les funcions de cada component són canviants, es van dinamitzant sessió a sessió. La capacitat dels membres d'anar assumint aquesta flexibilitat i diversitat en l'assumpció dels rols sense sentir-se amenaçats en la seva identitat, podria considerar-se com un criteri de salut i maduresa del grup, i també dels individus que el conformen. Alhora que l'estructura del grup va mostrant-se com un ferm continent que

permet suportar l'activitat canviant sense minvar la seva eficiència.

Tanmateix, sóc conscient del risc constant que té el grup en quant a la possibilitat de que es trenquin el compromís i els vincles entre les seves membres. Aquest punt fràgil d'Espai Clínic és la contrapartida paradoxal que comporta el seu punt fort d'aquest plantejament de l'organització interna com a grup flexible i obert.

Espai Clínic davant noves idees de canvi. El factor emocional

Com ja s'ha assenyalat, la vinculació de les integrants amb el grup és totalment lliure i voluntària, no existeixen contractes escrits que deixin constància del compromís que s'adquireix, tampoc comporta costos econòmics. Anteriorment he comentat com les actituds de confiança i esperança que prevalen en el grup han afavorit, d'alguna manera, la llarga existència del mateix. Això indica un grau de vinculació emocional capaç de proporcionar equilibri i estabilitat grupals. Aquesta dinàmica aconsegueix ser un cercle positiu de retro alimentació constant en el sentit que quanta més estabilitat i equilibri grupals, major cohesió emocional i a l'inrevés. En aquesta premissa radica la fortalesa d'Espai Clínic que li ha permès suportar canvis a diferents nivells, canvis de membres i canvis en la tasca.

Tanmateix, en un període en el que el clima grupal semblava demanar reflexionar sobre noves idees per projectar el grup cap al futur i, precisament, en un moment en el que Espai Clínic s'havia configurat en un grup de treball amb un increment important en el número dels seus membres integrants – va arribar a nou membres -, va succeir un fet paradoxal.

Es va realitzar una sessió de treball en la que es va dedicar una part a l'estudi i anàlisi psicològica de material clínic que presentà una component del grup. L'altra part de la reunió es dedicà a plantejar noves idees com a possibilitats reals per on conduir el grup. Per exemple: es va comentar fer una reflexió sobre la idea d'admetre membres-estudiants que poguessin assistir com observadors i participants en quant a poder plantejar qüestions i fer un aprenentatge. D'aquesta manera, Espai Clínic incorporava una funció didàctica. Aquesta idea es va rebutjar per considerar que suposava desnaturalitzar l'essència del grup.

Una segona idea que també es va plantejar va ser desenvolupar una reunió de grup en l'espai de les conferències mensuals que organitza l'Associació Catalana de Psicoterapeutes, com una forma de difondre l'existència i l'activitat d'Espai Clínic. Es va reaccionar amb discrepància entre les components; la decisió final fou que qui desitgés participar en aquesta suposada reunió de treball demostrativa, com a conferència, ho fes. No s'ha realitzat.

Per últim, jo vaig plantejar una tercera idea: fer un article entre totes sobre Espai Clínic ja que tenia una llarga trajectòria en el temps i constituïa una experiència suficientment sòlida com per permetre posar per escrit una reflexió sobre l'existència del grup. La meva proposta, a diferència de les dinàmiques grupals, incloïa la distribució de rols adscrits a l'hora de portar a terme l'article: el rol de recollida de bibliografia, un parell de rols amb la funció d'escriure, un altre parell de rols per llegir, corregir, introduir les modificacions oportunes, el rol de coordinació de tot el projecte conjunt. En el grup va haver-hi disparitat d'opinió: un parell de membres expressaren directament el seu rebuig a participar en el projecte d'escriure un article per raons personals, algun altre membre s'ho va pensar com una possibilitat viable. La nova idea havia de sotmetre's a un procés d'avaluació interna de cada integrant.

Finalment, el projecte d'escriure aquest article s'ha quedat com un projecte de caire individual, sense la participació de cap altra companya. Però això no és tot. Des del meu punt de vista, aquella reunió en la que s'exposà la necessitat de plantejar noves idees sobre l'enfocament de la continuïtat d'Espai Clínic va suposar un abans i un després, ja que en el parell de mesos següents es va produir una sortida de cinc membres gairebé simultàniament. Totes les components que decidiren marxar van donar avís amb l'excepció d'una i, com sempre ha succeït en aquestes circumstàncies, amb la respectiva justificació externa. Des de llavors, al voltant de dos anys, el grup s'ha quedat amb quatre membres. Aquesta pèrdua tan significativa fa reflexionar sobre un possible final d'Espai Clínic, encara que mai s'ha plantejat obertament en el si del grup fins ara.

Al meu entendre, són significatives dues qüestions en relació a aquest succés: una es refereix a la necessitat grupal d'evolució, de valorar la possibilitat d'introduir alguns canvis i , alhora, tota la dificultat per assimilar

una major implicació davant les noves idees. Aquest balanceig entre mantenir el "status quo" del grup i/o modificar-lo va generar una inestabilitat que va repercutir negativament en la cohesió del grup.

L'altra qüestió que mereix la pena mencionar és reconèixer com el component emocional està sempre present pugnant en diferents sentits, encara que no s'abordi directament en el grup. Recordem que referir-se als elements emocionals d'una manera oberta no és l'objectiu del grup, tot i que a vegades pugui ser necessari. Veiem doncs, com en algunes ocasions el funcionament del grup de treball està al servei de no enfrontar conflictes emocionals que es generen en el propi grup.

Conclusions a quatre veus

Voldria començar aquest apartat agraint l'interès, la participació en la lectura d'aquest article i els comentaris crítics de les meves companyes d'Espai Clínic: Josefina Fornos, Juliane Neiss i Teresa Pont.

Ja he comentat com l'idea inicial d'escriure un article entre totes les components d'Espai Clínic no es va aconseguir portar a terme, per la qual cosa he considerat interessant oferir la seva lectura a la resta de membres del grup per tal de poder obrir una discussió crítica, com una manera de fer una conclusió conjunta i no únicament meva personal. Aquest és l'origen i sentit del titular del present apartat, en el que m'agradaria incloure algunes de les qüestions que vam intercanviar i varen considerar-se rellevants.

La reflexió sobre l'escrit va requerir dos sessions de treball d'Espai Clínic i fou molt fructífera. Una de les companyes va tenir la iniciativa, amb finalitat de recerca, de trucar per telèfon a les últimes cinc persones que deixaren el grup. L'objectiu de les trucades era preguntar-les sobre els motius de la seva partida i quines impressions se'ls hi ha quedat de la seva experiència i participació en el grup. Només va poder parlar amb tres de les cinc persones, i les diferents respostes coincidiren en què van haver motius externs que dificultaren la continuïtat en el grup, però que també van haver motius de caire emocional: sentir-se exigit, rivalitat, sentir-se incomprès, etcètera. Alhora que totes es van alegrar per la trucada i la van agrair, així com també va aparèixer la idea sobre la possibilitat de tornar al grup.

Una altra component va aclarir que la idea de finalitzar el grup de moment no la veia, ja que considerava que li resultava molt útil assistir al grup. La resta de membres ens vam solidaritzar amb el manteniment de l'activitat d'Espai Clínic.

Segurament, la discussió de major interès i on ens vam apassionar més fou quan vam abordar el tipus de comunicació que hi havia dins el grup, una comunicació deficitària per la tendència inconscient a fer fora el component emocional i per la por a dirigir el grup per camins inadequats i desvirtuar la seva identitat. Vam concloure la importància de saber interpretar els símptomes de malestar del grup, per llavors crear un espai per parlar entre nosaltres d'allò que està passant com una manera d'intentar elaborar-ho.

Per finalitzar es va ressaltar com la pèrdua de tants membres ha significat una crisi important d'Espai Clínic, portada silenciosament i que, si sabem entendre-la, podrem veure l'oportunitat de créixer com a grup. En aquest sentit es va reconèixer com el fet d'haver escrit aquest article ha sigut un catalitzador, que ha permès dinamitzar la relació entre les components d'Espai Clínic i ha facilitat que poguéssim abordar el vessant emocional del grup que fins aquest moment resultava molt difícil. Es podria dir que fins ara, sovint el grup de treball ha estat funcionant com una defensa davant del grup emocional.

Bibliografía

BION, W. R. (1961): *Experiencias en grupos*. Editorial Paidós, 3ª edición 1990, Buenos Aires.

BION, W. R. (1963): *Elementos de psicoanálisis*. Breviarios psicoanalíticos. Ediciones Hormé, 2ª edición 1988, Buenos Aires.

BLEGER, J. (1964): *Temas de psicología (Entrevista y grupos)*. Ediciones Nueva Visión, 11ª edición 1980, Buenos Aires.

GRINBERG, L. Y OTROS. (1973): *Introducción a las ideas de Bion*. Ediciones Nueva Visión, 3ª edición 1979, Buenos Aires.

GRINBERG, L. (1986): *La supervisión psicoanalítica*. Teoría y práctica. Editorial Tecnipublicaciones, 1986, Madrid.

GROTJAHN, M. (1977): *El arte y la técnica de la terapia grupal analítica*. Editorial Paidós, 1979, Buenos Aires.

GUIMÓN, J. (2001): *Manual de terapias de grupo*. Editorial Biblioteca Nueva, 2ª Edición 2007, Madrid.

KAËS, R. – ANZIEU, D. (1976): *Crónica de un grupo*. Editorial Gedisa 1979, Barcelona.

KENNETH, D. Y OTROS. (1975): *Psicodinámica* del Grupo T. Editorial Paidós, 1975, Buenos Aires.

LUFT, J. (1978): *Introducción a la dinámica de grupos*. Editorial Herder, 2ª edición 1978, Barcelona.

MEIGNIEZ, R. (1971): *El análisis de grupo*. Editorial Marova, 2ª edición 1977, Madrid.

PICHON-RIVIÈRE, E. (1971): *El proceso grupal*. Ediciones Nueva Visión, 9ª edición 1984, Buenos Aires.

TORRAS DE BEÀ, E. (2013): *Psicoterapia de grupo*. Eds. Octaedro psicoterapias, 2013, Barcelona.

VERSIÓ ORIGINAL

Identidad y arbitrariedad

Julio A. Company Ortega

RESUM

La identitat no és quelcom garantit, natural o espontani, sinó que està subjecta a les identificacions que provenen de l'exterior i té com acte indispensable la immersió del subjecte en la cadena de significants de l'Altre. La llei paterna és l'espoleta del subjecte com a ens social i cultural, sense ella quedaríem segrestats a mercè del gaudi il·limitat de l'altre i on la mínima falta faria emergir l'angoixa i agressivitat més primordials. En una cultura on l'imperatiu consumista s'erigeix implacable, alhora que l'autoritat i les barreres de la censura amagreixen, ens veiem exposats de forma irrefrenable a un desig nu, que, en topar amb la seva pròpia naturalesa oscil·lant, ràpidament s'obtura i pereix. Sense modulador, ni peatge al gaudi, resulta una societat immòbil, passiva, amb escàs marge per a la subjectivitat i abocada al narcisisme més primordial. Potser, una forma de radicalització?

Paraules clau: Identitat, identificacions, cadena de significants de l'Altre, llei paterna, desig, gaudi, narcisisme.

RESUMEN

La identidad no es algo garantizado, natural o espontáneo, sino que está sujeta a las identificaciones que provienen del exterior y tiene como acto indispensable la inmersión del sujeto en la cadena de significantes del Otro. La ley paterna es la espoleta del sujeto como ente social y cultural, sin ella quedaríamos secuestrados a merced del goce ilimitado del otro y donde la mínima falta haría emerger la angustia y la agresividad más primordiales. En una cultura donde el imperativo consumista se erige implacable, a la vez que la autoridad y las barreras de la censura flaquean, nos vemos expuestos de forma irrefrenable a un deseo desnudo, que, al topar con su propia naturaleza oscilante, rápidamente se obtura y perece. Sin modulador, ni peaje al goce, resulta una sociedad inmóvil, pasiva, con escaso margen para la subjetividad y abocada al narcisismo más primordial. Quizá, ¿una forma de radicalización?

Palabras clave: Identidad, identificaciones, cadena de significantes del Otro, ley paterna, deseo, goce, narcisismo

ABSTRACT

Identity is not something guaranteed, natural or spontaneous, but is subject to the identifications that come from outside and has as an indispensable act the immersion of the subject in the chain of signifiers of the Other. The paternal law is the epilate of the subject as a social and cultural entity, without it we would be kidnapped at the mercy of the unlimited enjoyment of the other and where the minimum lack would emerge the most primordial anguish and aggression. In a culture where the consumerist imperative becomes implacable, while the authority and the barriers of censorship waver, we are exposed in an irrepressible way to a naked desire, which, upon encountering its own oscillating nature, quickly becomes clogged and perishes. Without modulator, or toll to enjoyment, it is an immobile, passive society, which little room for subjectivity and doomed to the most primordial narcissism. May be a form of radicalization?

Key words: Identity, identifications, the chain of signifiers of the Other, paternal law, desire, enjoyment, narcissism

Hablar de identidad, es, en el fondo, algo impreciso ya que podríamos decir, que la identidad en sí misma, como fenómeno natural, universal o espontáneo, no existe. ¿Qué quiere decir esto? Que se trata más bien, no de una identidad, sino de identificaciones con las que el yo se va constituyendo, y que, por lo tanto, no es algo garantizado por el hecho de nacer. ¿Y con qué se produce dicha identificación? Con el universo de significantes que nos precede aún antes de nuestra llegada al mundo. Por ejemplo: nos piensan, nos ponen nombre, tenemos apellido, se crean expectativas de nuestro aspecto físico, cualidades, similitudes a otras personas, un porvenir, etc. y, además, estos significantes, provienen de un Otro, Otro que habla de y por nosotros antes de que nosotros hablemos. Por lo tanto, el yo es pura imagen e identificación con el Otro, identificaciones imaginarias con el Otro, es decir, una ilusión. *Así pues, no es tanto, yo soy yo, sino como* decía Lacan basándose en un poema de Rimbaud, el *yo es otro*. Ya Freud en su "*Proyecto de psicología para neurólogos*" (1895) hablaba de que el primer yo se construye con otro semejante: la madre; también en "*Introducción del narcisismo*" (1914), habla de que, para la formación del yo, "*es necesario un nuevo acto psíquico*".

La conducta en los animales, a diferencia de los seres humanos, no requiere de ningún aprendizaje y está pegada filogenéticamente a los miembros de una especie, es decir, que se pone en marcha por instinto, por ejemplo: nacen y nadie les enseña a caminar, comunicarse, a comer, a identificar a sus depredadores, etc., sino que es algo, sencillamente, que se despliega automáticamente en cada miembro de la especie, sin excepción. Es decir, estas conductas tienen su causa en la naturaleza misma. Este despliegue en el ser humano no es algo natural, sino fruto de la cultura, y, por lo tanto, serán conductas particulares a una comunidad, a un momento histórico y por consiguiente aprendidas. De hecho, si pensamos en los pocos comportamientos innatos, como puede ser el acto reflejo del chupeteo, reflejo de Moro, etc., desaparecen éstos en cuanto comienza a conformarse el cuerpo erógeno, es decir cuando el sujeto queda inscrito en la cadena de significantes del *Otro*, a saber, cuando se da paso de lo natural, a lo cultural.

Poniendo la lupa ahora en el significante y la relación con su significado, su sentido, vemos que en el ser humano no tiene una relación natural, sino que es algo totalmente arbitrario, es decir, que un significante cualquiera no está pegado a un significado universal (como puede significar presa una cebra para un león), sino a un significado arbitrariamente adquirido y proveniente de lo externo. En la psicosis, por ejemplo, en el momento del desencadenamiento, lo que se deshace es la relación entre el significante y significado, abriéndose un agujero que da lugar a la perplejidad más absoluta, fruto de la atomización de la identidad del ser. Sólo a posteriori, en un intento de curación, éste tapona la grieta emergente en lo más íntimo de su ser con una metáfora delirante, y da así un nuevo sentido a la realidad que había perdido. Así pues, pese a que todos podamos compartir en lo general, por el hecho de vivir en una misma cultura o comunidad, un mismo sentido de la realidad, en lo particular del individuo, éste será muy diferente. La identidad, por lo tanto, no será como hemos dicho ya, espontánea o universal, sino que se constituirá en relación a los significantes por los que se vea envuelta, significantes que nacerán del discurso del Otro y, como anunciaba Lacan, estos significantes estructurarán nuestro inconsciente como un lenguaje. De hecho, aquí, hay cierta diferencia con lo que podría argumentar Freud, en el sentido de que el inconsciente no es como una bolsa continente de representaciones traumáticas y significados ocultos, sino que está estructurado como un lenguaje y que, por tanto, estará a la vista en la palabra, en el discurso del sujeto y en las formaciones del inconsciente: un lapsus, un síntoma, un sueño.

Y ¿en qué momento, surge el *yo*? En la grieta simbólica producida en la repetición de un mismo significante. En esa repetición se produce una incompletud donde nacerá la demanda y por lo tanto el empuje hacia una identificación con aquello que completa al gran *Otro*, la madre o el sustituto que ejecute la función materna. Lacan sitúa este momento en el estadio del espejo. Es ese momento en que la imagen del propio cuerpo reflejado en el espejo produce en el niño un sentimiento de

sorpresa y júbilo, pero una imagen al fin y al cabo que viene de fuera. Esta imagen funciona como un anticipo, algo a alcanzar, a lograr. Lo que el niño ve es que hay otro, y ese otro es el yo. A partir de ese momento se producirá una escisión irreversible entre el sujeto y el yo. Esto se ve muy claro en el ejemplo paradigmático de la anorexia: por mucho que el cuerpo real esté extremadamente delgado, el yo se ve gordo; también en situaciones cotidianas como cuando nos miramos al espejo y decimos "vaya cara tengo hoy", significa que esperábamos ver otra cosa, marcamos cierta distancia entre la imagen y lo que esperaba encontrar. Esta imagen anticipa su unidad. Antes de tener un control motor, el niño ya puede reconocer la imagen en el espejo. ¿Pero, qué hay antes de esa imagen? La percepción de un cuerpo fragmentado, en dispersión, la angustia primordial, percepción, a la vez, que sólo se percibe a posteriori, retrospectivamente. Es frecuente que un psicótico en pleno desencadenamiento, no se reconozca en el espejo, o que lo haga parcialmente. El espejo, por otro lado, no tiene que ser el material físico, sino la imagen que le devuelve el Otro (gestos, calor, ternura, palabras...), por tanto, si esta imagen se le devuelve, es porque previamente ha habido una matriz simbólica, es decir, que existe el deseo de la madre por ese hijo, hecho que antecede incluso a su nacimiento. Deducimos así, que la maternidad no es genética ni instintiva (como vemos claramente en el reino animal), sino que para que haya maternaje la madre tiene que desear al niño como falo, es decir como algo que la completa, y así alienarlo a su cadena de significantes, la inscripción al mundo simbólico. Esa identificación especular, lo que va a producir es la formación del yo ideal,

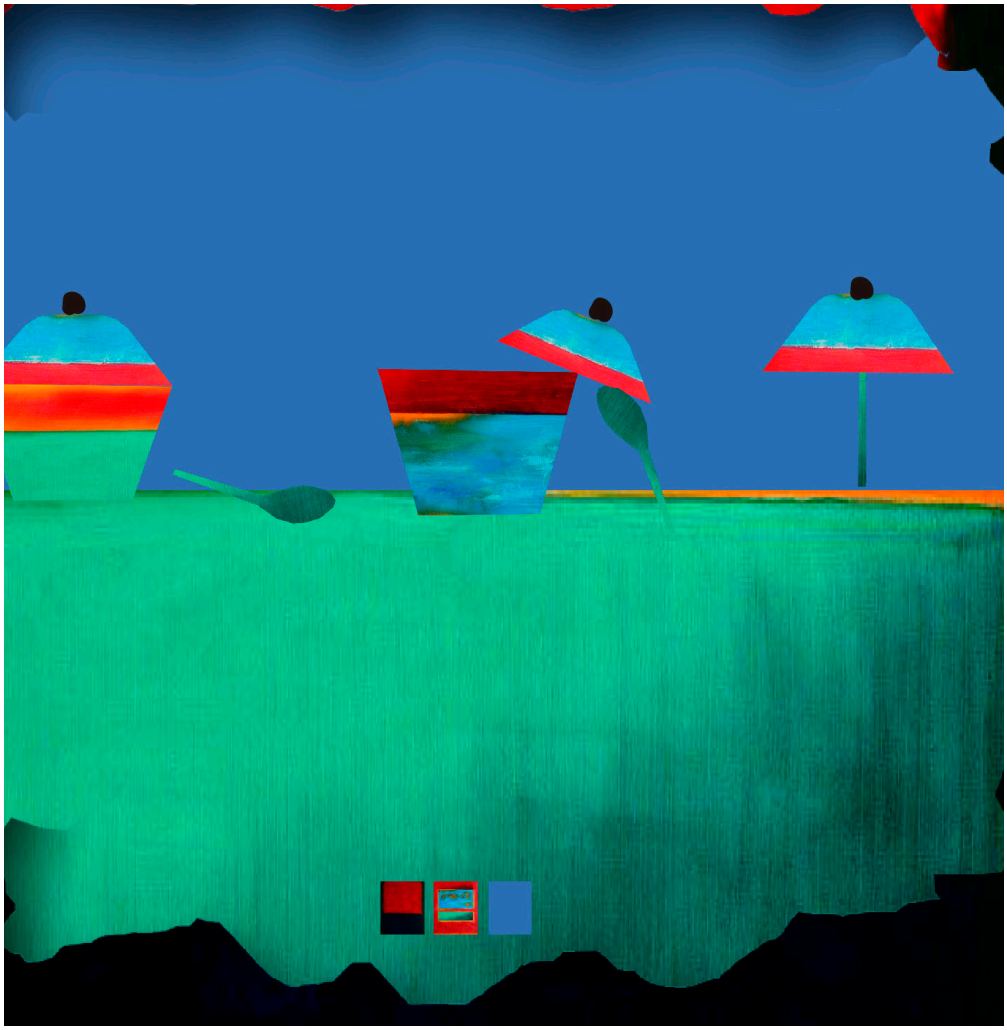

es decir la identificación con una imagen idealizada de sí, con esa perfección que se le atribuye al bebé, el *majesty baby* (Introducción al narcisismo, 1914) freudiano. No importa cómo sea el bebé, para la madre es perfecto, ya era perfecto incluso antes de existir. Hay una ilusión de identidad en esa imagen que nos representa. Los animales son un cuerpo; nosotros tenemos un cuerpo, pero un cuerpo que se tiene que construir. El adentro y el afuera está construido desde el cuerpo. Esto que parece tan obvio, hay que construirlo, algo que en la psicosis se pierde: "tengo voces", ahí se ha perdido el adentro y el fuera. No hay un ajuste entre lo que se es y lo que se quiere ser, estamos siempre en falta, la realidad del sujeto es esa discordancia. Desconfiemos de aquél que dice "yo soy yo", eso sólo lo suscribe con meridana certeza el paranoico.

A partir de ese punto, de ese ideal, aparecen un sinfín de objetos que están cargados por esa libido yoica. Se podría decir incluso que no existe una libido yoica y otra objetal, sino que la libido fue siempre objetal, puesto que el yo fue el primer objeto. Por lo tanto, las configuraciones psíquicas que van a desencadenar las tendencias libidinales del sujeto, no son universales, por ejemplo: a Juan le gusta las manzanas; Arnau detesta la bechamel como su padre; lo único universal es este imago del cuerpo que es la condición para la constitución narcisista. El interés que pueden tener los objetos para un sujeto, no es tanto la necesidad, como sucede en el reino animal, natural, instintiva, automática, sino que los objetos del mundo tienen siempre un pasaje por el Otro. Si éstos nos interesan es porque antes le interesaron al *Otro*. Por eso funciona la moda, es el deseo del otro el que marca el interés del sujeto por los objetos. Como dijo Hugo Bleichmar: "amamos lo que nos hace sentir amados". La creación pues de este yo ideal, de este narcisismo, responde a la vez a la reviviscencia del narcisismo de los padres, que ahora se actualiza en el cuerpo del hijo, a saber, que, si los padres quieren al hijo, es porque están reviviendo el amor por sí mismos, que a la vez surge de la identificación del amor de sus padres hacía ellos, y así, a modo de linaje, se va heredando la misma novela familiar. De aquí puede desprenderse sin recurrir al positivismo vacuo de lo científico, cómo se van transmitiendo los mismos patrones familiares o las mismas fallas simbólicas entendiendo que nos bañamos en el lenguaje del Otro, y es a partir de éste en que nos constituimos como sujetos.

El sujeto pues, es prematuro, antes de que nazca ya existe en el universo significante del Otro; el yo en cambio es tardío, se constituye en el desarrollo. El yo está sostenido en el prójimo y esta relación constitutiva con el Otro genera una tensión agresiva, un producto de la identificación narcisista. La destrucción del Otro está ligada al narcisismo del sujeto, no hay instinto de muerte, podríamos decir que la agresividad es un efecto del rechazo del sujeto a quedar identificado al cuerpo fragmentado, a quedar expuesto al vacío más absoluto, a nuestro origen, la nada. El *Otro* tiene algo con lo que me reconozco, me sostiene de caer en el vacío, en la atomización del ser, por lo que va a producir agresividad, celos, paranoia, asesinato o suicidio. Por ejemplo: perfiles narcisistas malignos, crímenes pasionales, sucede que luego de matar al *Otro*, el sujeto se mata a sí mismo, es como si desapareciese algo del propio ser. Por eso se dice que la constitución especular, tiene como correlato inevitable la agresividad: o *yo* o el *Otro*. Para liberarse de ese narcisismo tan frágil y prematuro, de ese sometimiento a la ley materna que mantiene al niño inmóvil y alienado a su deseo, debe poder separarse para viabilizar el suyo propio. Es necesario que la madre desee otras cosas que no sean al hijo y viceversa, no ser sólo madre, sino ser mujer, y dirigirse hacia ese Otro que puede ser el padre. ¿y qué pasa con mi madre que desea otra cosa que no soy yo? (se pregunta el hijo). Empieza entonces a introducirse la falta, empieza a emerger el sujeto barrado, una nueva posición, una nueva angustia, de castración, un ser en falta. Y, ¿qué quieren de mí, ¿qué soy entonces? (se sigue preguntando el hijo). Esta es la etapa en que el niño se hace muchas preguntas, ¿qué desean los otros de mí? Lo que hace es interpretar el deseo de los padres hacia él. Aquí empieza a construirse el fantasma, es decir, construir su interpretación del deseo a partir del deseo de los padres. (¿ideal del *yo*?). El padre, el tercero de la ecuación, le da un sentido distinto a la

relación con la madre, ya no tiene que SER el falo de la madre, sino que puede buscar otros muchos sentidos en su vida. Ahora el falo no es el ser la completitud, sino que el falo es un significante del deseo, cualquier cosa que le dé sentido a mi vida. Ya no es un todo goce, sino un sujeto en falta. La función paterna ofrece un camino, pero quien lo tiene que recorrer es el hijo. El padre, o el sustituto de la función paterna, es el representante de la ley, y, en definitiva, el que introduce al sujeto en la cultura.

¿Y qué podríamos decir sobre "la ley", en la cultura y sociedad actuales? No nos equivocaríamos al decir que la autoridad tradicional está en declive. Se podría decir que el Padre (representado por ideales inamovibles, tradiciones y familia), aquel centinela que custodiaba el goce, aquél cuya irrupción nos hacía entrar en falta y así en la senda del deseo, está cayendo en el descrédito. Hoy día, camuflado en "buenrollismo", positivismo científico y un liberalismo sin límites, emerge un significante que se inscribe en el ente social y le ordena: "desea libremente lo que quieras, pero no dejes de desear" (Colina, "*deseo sobre deseo*"). Bajo este axioma, esta matriz, todo se convierte en producto de consumo:

- Los lazos sociales: antes pocos, pero fuertes; hoy en día no tienes amigos, tienes una red de contactos, lo cual genera vínculos lábiles, superficiales, y, sobre todo, fáciles de remplazar: así, si discutías con un amigo, te las tenías que apañar para recuperar el vínculo: quizá una llamada de teléfono, un café, una carta de perdón, debías enfrentarte al padre; hoy en día lo bloqueas o lo eliminas de tu red de contactos, da igual, total tienes a otros mil esperando.

- El consumo de objetos, estaba antes regido por el significante "necesidad": consumo algo por el uso que le doy, por su funcionalidad; con lo cual, un objeto podía durarte toda la vida; hoy en día consumimos no por uso o funcionalidad, sino por "vivir una experiencia nueva"; eso hace que desechemos cosas que todavía funcionan y las remplacemos por otros objetos, que sencillamente, son más nuevos, que prometen "una experiencia diferente a la anterior". Lo curioso es que eso no es privativo de los que más tienen, sino que todos estamos bajo el manto de dicho significante, produciéndose la paradoja, por ejemplo, de personas que no tienen ni para comer, sí disponen, sin embargo, del último modelo de smartphone.

- También el trabajo: antes era uno para toda la vida, que asegurara una casa, también para toda la vida y si pudiera ser, de la que pudieran disponer los hijos, los nietos, etc.; hoy uno es cocinero, mañana quiere ser fotógrafo, y pasado maestro; tienes que poder ser independiente y con buena disposición, autónomo, freelance; antes empezabas a los 16 en una fábrica y te jubilabas en la misma; hoy empiezas a trabajar a los 30 y no sabes qué será de ti a los 40, ni a los 50 ni a los 60.

- La educación, también esta mediada por este discurso imperante: antes los sujetos estaban educados para producir algo, convirtiéndose en cuerpos productivos (imagen de Chaplin en Tiempos modernos); hoy en día es lo contrario, todo va encarado a convertirnos en accionistas del consumo: como dice Colina: "ya nada es pecado salvo frenarse, nada te está prohibido en la medida en que no pares, ni siquiera a saborearlo; si te cansas y no te atrae la incitación de lo nuevo, quedas inmediatamente excluido de los lances de la vida[...] hasta ahora, lo prohibido nos ocultaba el deseo; Disueltos estos límites, levantada toda barrera moral y social, estamos destinados a la repetición, el aburrimiento" o la depresión.

Depresión, "enfermedad" paradigmática de nuestra sociedad actual. Depresión que nada tiene que ver con la melancolía clásica, propia del psicótico o del humano desalmado, sino que se produce en muchos casos por la misma congestión del deseo. Orquestado, seguramente por grandes corporaciones, no se ha tardado en incluir innumerables categorías diagnósticas en los manuales vigentes, como si fueran enfermedades de la naturaleza (el primer DSM tenía 100 páginas, el V más

de mil), como si dependiera cada una de ellas de una lesión u origen fisiopatológico, o la expresión de un gen determinado. Nada más lejos, el DSM se define a sí mismo como aetiológico y acausal. Entonces ¿Para qué, con qué objetivo este sinfín de clasificaciones? Posiblemente para permanecer en una posición pasiva y consumista (en este caso de fármacos), gozando ilimitadamente de un Otro que tiene la obligación de protegerme de caer en falta, para así, irresponsabilizarnos de nuestra situación, siempre con la mejor intención y amparándose en el rigor científico, para acudir al terapeuta diciendo: "¿qué tengo?" en vez de decir: "¿qué tengo que ver con lo que me pasa?". Posiciones ambas antitéticas.

Si la sociedad moderna se caracterizaba de una autoridad firme y a veces, incluso, inflexible, la postmodernidad se caracteriza por el borramiento de todo límite o impedimento al goce. Toda postura de orden, prohibición o límite es desvalorada y ridiculizada. Si la rigidez moral de la anterior sociedad corría el riesgo de convertir a sus miembros en neuróticos obsesivos o histéricos, ésta nos convierte forzosamente en perversos. Antes, todo saber debía confrontarse con la autoridad por vía de la seducción, la obediencia o la exigencia. No había alternativa. Hoy en día, sin embargo, hay un atajo autoerótico del saber, mediado por el auge tecnológico que empuja al sujeto a una demanda ilimitada de pantallas, de compra compulsiva, de exigencia de control del cuerpo, de medición y cuantificación, en definitiva, de goce sin un moderador. La tradición presentaba un elemento de regulación, pero este elemento de la tradición está siendo desmontado por el discurso de la ciencia y la emergencia de la tecnología. Al caer la autoridad del padre hallamos sujetos confrontados con el fantasma del cuerpo en fragmentación, ya no sujetos fóbicos, sino angustiados, sostenidos por ideales imaginarios cada vez más distanciados de la realidad, precipitándose así a la agresividad y al narcisismo más ontogénicos, contaminando, de este modo, todo atisbo de subjetividad. Se impone hoy día la autoridad de la ciencia, del mercado, del discurso capital, cuyo ideal es la cifra, lo cuantificable, discurso sin ética y sin punto de capitón. ¿No es ésta, quizá, una forma de radicalización?

Bibliografía

JAKOBSON, R.: *Ensayos de lingüística general,* Barcelona, Editorial Planta-De Agostini, 1985

LACAN J.: *Seminario 4*, Barcelona: Paidós, 1994

LÉVI-STRAUSS C.: *Antropología estructural.* México: Siglo XXI, l997.

DE SAUSSURE F.: *Curso de lingüística general.* Madrid: Alianza, 1990.

FREUD, S.: *Proyecto de psicología para neurólogos,* Madrid, Alianza, 1991.

FREUD, S.: *Sigmund Freud, Obras completas, Tomo XIV, Introducción del narcisismo,* Buenos Aires, Amorrortu Editores, 1993

LACAN, J.: *Seminario 11,* Barcelona, Paidós, 1994

LACAN, J.: *El estadio del espejo como formador de la función del yo tal como se nos revela en la experiencia psicoanalítica;* en Escritos (vol. 1), Madrid, Siglo XXI, 1977

BLEICHMAR, H.: *El narcisismo: estudio sobre la enunciación y la gramática del inconsciente,* Editorial nueva visión, Argentina, 2004.

LUFT, J. (1978): *Introducción a la dinámica de grupos.* Editorial Herder, 2ª edición 1978, Barcelona.

BAUMAN, Z: *Modernidad líquida,* Editorial Fondo de Cultura Económica, México DF, 2003.

COLINA, Fernando: *Deseo sobre deseo*, Editorial cuatro, Madrid, 2006.

American Psychiatric association: *DSM-5,* 5ª edición, Editorial Médica Panamericana.

Identitat i arbitrarietat

Julio A. Company Ortega

Traducció al català: Olga Prada Soler

RESUM

La identitat no és quelcom garantit, natural o espontani, sinó que està subjecta a les identificacions que provenen de l'exterior i té com acte indispensable la immersió del subjecte en la cadena de significants de l'Altre. La llei paterna és l'espoleta del subjecte com a ens social i cultural, sense ella quedaríem segrestats a mercè del gaudi il·limitat de l'altre i on la mínima falta faria emergir l'angoixa i agressivitat més primordials. En una cultura on l'imperatiu consumista s'erigeix implacable, alhora que l'autoritat i les barreres de la censura amagreixen, ens veiem exposats de forma irrefrenable a un desig nu, que, en topar amb la seva pròpia naturalesa oscil·lant, ràpidament s'obtura i pereix. Sense modulador, ni peatge al gaudi, resulta una societat immòbil, passiva, amb escàs marge per a la subjectivitat i abocada al narcisisme més primordial. Potser, una forma de radicalització?

Paraules clau: Identitat, identificacions, cadena de significants de l'Altre, llei paterna, desig, gaudi, narcisisme.

RESUMEN

La identidad no es algo garantizado, natural o espontáneo, sino que está sujeta a las identificaciones que provienen del exterior y tiene como acto indispensable la inmersión del sujeto en la cadena de significantes del Otro. La ley paterna es la espoleta del sujeto como ente social y cultural, sin ella quedaríamos secuestrados a merced del goce ilimitado del otro y donde la mínima falta haría emerger la angustia y la agresividad más primordiales. En una cultura donde el imperativo consumista se erige implacable, a la vez que la autoridad y las barreras de la censura flaquean, nos vemos expuestos de forma irrefrenable a un deseo desnudo, que, al topar con su propia naturaleza oscilante, rápidamente se obtura y perece. Sin modulador, ni peaje al goce, resulta una sociedad inmóvil, pasiva, con escaso margen para la subjetividad y abocada al narcisismo más primordial. Quizá, ¿una forma de radicalización?

Palabras clave: Identidad, identificaciones, cadena de significantes del Otro, ley paterna, deseo, goce, narcisismo

ABSTRACT

Identity is not something guaranteed, natural or spontaneous, but is subject to the identifications that come from outside and has as an indispensable act the immersion of the subject in the chain of signifiers of the Other. The paternal law is the epilate of the subject as a social and cultural entity, without it we would be kidnapped at the mercy of the unlimited enjoyment of the other and where the minimum lack would emerge the most primordial anguish and aggression. In a culture where the consumerist imperative becomes implacable, while the authority and the barriers of censorship waver, we are exposed in an irrepressible way to a naked desire, which, upon encountering its own oscillating nature, quickly becomes clogged and perishes. Without modulator, or toll to enjoyment, it is an immobile, passive society, which little room for subjectivity and doomed to the most primordial narcissism. May be a form of radicalization?

Key words: Identity, identifications, the chain of signifiers of the Other, paternal law, desire, enjoyment, narcissism

Parlar d'identitat, és, en el fons, quelcom imprecís ja que podríem dir, que la identitat en si mateixa, com fenomen natural, universal o espontani, no existeix. Què vol dir això? Que es tracta més aviat, no d'una identitat, sinó d'identificacions amb les que el jo es va constituint, i que, per tant, no és quelcom garantit pel fet de néixer. I amb què es produeix aquesta identificació? Amb l'univers de significants que ens precedeixen fins i tot abans de la nostra arribada al món: ex: ens pensen, ens posen nom, tenim cognom, es creen expectatives del nostre aspecte físic, qualitats, similituds a altres persones, un avenir, etc. i, a més, aquests significants, provenen d'un Altre, Altre que parla de i per nosaltres abans que nosaltres parlem. Per tant, el jo és pura imatge i identificació amb l'Altre, identificacions imaginàries amb l' Altre, és a dir, una il·lusió. Així doncs, no és tant, jo sóc jo, sinó com deia Lacan basant-se en un poema de Rimbaud, el jo és un altre. Ja Freud en el seu "projecte de psicologia per a neuròlegs" (1895) parlava de que el primer jo es construeix amb un altre semblant: la mare; també en "introducció del narcisisme", parla de que, per a la formació del jo, "és necessari un nou acte psíquic".

La conducta en els animals, a diferència dels éssers humans, no requereix de cap aprenentatge i està enganxada filogenèticament als membres d'una espècie, és a dir, que es posa en marxa per instint: ex: neixen i ningú els ensenya a caminar, comunicar-se, a menjar, a identificar als seus depredadors, etc., sinó que és quelcom, senzillament, que es desplega automàticament en cada membre de l'espècie, sense excepció. És a dir, aquestes conductes tenen la seva causa en la naturalesa mateixa. Aquest desplegament en l'ésser humà no és quelcom natural, sinó fruit de la cultura, i, per tant, seran conductes particulars a una comunitat, a un moment històric i per conseqüent apreses. De fet, si pensem en els pocs comportaments innats, com pot ser l'acte reflex de succió, reflex de Moro, etc., desapareixen aquests en quant comença a conformar-se el cos erogen, és a dir quan el subjecte queda inscrit en la cadena de significants de l 'Altre, a saber, quan es dóna pas de lo natural, a lo cultural.

Posant la lupa ara en el significant i la relació amb el seu significat, el seu sentit, veiem que en l'ésser humà no té una relació natural, sinó que és quelcom totalment arbitrari, és a dir, que un significant qualsevol no està lligat a un significat universal (com pot significar presa una zebra pera un lleó), sinó a un significat arbitràriament adquirit i provenint de lo extern. En la psicosi, per exemple, en el moment del desencadenament, el que se desfà és la relació entre el significant i significat, obrint-se un forat que dona lloc a la perplexitat més absoluta, fruit de l'atomització de la identitat del ser. Només a posteriori, en un intent de curació, aquest tapona l'esquerda emergent en el més íntim del seu ésser amb una metàfora delirant, i dona així un nou sentit a la realitat que havia perdut. Així doncs, malgrat que tots puguem compartir en lo general, pel fet de viure en una mateixa cultura o comunitat, un mateix sentit de la realitat, en lo particular de l'individu, aquest serà molt diferent. La identitat, per tant, no serà com hem dit ja, espontània o universal, sinó que es constituirà en relació als significants pels que se vegi envoltada, significants que naixeran del discurs de l'Altre i, com anunciava Lacan, aquests significants estructuraran el nostre inconscient com un llenguatge. De fet, aquí, hi ha certa diferència amb el que podria argumentar Freud, en el sentit que l'inconscient no és com una bossa continent de representacions traumàtiques i significats ocults, sinó que està estructurat com un llenguatge i que, per tant, estarà a la vista en la paraula, en el discurs del subjecte i en les formacions de l' inconscient: un lapsus, un símptoma, un somni.

I en quin moment, sorgeix el jo? En l'esquerda simbòlica produïda en la repetició d'un mateix significant. En aquesta repetició es produeix una bretxa on naixerà la demanda i per tant l'embranzida vers una identificació amb allò que completa al gran Altre, la mare o el substitut que executi la funció materna. Lacan situa aquest moment en l'estadi del mirall. Es aquest moment en que la imatge del propi cos reflectit en el mirall produeix en el nen un sentiment de sorpresa i goig, però una imatge al cap i a la fi. Aquesta imatge funciona com un anticipo, una bestreta,

alguna cosa a aconseguir. El que el nen veu és que hi ha un altre, i aquest altre és el jo. A partir d'aquest moment es produirà una escissió irreversible entre el subjecte i el jo. Això es veu molt clar en l'exemple paradigmàtic de l'anorèxia: per molt que el cos real estigui extremadament prim, el jo es veu gros; també en situacions quotidianes com quan ens mirem al mirall i diem "quina cara tinc avui", significa que esperàvem veure una altra cosa, marquem certa distància entre la imatge y el que esperava trobar. Aquesta imatge anticipa la seva unitat. Abans de tenir un control motor, el nen ja pot reconèixer la imatge en el mirall. Però, què hi ha abans d'aquesta imatge? La percepció d'un cos fragmentat, en dispersió, l'angoixa primordial, percepció, a la vegada, que només es percep a posteriori, retrospectivament. És freqüent que un psicòtic en ple desencadenament, no es reconegui en el mirall, o que ho faci parcialment. El mirall, por altre costat, no ha de ser el material físic, sinó la imatge que li retorna l'Altre (gestos, calor, tendresa, paraules...), per tant, si aquesta imatge se li retorna, és perquè prèviament ha hagut una matriu simbòlica, és a dir, que existeix el desig de la mare per aquest fill, fet que antecedeix fins i tot al seu naixement. Deduïm així, que la maternitat no és genètica ni instintiva (com veiem clarament en el regne animal), sinó que perquè hi hagi maternatge la mare ha de desitjar al nen com a fal·lus, és a dir com quelcom que la completi, i així alienar-lo a la seva cadena de significants, la inscripció al món simbòlic. Aquesta identificació especular, el que va a produir és la formació del jo ideal, és a dir la identificació amb una imatge idealitzada de si, amb aquesta perfecció que se li atribueix al bebè, el majesty baby (Introducció del narcisisme, 1914) freudià. No importa com sigui el bebè, per a la mare és perfecte, ja era perfecte fins i tot abans d'existir. Hi ha una il·lusió d'identitat en aquesta imatge que ens representa. Els animals són un cos; nosaltres tenim un cos, però un cos que s'ha de construir. El dins i l'afora està construït des del cos. Això que sembla tan obvi, cal construir-lo, quelcom que en la psicosi es perd: "tinc veus", allà s'ha perdut el dins i el fora. No hi ha un ajustament entre el que s'és i el que se vol ser, estem sempre en falta, la realitat del subjecte és aquesta discordança. Desconfiem d' aquell que diu "jo sóc jo", això només ho subscriu amb clara certesa el paranoic.

A partir d'aquest punt, d'aquest ideal, apareixen una infinitat d'objectes que estan carregats per aquesta libido joica. Es podria dir fins i tot que no existeix una libido joica i una altra objectal, sinó que la libido va ser sempre objectal, ja que el jo va ser el primer objecte. Per tant, les configuracions psíquiques que van a desencadenar les tendències libidinals del subjecte, no són universals ex: a Juan li agraden les pomes; Arnau detesta la beixamel com el seu pare; l'únic universal és aquesta imago del cos que és la condició per a la constitució narcisista. L'interès que poden tenir els objectes per a un subjecte no és tant la necessitat, com succeeix en el regne animal, natural, instintiva, automàtica, sinó que els objectes del món tenen sempre un passatge per l' Altre. Si aquests ens interessen és perquè abans li van interessar a l'Altre. Per això funciona la moda, és el desig de l'altre el que marca l'interès del subjecte pels objectes. Com va dir Hugo Bleichmar: "estimem el que ens fa sentir estimats". La creació doncs d'aquest jo ideal, d'aquest narcisisme, respon a la vegada a la reviviscència del narcisisme dels pares, que ara s'actualitza en el cos del fill, a saber, que, si els pares volen al fill, és perquè estan revivint l'amor per si mateixos, que a la vegada sorgeix de la identificació de l'amor dels seus pares vers ells, i així, a manera de llinatge, es va heretant la mateixa novel·la familiar. D'aquí pot desprendre's sense recórrer al positivisme vacu de lo científic, com es van transmetent els mateixos patrons familiars o les mateixes falles simbòliques entenent que ens banyem en el llenguatge de l'Altre, i és a partir d'aquest en què ens constituïm com subjectes.

El subjecte doncs, és prematur, abans que neixi ja existeix en l'univers significant de l' Altre; el jo en canvi és tardà, es constitueix en el desenvolupament. El jo està sostingut en el pròxim i aquesta relació constitutiva amb l'Altre genera una tensió agressiva, un producte de la identificació narcisista. La destrucció de l'Altre està lligada al narcisisme del subjecte, no hi ha instint de mort, podríem dir que l'agressivitat és un efecte del rebuig del subjecte a quedar identificat al cos fragmentat, a quedar exposat al buit més absolut, al nostre origen, el no-res. L'Altre té quelcom

amb el que em reconec, em sostinc de caure en el buit, en l'atomització del ser, pel que va a produir agressivitat, gelosia, paranoia, assassinat o suïcidi. Ex: perfils narcisistes malignes, crims passionals, succeeix que després de matar a l'Altre, el subjecte es mata a si mateix, és com si desaparegués quelcom del propi ser. Per això es diu que la constitució especular, té com correlat inevitable l'agressivitat: o jo o l'Altre. Per alliberar-se d' aquest narcisisme tan fràgil i prematur, d'aquest sotmetiment a la llei materna que manté al nen immòbil i alienat al seu desig, ha de poder separar-se per a fer viable el seu propi. És necessari que la mare desitgi altres coses que no siguin el fill i viceversa, no ser només mare, sinó ser dona, i dirigir-se vers aquest Altre que pot ser el pare. I què passa la meva mare que desitja una altra cosa que no sóc jo? (es pregunta el fill). Comença aleshores a introduir-se la falta, comença a emergir el subjecte barrat, una nova posició, una nova angoixa, de castració, un ser en falta. I, què volen de mi, qui sóc aleshores? (se segueix preguntant el fill?). Aquesta és l'etapa en que el nen es fa moltes preguntes, què desitgen els altres de mi? El que fa és interpretar el desig dels pares vers ell. Aquí comença a construir-se el fantasma, és a dir, construir la seva interpretació del desig a partir del desig dels pares. (ideal del jo?). El pare, el tercer de l'equació, li dona un sentit diferent a la relació amb la mare, ja no ha de SER el fal·lus de la mare, sinó que pot buscar altres molts sentits en la seva vida. Ara el fal·lus no és el ser la completesa, sinó que el fal·lus és un significant del desig, qualsevol cosa que li doni sentit a la meva vida. Ja no és un tot gaudi, sinó un subjecte en falta. La funció paterna ofereix un camí, però qui l'ha de recórrer és el fill. El pare, o el substitut de la funció paterna, és el representant de la llei, i, en definitiva, el que introdueix al subjecte en la cultura.

I què podríem dir sobre "la llei", en la cultura i societat actuals? No ens equivocaríem en dir que l'autoritat tradicional està en declivi. Es podria dir que el Pare (representat per ideals inamovibles,

tradicions i família), aquell sentinella que custodiava el gaudi, aquell la irrupció del qual ens feia entrar en falta i així en la senda del desig, està caient en el descrèdit. Avui dia, camuflat en "bonrotllisme", positivisme científic i un liberalisme sense límits, emergeix un significant que s'inscriu en l'ens social i li ordena: "desitja lliurement el que vulguis, però no deixis de desitjar" (Colina, "desig sobre desig"). Sota aquest axioma, aquesta matriu, tot es converteix en producte de consum:

-Els llaços socials: abans pocs, però forts; avui en dia no tens amics, tens una xarxa de contactes, la qual cosa genera vincles làbils, superficials, i, sobretot, fàcils de reemplaçar: així, si discuties amb un amic, te les havies d' apanyar per recuperar el vincle: potser una trucada de telèfon, un cafè, una carta de perdó, havies d'enfrontar-te al pare; avui en dia el bloqueges o l'elimines de la teva xarxa de contactes, és igual, total tens a altres mil esperant.

-El consum d'objectes, estava abans regit pel significant "necessitat": consumeixo quelcom per l'ús que li dono, per la seva funcionalitat; amb la qual cosa, un objecte podia durar-te tota la vida; avui en dia consumim no per ús o funcionalitat, sinó per "viure una experiència nova"; això fa que rebutgem coses que encara funcionen i les reemplacem per altres objectes, que senzillament, són més nous, que prometen "una experiència diferent a l'anterior". El curiós és que això no és privatiu dels que més tenen, sinó que tots estem sota el mantell d'aquest significant, produint-se la paradoxa, per exemple, de persones que no tenen ni per menjar, sí disposen, en canvi, del darrer model de smartphone.

-També el treball: abans era un per a tota la vida, que assegurés una casa, també per a tota la vida i si pogués ser, de la qual poguessin disposar els fills, els néts, etc.; avui un és cuiner, demà vol ser fotògraf, i passat mestre; has de poder ser independent i amb bona disposició, autònom, freelance; abans començaves als 16 en una fàbrica y et jubilaves en la mateixa; avui comences a treballar als 30 i no saps què serà de tu als 40, ni als 50 ni als 60.

-L'educació, també està intervinguda per aquest discurs imperant: abans els subjectes estaven educats per produir quelcom, convertint-se en cossos productius (imatge de Chaplin en temps moderns); avui en dia és al contrari, tot va encarat a convertir-nos en accionistes del consum: como diu Colina: "ja res és pecat excepte frenar-se, res t'està prohibit en la mesura en que no pares, ni tan sols assaborir-lo; si et canses i no t'atreu la incitació de lo nou, quedes immediatament exclòs de les casualitats de la vida[...] fins ara, el prohibit ens ocultava el desig; Dissolts aquests límits, aixecada tota barrera moral i social, estem destinats a la repetició, l'avorriment" o la depressió.

Depressió," malaltia" paradigmàtica de la nostra societat actual. Depressió que res té a veure amb la melancolia clàssica, pròpia del psicòtic o de l'humà cruel, sinó que es produeix en molts casos per la mateixa congestió del desig. Orquestrat, segurament per grans corporacions, no s'ha tardat en incloure innumerables categories diagnòstiques en els manuals vigents, com si fossin malalties de la naturalesa (el primer DSM tenia 100 pàgines, el V més de mil), com si depengués cada una d'elles d'una lesió o origen fisiopatològic, o l'expressió d'un gen determinat. Res més lluny, el DSM es defineix així mateix com aetiològic i acausal. Llavors, per què, amb quin objectiu aquesta infinitat de classificacions? Possiblement per romandre en una posició passiva i consumista (en aquest cas de fàrmacs), gaudint il·limitadament d'un Altre que té l'obligació de protegir-me de caure en falta, per així, irresponsabilitzar-nos de la nostra situació, sempre amb la millor intenció i emparant-se en el rigor científic, per acudir al terapeuta dient, què tinc? en lloc de dir, què tinc a veure amb el que em passa? Posicions ambdues antitètiques.

Si la societat moderna es caracteritzava d'una autoritat ferma i a vegades, fins i tot, inflexible, la postmodernitat es caracteritza per l'esborrament de tot límit o impediment al gaudi. Tota postura d'ordre, prohibició o límit és desvalorada i ridiculitzada. Si la rigidesa moral de l'anterior societat corria el risc de convertir a els seus membres en neuròtics obsessius o histèrics, aquesta ens converteix forçosament en perversos. Abans, tot saber havia de confrontar-se amb l'autoritat per via de la seducció, l'obediència o l'exigència. No havia alternativa. Avui en dia, no obstant això, hi ha una drecera auto eròtica del saber, intervinguda per l'auge tecnològic que empeny al subjecte a una demanda il·limitada de pantalles, de compra compulsiva, d'exigència de control del cos, de mesurament i quantificació, en definitiva, de gaudi sense un moderador. La tradició presentava un element de regulació, però aquest element de la tradició està sent desmuntat pel discurs de la ciència y l'emergència de la tecnologia. Al caure l'autoritat del pare trobem subjectes confrontats amb el fantasma del cos en fragmentació, ja no subjectes fòbics, sinó angoixats, sostinguts per ideals imaginaris cada vegada més distanciats de la realitat, precipitant-se així a la agressivitat y al narcisisme més ontogènics, contaminant, de aquesta manera, tot besllum de subjectivitat. S'imposa avui dia l'autoritat de la ciència, del mercat, del discurs cabdal, que el seu ideal és la xifra, el quantificable, discurs sense ètica i sense "punt de capitón". ¿No és aquesta, tal vegada, una forma de radicalització?

Bibliografía

JAKOBSON, R.: *Ensayos de lingüística general,* Barcelona, Editorial Planta-De Agostini, 1985

LACAN J.: *Seminario 4*, Barcelona: Paidós, 1994

LÉVI-STRAUSS C.: *Antropología estructural.* México: Siglo XXI, l997.

DE SAUSSURE F.: *Curso de lingüística general.* Madrid: Alianza, 1990.

FREUD, S.: *Proyecto de psicología para neurólogos,* Madrid, Alianza, 1991.

FREUD, S.: *Sigmund Freud, Obras completas, Tomo XIV, Introducción del narcisismo,* Buenos Aires, Amorrortu Editores, 1993

LACAN, J.: *Seminario 11,* Barcelona, Paidós, 1994

LACAN, J.: *El estadio del espejo como formador de la función del yo tal como se nos revela en la experiencia psicoanalítica;* en Escritos (vol. 1), Madrid, Siglo XXI, 1977

BLEICHMAR, H.: *El narcisismo: estudio sobre la enunciación y la gramática del inconsciente,* Editorial nueva visión, Argentina, 2004.

LUFT, J. (1978): *Introducción a la dinámica de grupos*. Editorial Herder, 2ª edición 1978, Barcelona.

BAUMAN, Z: *Modernidad líquida,* Editorial Fondo de Cultura Económica, México DF, 2003.

COLINA, Fernando: *Deseo sobre deseo*, Editorial cuatro, Madrid, 2006.

American Psychiatric association: *DSM-5,* 5ª edición, Editorial Médica Panamericana.

Infància i abandó

Ètica i reparació en el dolor en el suïcidi d'un adolescent

Pere Jaume Serra i Renom
Membre didàctic de L'Associació Catalana Psicoteràpia Psicoanalítica

«Romandre fidel a la realitat en allò de bo i de dolent: és el que fa possible l'amor a la veritat i a la gratitud per haver nascut»
(Hannah Arendt)

RESUM

En aquest article reflexiono sobre la realitat de l'infant que ha patit un abandó i la importància cabdal de poder entendre les vivències que l'impregnen i que repercuteixen en la vida del nen. És necessària la comprensió del malestar per poder reparar el seu sofriment. També critico la indiferència ètica de l'Administració i faig unes propostes d'acompanyament emocional a les parelles que adopten.

Paraules clau: Abandó, Ruptura genètica, Vivències emocionals, Tasca reparadora, Ètica

RESUMEN

En el artículo reflexiono sobre la realidad del niño que ha padecido el abandono y la necesidad de poder entender las vivencias psíquicas que repercuten en la mente del niño. Es de suma importancia la comprensión del malestar para ayudarle a reparar el sufrimiento. También critico la indiferencia de la Administración y propongo unas medidas para el acompañamiento emocional de las parejas adoptivas.

Palabras clave: Abandono, Ruptura genética, Vivencias emocionales, Tarea reparadora, Ética.

ABSTRACT

In the article I reflect about the reality of the child who has suffered the abandonment and the need to understand the psychic experiences that affect the mind of the child. It is very important to understand the discomfort to help repair the suffering. I also criticize the indifference of the Administration and I propose some measures for the emotional accompaniment of the adoptive couples.

Key words: Abandonment, genetic rupture, emotional experiences, reparative task, ethics.

L'incentiu per fer aquesta conferència va estar esperonat per l'impacte emocional pel suïcidi d'un jove de 23 anys que havia estat adoptat. Malauradament és un fet desgraciat que s'hauria d'haver evitat. És la tràgica conseqüència d'un seguit de desencerts i de la manca d'ajuda que pateixen els pares que adopten. És la història, repetida, que la falta d'acompanyament en el procés de filiació ocasioni un seguit de desencontres emocionals, de fracassos adaptatius, d'entrebancs en el procés de filiació, d'incomprensions a l'escola, de desinterès pels aprenentatges, de fracassos en el món laboral que van fent un trenat que l'ha abocat a llevar-se la vida. **No hagués hagut de passar.**
En què hem fallat? Què no hem fet bé? Són moltes les coses que no es fan bé i el pitjor de tot és que es continuen fent malament.

Posaré un exemple. Fa pocs dies la premsa es feia ressò que la Generalitat, degut a les queixes de molts pares, es plantejava prendre mesures pels casos de menors adoptats amb síndrome d'alcoholisme fetal. Estem al 2018, quan es començà el sistema actual per reconèixer la idoneïtat la professora Yolanda Galli ja va advertir que els nens que provenien de les Repúbliques soviètiques en un 95% dels caos patien dificultats psíquiques importants o greus. L'Administració, per tant, fa 20 anys que ho sap. Per què no ha fet res fins ara?

Us parlaré, doncs, des de la indignació d'una banda i des del desig de comprendre de l'altra. Comprendre és «saber el què, el com i el per què» i «comprendre és pensar críticament, i pensar críticament és pensar a la contra»(Hannah Arendt). Per ajudar també a la comprensió he anat posant unes referències numèriques que remeten a uns textos triats que m'ha ajudat a pensar sobre l'abandó i que trobareu al final de la comunicació.
Necessitem saber de l'infant, des de l'abandó que ha patit. «Des de» implica tenir una mirada diferent que ens permeti qüestionar-se des de la vivència del nen que ha patit l'abandó.
Per tant, cal que el nostre saber es fonamenti en tres bases: Saber des de l'entramat emocional que comporta l'abandó, saber des de l'ètica i saber des de la filiació. Saber que no és el mateix ser fill que esdevenir fill (Lluís Solà). Si entenem l'esdevenir com una transformació que cal fer per crear una altra mena de relació.

L'abandó, per tant, quina realitat descriu, quina amplitud abasta? Quines vivències comporta? Quina imatge mental configura?
El Diccionari de l'Enciclopèdia defineix l'abandó com: «acció violenta o coacció moral exercida sobre una persona per tal d'obligar-la a una determinada acció o omissió». Quina és doncs la violència? És la ruptura de la cadena genètica. Els humans naixem amb un disseny genètic en què el procés de concebre la vida va acompanyat de forma intrínseca a una sèrie de vivències connaturals que permeten i afavoreixen el reconeixement entre la mare i el fill, des els batecs del cor, la veu, les olors, expectatives, que conformen tot un conjunt de vivències compartides entre les quals cal destacar l'haver estat prou desitjat. Són tot un conjunt de vivències que predisposen i afavoreixen la vinculació emocional entre la mare i el bebè.
Sense aquesta connexió no és possible fonamentar la pròpia autoritat, que sempre ha de fer referència als orígens. Entenem sempre Autoritat en el sentit etimològic de ser un mateix, allò que fa possible posseir la identitat pròpia.

L'abandó és la Ruptura -amb majúscula-, la ruptura és una violència a la cadena biològica. És una cesura, un esquinçament en el procés de vinculació emocional que romandrà per sempre. Com deia un adolescent adoptat als pares quan aquests banalitzaven el ressò actual de l'abandó «em vau treure el punyal que tenia clavat a l'esquena però encara hi tinc la ferida».

La ruptura és la pèrdua de la filiació, és la manca de filiació, és viure en la deprivació, és sobreviure desprotegit. La ruptura és la pèrdua de referents, de la família, de la cultura, del país,

dels companys, de la llengua, de l'orfenat,...és en definitiva caure en la desprotecció i la pèrdua dels orígens, que és el referent cabdal per aconseguir autoritat personal.

Quines són les vivències emocionals que inquieten a l'infant que ha patit la violència de l'abandó?
Hem de pensar en les vivències que ha patit sense que hagi pogut donar-li sentit, són vivències, per tant, sense nom, sense referents, sense sentit. És cabdal tenir present que totes elles han estat marcades de dalt a baix per la imprompta de la impotència absoluta.

Pensem, per tant:

- Amb les vivències que amaren el llegat del cos, els dols de la genètica, l'herència física i psíquica, les sensacions, els desitjos insatisfets.
- En la pèrdua, les pèrdues, l'absència, el buit, l'oblit, el no lloc, la no memòria, les llacunes històriques. (1bis, 2 i 3)
-En el silenci, els silencis, la mentida, els dubtes, el robatori, les mentides, les negacions, la desconfiança. (4)
- En la desolació, el desconsol.
- En els fantasmes, la por, la incertesa, la fragilitat.
- En la manca d'autoestima, el no saber de les pròpies mancances, la desconfiança.
- En les mancances emocionals, les llacunes emocionals, la fredor, el sentiment de no pertinença. (6)
- En el ressentiment, viure en la por, la culpa,
- En la vivències de l'espera, del temps sincrònic/ diacrònic. (5)
- En la impotència, la fragilitat.

Són vivències que el nen haurà patit sense trobar-hi un sentit, (1) sense una bona connexió emocional, sense disposar de referents amb la qual cosa el nen s'ha vist abocat a patir una experiència de solitud, de desacolliment, de desconsol. L'infant viu, llavors, el desconeixement amb culpa i s'identificarà de nou amb l'abandó. Per tant, el nen necessita ser reparat en totes les seves mancances, de les seves pèrdues, de les agressions i carències rebudes. Necessita tenir uns pares compromesos en la reparació.

Davant d'aquesta realitat en el nen, quina resposta li oferim?

L'Administració hi ha respost establint un procés per donar la idoneïtat. Es basa en unes entrevistes individuals i un treball en grups en els quals les mancances dels nens són tractades en un clima genèric. Hi falta la comprensió profunda de les carències del nen real.
D'altra banda hi ha la parella que desitja tenir un fill i que en molts casos aquest desig s'ha convertit en la necessitat d'un fill. Es cau en la confusió ja que els nens necessiten uns pares per desenvolupar-se, en canvi la parella pot viure sense un fill. En tot cas caldria plantejar com ajudar a fer possible fer el procés d'esdevenir una parella amb capacitat de reparar l'abandó en el nen. Caldria ajudar a la parella a fer un treball previ, com connectar amb el propi dol d'infertilitat o d'esterilitat. També els pares que ja tenen fills propis han d'obrir-se a la gran diferència de com ajudar un infant abandonat. Una vegada que es té el nen és molt difícil qüestionar-se.

La realitat és que els pares no reben l'ajuda adequada. La Generalitat no ho ha fet bé, ho ha fet fatal. Ha tractat l'adopció com una qüestió política quan és un problema social, i pel qual calen mesures tècniques. Només una dada: a Europa es desestimen entre un 20% i un 25% de parelles i a Catalunya no arriba a l'1,1/2 %. Donant la idoneïtat pràcticament a tothom s'han evitat les protestes

pels no. Un disbarat i una gran injustícia cap els nens.
Durant aquest anys tampoc s'ha fet cap estudi de resultats, només disposem d'impressions individuals, i per tant parcials, dels diversos professionals.
L'Administració actua amb prepotència, amb un menyspreu pel dolor dels infants, s'escuda en l'arrogància i es defensa amb la burocràcia; cau en la indiferència.

Quan es desatén la realitat social pública, com és el sofriment de l'abandó, s'acaba reduint el problema a l'àmbit privat. La conseqüència és que en molts casos es torna a reeditar el desemparament perquè el nen acaba sent una qüestió de consum («ho vull, hi tinc dret, ho compro»). Es cau en l'oblit d'allò humà que hi ha en els nens, es vulnera la dignitat humana i la fa supèrflua. El possibilisme que practica l'Administració provoca inexorablement la indiferència moral.
Sortosament hi ha moltes parelles que disposen de bons recursos emocionals i poden ajudar a reparar l'abandó, però n'hi ha d'altres en què el nen torna a trobar-se empantanegat en el desemparament. Quan els pares no disposen dels mitjans per establir una filiació i no es crea un bon entramat emocional llavors no es possible reparar l'abandó. Molts pares defugen el sofriment i sovint cauen en la impotència. Tal com descrivia un pare el propi comportament per la incapacitat per entendre el fill amb la qual cosa justificava que hagués de pegar el nen i haver-lo de castigar a les fosques. *Aquest noi, mentre els pares tracten d'excusar-se, agafa uns clics, posa dos personatges damunt d'un jeep al qual hi acobla un remolc amb uns nens al damunt. Quan se li pregunta explica: «són uns senyors que van a la selva i agafen uns nens per fer-los fer de criats».* Els pares queden sense paraules.

Quan no es pot reconèixer el dolor. *«En una entrevista d'acompanyament els pares lamentaven la nul·la col·laboració del fill de nou anys, el qual amb el cel·lo va anar construint una teranyina de lligams entre els diversos mobles del despatx dels quals diversos personatges penjaven d'un fil: ell, els pares, companys, etc. Tots estaven en risc de caure i desaparèixer, però al final es podien salvar els pares de la desfeta».*
No hi ha espai per al nen real. *Els pares es queixen que el nen d'uns deu anys no fa res a l'escola i no els parla a casa. Quan el nen està sol amb l'entrevistador ensenya el rellotge de polsera que serveix per a moltes coses, indica les hores diverses, fa de cronòmetre, compte les passes, els segons,...- per tant disposa de molts recursos- però que ell el té sempre en pausa».*
Es crea la cadena de rebuigs, que provoquen els canvis d'escola perquè no l'entenen o no el volen, li tenen mania, etc.

S'imposa un clima d'opacitat emocional i d'actituds perverses. Afirma el pare: *«jo no hi crec però quan el nen (de set anys) em desafia no tinc cap més remei que abaixar-li els pantalons i pegar-li amb el cinturó al cul».* Aquest nen només dibuixava esquelets i a més apunyalats.
No es fa el procés de filiació, d'esdevenir fill i es va creant un fossar emocional. El nen és cosificat *«és un ucraïnès»*, que en el context quedava clar que el nen era un producte tarat.
Els nens fan el que poden, es rebel·len, s'enfronten o bé es sotmeten. Sovint es tanquen en el ressentiment. Ho projecten a fora: a l'escola o en les relacions socials els seu conflicte no vist.
Molts pares van fent el perible per un rosari de psicòlegs, els quals moltes vegades també desconeixen la gravetat del problema perquè no tenen present la importància de l'abandó, i llavors s'indiquen tractaments que esdevenen inadequats perquè no ajuden a crear el vincle de paternitat i de filiació.

Què cal fer?, cal crear un espai de pensament adequat per al saber de la filiació.

Necessitem mantenir la capacitat de crítica, de criticar el desconeixement psicològic del nen que ha patit un abandó. S'ha de criticar i reclamar de l'Administració. Pensar és pensar críticament -no pensar és perillós- . Cal pensar des del no saber (de l'adult) i des del saber del nen. *«Pensar és pensar històricament»*, ens recorda Karl Jaspers.
Hem de fer possible una obertura de la ment i poder tenir una altra visió. Hem de ser els testimonis d'allò no conegut, cal poder testimoniar pel sofriment no manifest. Ser testimoni (8) és el que confereix autoritat a partir de reconèixer tot allò que no és aparent i que el nen ho ha patit. Implica estar connectat amb el dolor, la carència, l'abandó, la impotència. Cal mantenir sempre un compromís ètic al costat dels drets del nen.
S'ha d'acompanyar el nen i els pares en el procés de poder exonerar els pares biològics. Exonerar no és el mateix que perdonar, va més enllà, demana un canvi de pensament, de parer, és seguir una altra via. Exonerar no es pot fer sol, per fer-ho es necessita la presència de l'altre -per crear la filiació-. Si s'estableix una nova filiació real el fill podrà perdonar, exonerar i sentir agraïment cap els pares biològics.

Aquest és l'objectiu pel qual treballem els professionals d'AcSent, acompanyar en els sentiments, acompanyar al nen i als pares des de l'inici del procés d'acoblament. Ajudem a posar de manifest les demandes emocionals del nen a fi de fer-les comprensibles als pares. Ho fem pensant a partir del nen i des de les seves emocions, del seu saber no manifest per tal que els seus comportaments puguin esdevenir entenedors. I també ajudem a què el nen pugui fer-se càrrec de les dificultats i limitacions dels pares. L'objectiu, per tant, és acompanyar-los en la tasca reparadora a què s'han compromès. Tant per esdevenir fill com per esdevenir pares s'han de crear nous vincles i es convenient tenir present que un vincle fa referència a la capacitat de suportar el conflicte i el sofriment.
Per tant si tenim present el conjunt de vivències – tal com detallàvem a la pàg 2- que tragina un infant abandonat caldrà que els pares puguin incrementar els recursos a fi i efecte de **fonamentar la tasca reparadora**.

En conseqüència és a través de les vivències lligades al cos i dels dols de la genètica que caldrà ajudar el nen a poder reconèixer el llegat que els pares biològics li han donat i que ha de ser un principi d'autoritat -de reconeixement dels orígens per fonamentar el desenvolupament-. L'actitud reparadora es basa doncs en la comprensió. (9 i 10)
Davant les vivències de pèrdua, de buit, d'oblit s'hauran d'anar teixint els nous vincles de filiació, a través de relligar el fil històric trencat. Caldrà acompanyar el nen en el sofriment mental i en la recreació d'un relat prou veraç i suficientment consistent.(12).
Els dubtes, les pors, les fantasies de robatori i totes les desconfiances han de trobar la fermesa de la dignitat de la veritat a fi de fer possible la recreació de la nova identitat.
Davant la manca d'autoestima i les vivències de desolació i desconsol, el nen ha de trobar l'acolliment en la tendresa.(13)
El patiment per les mancances emocionals, la fredor i el sentiment de no pertinença han de trobar recer en el nou espai emocionalment segur.
La desconfiança bàsica ha de quedar compensada amb la confiança amb futur. El nen ha de ser prioritari.
El ressentiment, la barreja de por i culpa ha de trobar la bona capacitat per ser-ne exonerat.
Les vivències, tan personals, de la diacronia i sincronia en l'experiència temporal, la incapacitat d'espera, han de trobar hospitalitat en l'espai i el temps del nen. Demana als pares una gran capacitat de ductilitat i d'empatia que ha d'excloure qualsevol rigidesa.
S'ha d'estar molt atent a les vivències d'impotència, de fragilitat, les quals han de ser protegides des

la fortalesa - mai la duresa- emocional dels pares.
El desig de ser reparat ha de trobar ressò en l'agraïment cap els pares biològics per haver-li donat la vida. Agraïment que també han de tenir els pares adoptius.
L'infant ha de trobar en la família adoptiva un acolliment per a les seves vivències de desemparament, de solitud, de culpes, que eviti la reedició del rebuig i que a través de la progressiva comprensió se senti reparat i exonerat de la culpa.

És per portar a terme tot això que la parella parental ha d'assumir un compromís ètic, no només moral, cap al seu fill. L'infant abandonat necessita conèixer-se i reconèixer-se a través de la mirada dels pares, tal com ens diu Plató: «per conèixer el que un és cal que ens mirem en una altra ànima». La mirada és l'ètica.
L'ètica (tal com descriu E. Levinás) implica un compromís en justícia envers l'Altre, amb la seva història, amb les vicissituds de les seves relacions- és el que crea l'Autoritat-.
És un **compromís** per tractar de comprendre el discurs inherent al passat, la seva història.
És un **compromís** per saber del seu dolor, les carències, un compromís per compartir el dolor, el compromís per reparar-lo.
Implica **deixar-se interpel·lar** pel que hi ha de desconegut (i respectar-ho). Cal l'esforç de comprensió del misteri de l'altre.
El **compromís** s'estableix en una relació desigual, dissimètrica que en l'ètica vol dir que cal cedir a l'altre el primer lloc.
El **compromís** és una responsabilitat irrecusable.
Cal tenir ben present que l'actitud de l'altre no afecta de cap manera la meva responsabilitat.
Els drets fan referència en primer lloc els drets de l'Altre i, en conseqüència, als meus deures.

Rachel Bespaloff en el seu llibre «De la Ilíada», que és un dels primers documents en què es fonamenta l'autoritat en la nostra cultura, en destaca que, darrere la narrativa de l'entramat del conflicte bèl·lic, el text parla de l'esforç dels humans per viure, per fer front al Fat, a la fatalitat dels déus que són immorals. En destaca la trobada de Príam, rei troià, que va a reclamar el cos del fill que Aquil·les ha matat i ha vexat. Li parla des de la fragilitat del pare gran i li recorda que Aquil·les també té un pare a qui farà patir la seva mort. Homer descriu com gràcies al record es va fer un moment de silenci en el qual la violència va ser derogada per la feblesa. Aquil·les ho pot reconèixer: «tots els homes viuen en el dolor». I accedeix a retornar-li el fill. Bespaloff destaca com aquest silenci és un moment de veritat, que fa possible l'oblit de l'ofensa, la feblesa triomfa per un instant sobre el prestigi de la força.

Tal com també ho constatàvem en una trobada d'acompanyament d'uns pares amb el fill adoptat d'uns deu anys. Els pares estaven dolguts i enutjats amb el nen perquè no rendia a l'escola i a casa que no els explicava res. S'havia creat una ambient de gran incomprensió, de molta violència ja que ho volien resoldre tot a través de les imposicions, del que estaven convençuts que el nen hauria de fer; ells ja ho havien fet tot. En una de les entrevistes conjuntes el nen, que porta una piloteta, la fa rebotar de maneres diverses, l'olora i diu que «fa olor de menta». El terapeuta li recull el desig que manifesta d'explorar i de saber i llavors els pares comenten que al cap de setmana, per primera vegada, el noi va preguntar sobre el país d'on el van adoptar. El fill s'hi afegeix i va demanant com va ser que el van anar a buscar, si els van fer triar entre uns quants, també vol saber en el cas de dir-se Marc, -que no és el seu nom- si l'haguessin inscrit amb c o amb k. Es crea també a la trobada un espai de silenci, de derogació de la violència i els pares curiosament li responen amb prou calidesa. Llavors el noi va cap a la falda de la mare i s'hi asseu. La mare ho permet i no el rebutja, com sempre feia amb queixes de la fibromiàlgia o de dolors cervicals. El fill aleshores olora la pilota i girant-se cap a la mare diu «fa olor de mare». **La feblesa ha triomfat sobre la força.**

Contrapunt de textos

1 -«Havien existit i ja no hi són, d'acord, i ara parlem de coses més agradables» (Johanna Adorjan- «Un amor únic»)

1 bis- ...porque la memoria y la profundidad es lo mismo, o mejor aún, el hombre no puede lograr la profundidad si no es a través del recuerdo. (H. A.)

2 -.«Però el record és el desig més exigent» (Carles Camps Mundó)

3 -De segur, no ho recordes, perquè el temps, el vertigen del temps, ens empeny a l'oblit, a l'anul·lació i la desfeta. (J.M. Fulquet)

4 -«Perquè d'aquesta manera també em van robar a mi una part de la meva identitat...em van llegar un buit que als meus ulls és com un secret. Em falta un tros de mi mateixa.» (J.A.)

5 -un temps sempre present, perquè
no en podem recordar cap fet. (C. Camps M.)

6 -«El sentiment més profund que conec és el sentiment de no-pertinença. És el sentiment amb que jo vaig fer-me gran....D'ençà que tinc us de raó tinc la sensació que faig nosa....Ningú no m'estima, ningú no em pot estimar: aquest és el convenciment més profund» (J.A.)

8 -(La autoridad) asentada en la piedra angular de los cimientos del pasado, la autoridad brindó al mundo la permanencia y la estabilidad que los humanos necesitan justamente porque son mortales, los seres más inestables y triviales que conocemos. Si se pierde autoridad, se pierde el fundamento del mundo. (H. A.)

9 - «Qui és algú, només ho podem saber tot coneixent la (seva) història» (H.A.)

10 -«El resultado del comprender es el sentido...en que intentamos reconciliarnos con aquello que hacemos o sufrimos» (H. A.)

11 - Si se pierde autoridad, se pierde el fundamento del mundo. (H. A.)

12 -Car només a través del sofriment
sabem percebre la bellesa,
i més gran que nosaltres un dolor,
profund, ens solca i ens madura. (Lluís Solà)

13- La veritat que la forma hi reclama
nega la veritat del que es recorda:
per sobre de tots els afectes,
l'afecte de resoldre'ls (Carles Camps Mundó)

Bibliografía

Arendt, Hannah. *La condició humana***.** Ed. Empúries. Barcelona, 2009

Arendt, Hannah. *Lo que quiero es comprender.* Ed. Trotta. Madrid, 2011

Adorjan, Johanna. *Un amor únic.* Ed. Proa. Barcelona, 2018

Bespaloff, Rachel. *De la Íliada.* Ed. Lleonard Montaner Palma, 2012.

DE SAUSSURE F.: *Curso de lingüística general.* Madrid: Alianza, 1990.

Camps Mundó, Carles. *Un moviment quiet***.** Ed. Pagès, Lleida, 2004

Camps Mundó, Carles. *Llibre de les Al·lusions.* Ed. Proa, Barcelona 2005.

Fulquet, Josep Maria. *Ample vol de la nit.* Ed. Proa, Barcelona, 2017

Gomis Bofill, Clara. *Emmanuel Levinás. L'ètica com a sentit.* Ed. Cruïlla, Barcelona, 1999

Solà, Lluís. *Llibertat i sentit, reflexions sobre la condició humana.* Ed. 1984. Barcelona, 2016.

Acerca de la violencia

Yolanda La Torre Guevara

Miembro didacta de la Asociación de Psicoterapia Psicoanalítica

"...el acto creativo de la formación de símbolos avanza calladamente en la noche gracias a su acción, podemos irnos a dormir cansados y confundidos y despertamos vitalizados y una vez más asombrados ante la belleza del mundo y la maravilla de ser criaturas vivas que sienten y que piensan"

Donald Meltzer, La aprehensión de la belleza. (Cap. El Problema de la Violencia)

RESUMEN

Pensar la violència és imprescindible per complir amb un objectiu essencial de l'ofici de psicoterapeuta, psicoanalista i altres afins que intentin comprendre la ment humana. En aquest breu article pretenc fer una descripció de les idees desenvolupades per pensadors que ens han obert camins per la comprensió d'aquesta difícil realitat de la violència.

Bàsicament, la violència sorgeix de la no integració de l'amor i l'odi, elements constitutius de la ment, Eros i Thanatos, tendències que poden portar a la destrucció de l'altre i a la autodestrucció. A la base del procés d'integració psíquica, els tropismes de Bion ens serveixen d'autèntica guia "...Los tropismos, la tendencia al asesinato y el parasitismo y en frente la creatividad ", com a possibilitat de supervivència del cos i de la ment (W. Bion. Cogitaciones).

Paraules clau: Violència, integració psíquica, Eros, Thanatos, amor, odi.

RESUMEN

Pensar la violencia es imprescindible para cumplir con un objetivo esencial del oficio de psicoterapeuta, psicoanalista y otros afines que intenten comprender la mente humana. En este breve artículo pretendo hacer una descripción de las ideas desarrolladas por pensadores que nos han abierto caminos para la comprensión de esta difícil realidad de la violencia.

Básicamente, la violencia surge de la no integración del amor y odio, elementos constitutivos de la mente, Eros y Thanatos, tendencias que pueden llevar a la destrucción del otro y a la autodestrucción. En la base del proceso de integración psíquica, los tropismos de Bion nos sirven de auténtica guía:

*Este trabajo fue leído en una reunión sobre VIOLENCIA, que organizo en el Grupo Psicoanalítico de Barcelona (GPB) teniendo como invitado al Sr. Juan Carrero candidato al premio Nobel de la Paz, esta lectura fue en octubre de 2017 y esta es la primera vez que es publicado.

"...Los tropismos, la tendencia al asesinato y el parasitismo y en frente la creatividad "como posibilidad de supervivencia del cuerpo y de la mente (W. Bion. Cogitaciones).

Palabras clave: Violencia, integración psíquica, Eros, Thanatos, amor, odio.

ABSTRACT

Think violence is necessary to meet an essential objective of the office of psychotherapist, psychoanalyst and others who try to understand the human mind. In this brief article I intend to make a description of the ideas developed by thinkers who have opened ways for the understanding of this difficult reality of violence.

Basically, violence arises from the non-integration of love and hate, constitutive elements of the mind. Eros and Thanatos, tendencies that can lead to the destruction of the other, and self-destruction. At the base of the process of psychic integration, the tropisms of Bion serve as an authentic guide "... the tropisms, the tendency to murder and parasitism and in front creativity" as a possibility of survival of the body and mind (W. Bion.Cogitaciones).

Key Words: Violence, psychic integration, Eros, Thanatos, love, hate.

El problema de la violencia es, sin lugar a duda, el mayor problema que la humanidad tiene que afrontar. Es esencial para la supervivencia de la especie y del individuo. A medida que el desarrollo de la inteligencia ha ido creando medios de adaptación cada vez más sofisticados, derivando en un conocimiento cada vez mayor de nuestro entorno y del mundo en que vivimos, también podemos ver el peligro de que esto se complique y se vuelva en contra de lo esperado llevando al hombre a una mayor dependencia del mundo externo, a la competitividad entre los poseedores de los adelantos tecnológicos y las riquezas que de esto se deriva. Podemos comprobar que efectivamente, los medios han cambiado, pero no ha variado la violencia, desde el hombre primitivo, el despojar al otro de sus bienes y de su vida sigue estando ahí. Vemos también que el peligro y el riesgo están en la constitución psíquica del y de los individuos, que tiende a la destrucción y al aniquilamiento de otros y de sí mismos.

Violencia es un término que comparte la raíz etimológica con violación y su significado, con intrusión, invasión, humillación, desprecio y muerte.

La violencia fue investigada por el Psicoanálisis desde de sus comienzos. En la observación del comportamiento humano encontramos, como algo constitutivo de la estructura psíquica, tendencias a la violencia y también tendencias a la creatividad y la integración. Ambas tendencias provienen de los instintos de vida y muerte, Eros y Thanatos, con los que venimos equipados al mundo como seres que pertenecemos a la naturaleza. De esta organización, y según sea el instinto que organiza la estructura, se conforman grandes diferencias entre los seres humanos, según sea la integración de ambos instintos polarizados y monitorizados por el amor o el odio. Esta organización no es fácil. Nos encontramos muchas veces con un clivaje, una disociación en la que se da una organización cuya orientación se inclina fundamentalmente hacia un polo destructivo; o puede ser doble y autónoma de ambas tendencias, que se presentan en la incongruencia de ciertas conductas de agredir al que se ama y se cuida, comprobable de forma extrema en las violencias de pareja o el abuso de niños.

S. Freud, durante mucho tiempo puso en duda lo innato de la agresividad como representante del instinto de muerte, pero en 1930 en "*Malestar en la cultura*" hace una amplia reflexión que le llevara a la siguiente afirmación:" *la tendencia agresiva es una disposición innata y autónoma del ser humano... y constituye el mayor obstáculo con el que tropieza la cultura*".

La cultura surge en el grupo humano, como la manera de afrontar con otros las vicisitudes de la vida y facilitar la consecución de sus aspiraciones: eliminar el sufrimiento, satisfacer el principio de placer y proporcionar felicidad. Pero todo esto se trastoca y se convierte en una especie de ilusión inalcanzable.

El sufrimiento es inherente a la naturaleza, que nos pone a veces condiciones imposibles de solventar, ya que unas vidas están destinas a alimentar otras vidas. Un ejemplo de ello está en la vida animal organizada como una jerarquía de depredadores y, es sabido que, en la cima está el hombre. Esto no le libera a él de ser sujeto de sufrimiento ya que también es naturaleza.

El ser humano, según Freud, se ve amenazado por tres lados: 1) el propio cuerpo condenado a la decadencia, a la aniquilación y la muerte. No se salva de los signos de alarma que provienen del dolor y la angustia que esto produce. 2) La naturaleza, el entorno, el mundo exterior, que amenazan con su fuerza destructiva, omnipotente e implacable, y 3) El sufrimiento que emana de las relaciones con otros seres humanos que pareciera eludible. Parece que siempre es posible la unión, pero la constitución esencial hace que sea tan penosa como las otras amenazas asentadas en diferencias externas como la raza, el status, los niveles de aspiración y desarrollo.

Para afrontar todo esto los humanos desde la prehistoria se han juntado, buscando que "la unión haga la fuerza" y así surge la cultura, pero ni mucho menos es lo que se pretendía. La estructura psíquica con sus tendencias destructivas convierte al grupo humano, mediante su organización, en un cúmulo de enfrentamientos a través de la jerarquía y la ambición de poder. De esta manera se instituye el conflicto organizándose patologías sociales de supuestos básicos, que diría Bion, y surgen individuos que buscan el poder para dominar, satisfacer el narcisismo, que por su primitivismo es voraz y despiadado, destacando sobre los otros en formas concretas de logros y riqueza. Con la búsqueda delirante de superioridad en sus extremos sabemos cuán estrepitosos son sus fracasos, apartados de los valores que hacen la vida más vivible, la búsqueda del poder se hace inacabable, se perfeccionan las armas para imponerse en las guerras. Los sometidos, violentados, los inferiores, se hacen necesarios para la confirmación del poder y de la fuerza y estos, muchas veces, son eternos aspirantes a ocupar el estatus dominante. Las víctimas, no solo son víctimas en el hecho violento, son dañadas muchas veces en su propia constitución, en la que se ha instaurado el dolor del odio y la venganza y muchas veces, la búsqueda de sus propias víctimas mediante la violencia reivindicativa, desposeídas de su capacidad de perdón.

El salir del sufrimiento es un objetivo en el que se empeña la vida. No siempre es posible y entonces no queda más remedio que conformarse con modos de evasión y de evitación del dolor que esto produce: así, nos enfrentamos por un lado a la naturaleza intentando modificarla con el ensueño de alguna vez dominarla; y por otra parte manejar nuestras sensaciones, ya que el sufrimiento existe en tanto lo sentimos, a partir de forzar la consecución del placer a través de la manipulación del cuerpo por la química u otros medios, buscar el aislamiento por las drogas, "las quitapenas" o buscar el aislamiento como evasión del sufrimiento. Por todo esto parece que la humanidad siempre está al borde de la extinción, comprobable en el hecho trágico de las guerras. A pesar de ello no todo es destrucción en el grupo humano.

Como decíamos, Eros representante del instinto de vida y la agresividad representante del instinto de muerte son dos tendencias de la naturaleza física y psíquica que se enfrentan, se combinan, a ser posible se integran ayudados por la enorme voluntad de vivir del ser humano, no importa para qué, la cosa es vivir como decía Schopenhauer. Pero surge la oposición, que no es pasiva y tiene la misma fuerza pulsional, el impulso a volver al opuesto, al mundo inanimado, a dejar de ser vivos. Con estas circunstancias casi podríamos preguntarnos no por qué sufre el ser humano, sino por qué no siempre sufre. Nuestro equipo de Eros y Thanatos, amor y odio y sus derivados, hacen a la mente muy compleja. El amor y el odio, hasta integrarse, han de pasar por derivados como la envidia, los celos, la culpa persecutoria o reparatoria etc., etc. Ese es un largo camino de integración que define distintas maneras de ser y estar en el mundo y podemos ver, a pesar de todo, que el ser humano es capaz de integrarse en el polo creativo, es capaz de amar, de sentir compasión, de reparación y que es casi posible aquello de "ama a tu prójimo como a ti mismo", pero es muy difícil. Dentro de lo inevitable se organiza de diferentes maneras y aquí se hallan las diferencias humanas que observamos en actitudes muy claras: los que portan las armas y la destrucción, quienes buscan y estudian cómo salvar vidas, reparar, curar heridos, acercarse a la desgracia y aquellos para los que la vida es un dolor, equipados de su compasión y sus valores. Es posible la integración de las fuerzas Amor, Odio y Conocimiento (Bion) en una personalidad apasionada cuyo mayor anhelo son las relaciones apasionadas con otros seres humanos.

Freud, a pesar de su pesimismo muy al estilo de Schopenhauer, filósofo tan influyente en los pensadores del siglo XIX y principios del XX, liberó a la humanidad de la esclavitud moral y creó un método único de afrontar el dolor psíquico, emprendió con todo coraje la defensa de la salud como el mayor y quizás único patrimonio humano. Abrió caminos y dejó sendas con huellas por las que transitan enfoques nuevos y, no solo en el campo psicoanalítico, influyó en muchas disciplinas que

tratan de la vida humana y la cultura. Esto le ha colocado entre los hombres más importantes e influyentes del siglo XX y no sólo en el campo de la salud mental.

Las maniobras para paliar y modificar el destino al que, con esta constitución, nos vemos abocados, son posibles porque poseemos una gran ductilidad. El ser humano es muy susceptible a la atmosfera emocional de los que le proporcionan afecto, en especial en la infancia, busca la bondad y la belleza del mundo, le estimula y es capaz de adquirir valores, de renunciar al narcisismo por la autoestima, disminuir sus ansias de felicidad y satisfacción, dominar las fuentes internas de las necesidades, modular los deseos. El sufrimiento es proporcional a la frustración, muchas veces por la hipertrofia de los deseos que ocupan el verdadero lugar de las necesidades, o la perversión de éstas que pueden tomar formas estrambóticas.

Esta situación hace que los violentos, sean de muy difícil tratamiento y solo se pueda prevenir en la infancia, ya que el trastorno psíquico no es un síntoma, sino que abarca toda la personalidad, es un modo de ser y estar.

No es nada fácil dominar los instintos; también puede producir un empobrecimiento de la posibilidad de placer, cuestión que estimula la agresividad, ya que, al parecer, lo prohibido, lo peligroso, acrecienta el placer a pesar del coste para la propia integridad y la de otros, como se aprecia en las realizaciones perversas o en la erotización del dolor y el sufrimiento, tal como ocurre en el sadismo y el masoquismo. Ejemplo de una mala combinación de los instintos.

Una buena combinación de los instintos, nunca total ni perfecta, deriva en la sublimación. Los instintos convertidos en fuerza creadora, estimulan el placer del trabajo, del altruismo, la felicidad como reflejo de la felicidad del otro, lo contemplativo. Sabemos que no está al alcance de todos renunciar al placer físico, no es nada fácil y, aun así, la sublimación no evita totalmente el sufrimiento, buscar el placer en los procesos psíquicos internos, promueve que la dependencia de la realidad externa se relaje y entre en juego la imaginación que, a pesar de su carácter ilusorio, no impide el goce.

La búsqueda de la belleza quizás sea la forma más integradora del placer. El no sufrimiento y la felicidad, según D. Meltzer, forman parte de nuestro patrimonio vital instituido por la madre. Posiblemente, sea la razón por la que la humanidad no ha naufragado aún. Se instituye con la entrada en el mundo y la aparición de la madre con la que ya se ha vivido, pero percibirla, contemplarla con toda su fuerza vital promueve ese contacto con la belleza del mundo, no siempre total ni perfecta, pero produce la intensidad de la determinación de vivir a pesar de todo. Las carencias de todo ello en los primeros momentos de la existencia son causa de enfermedad y a veces de muerte, sino física, mental.

El modo de entrar en el mundo como intruso o como un invitado nos determina y permite luego el acceso a las compensaciones al sufrimiento, el dolor y la insatisfacción. El ser aceptado, invitado es, en sí mismo, una fuente de placer muy distinta que hace denigrante la intrusión, la alevosía y arrancarle al otro sus bienes o su propia vida.

Schopenhauer decía, a pesar de ser el filósofo pesimista, por antonomasia: ***"Contemplar la belleza traslada directamente a la Idea y la mera contemplación de esta embarga el ánimo de tal manera, que abstrae del mundo, de la realidad y así alivia el dolor. La existencia queda suspendida en la total contemplación de lo bello."***

La violencia surge como desequilibrio de fuerzas psíquicas por el predominio de instintos agresivos, por el narcisismo, por la búsqueda de omnipotencia que promueve el dolor reinante en el mundo y ocasiona los horrores de la existencia causados por la incesante lucha de todos contra todos.

La violencia o violación con sus significados de intrusión, alevosía, maldad, sadismo, destrucción se halla en la mente humana, forma parte de la existencia frustrada, como un tremendo equivoco, ya que con los mismos elementos que se construye se puede destruir. Así un acto sexual modelo de cooperación y creación, en su máximo exponente dador de vida, puede ser equivalente de todo lo contrario, portador de humillación, desprecio y muerte.

Las paradojas son muchas. Por un lado, intentar hacernos la vida cada vez más fácil, tantas investigaciones científicas para crear confort y abundancia y, por otro lado, dividir el mundo en grados que van de la riqueza vergonzosa a la miseria, hambre e impotencia de pueblos enteros. Todos, personajes de esta singular tragedia en la que no está tan clara la diferencia existencial entre víctimas y verdugos, ya que el verdugo también es víctima de sí mismo, es representante de la existencia frustrada, condenado por sí mismo en muchos casos a la denigración, el odio universal y la condena de muerte por la propia justicia de su mundo interno, tan implacable o más que la justicia de la sociedad. En un mundo con ausencia de valores, carentes de ética y estética no hay belleza, hay existencia frustrada por el predominio de los antivalores. Como la crueldad, la conducta despiadada, el horror y la mentira, el cinismo y la traición muchas veces institucionalizada. El desconocimiento de su propia naturaleza ha llevado al ser humano al equívoco de sí mismo. Es cierto que es un depredador, pero posee una mente que, al decir de Meltzer, es lo más complejo del universo, el afán de conocimiento que, como afirma M. Klein, tiene el estatus de instinto. El

instinto epistemológico, el ansia de saber, de conocer no siempre gira hacia al mundo interno. Así podemos descubrir que vivimos en dos mundos: el externo y el interno, en los que se generan valores y belleza, como también violencia. La desintegración hace imposible la visión total del otro, produce perplejidad, ¿cómo es posible que sea prójimo?

Es bueno aclarar que en la organización de los instintos no hay una simetría horizontal, es asimétrica y vertical en el desarrollo. El violento tiene carencias y déficits importantes. W. Bion en su libro **Experiencias en grupo** estableció por 1ª vez lo que él llamó aparato proto mental. Según la cita de Meltzer en **El problema de la violencia** en su libro **La aprehensión de la belleza** *"... Bion echó los cimientos para la diferenciación entre aquellas operaciones que involucran significado (y la formación de símbolos para representar el significado) y aquellas que simplemente involucran signos y su manipulación por medio de operaciones lógicas, los signos son indicadores de información, pero el significado debe hallar su representación en símbolos, para que la emocionalidad de las relaciones humanas pueda ser pensada y desarrollada. La mente puede comunicarse por medios primitivos (por IP, PA) pero esta no tiene capacidades de abstracción y simbolización y no pueden evolucionar"*, esto hace que los violentos y las personalidades psicopáticas sean de muy difícil abordaje terapéutico, sobre todo en la edad adulta.

Para terminar, podemos concluir que en el origen de la violencia hay un trastorno de pensamiento que no es capaz de organizar la vida mental y adquirir valores. El pensamiento que se une íntimamente a la emoción crea y da frutos como la paz y el ser pacíficos. El encabezamiento de este trabajo, la cita de Donald Meltzer le da pleno sentido a esta inquebrantable voluntad de vivir que es el fundamento de la integración amor-odio.

Bibliografía

BION, W. R. (1961). *Experiencias en grupos.* Ed. Paidós, 3ª edición 1990, Buenos Aires.

BION, W. R. (1958-1979). *Cogitaciones.* Ed. Promolibro, Valencia 1996

FREUD, SIGMUND (1930). *El malestar en la cultura*, en Obras Completas, tomo VIII, Ed. Biblioteca Nueva, Madrid.

MELTZER, D. *La aprehensión de la belleza.* Ed. Spatia, Buenos Aires, Argentina1992

Sobre la violència

Yolanda La Torre Guevara

Membre didacta de l'Associació de Psicoteràpia Psicoanalítica

Traducció al català: Olga Prada Soler

"...l'acte creatiu de la formació de símbols avança calladament en la nit gràcies a la seva acció, podem anar-nos a dormir cansats i confosos y despertem vitalitzats i una vegada més sorpresos davant la bellesa del món i la meravella de ser criatures vives que senten y que pensen"

Donald Meltzer, L'aprehensió de la bellesa. (Cap. El Problema de la Violència)

RESUMEN

Pensar la violència és imprescindible per complir amb un objectiu essencial de l'ofici de psicoterapeuta, psicoanalista i altres afins que intentin comprendre la ment humana. En aquest breu article pretenc fer una descripció de les idees desenvolupades per pensadors que ens han obert camins per la comprensió d'aquesta difícil realitat de la violència.

Bàsicament, la violència sorgeix de la no integració de l'amor i l'odi, elements constitutius de la ment, Eros i Thanatos, tendències que poden portar a la destrucció de l'altre i a la autodestrucció. A la base del procés d'integració psíquica, els tropismes de Bion ens serveixen d'autèntica guia "...Los tropismos, la tendencia al asesinato y el parasitismo y en frente la creatividad ", com a possibilitat de supervivència del cos i de la ment (W. Bion. Cogitaciones).

Paraules clau: Violència, integració psíquica, Eros, Thanatos, amor, odi.

RESUMEN

Pensar la violencia es imprescindible para cumplir con un objetivo esencial del oficio de psicoterapeuta, psicoanalista y otros afines que intenten comprender la mente humana. En este breve artículo pretendo hacer una descripción de las ideas desarrolladas por pensadores que nos han abierto caminos para la comprensión de esta difícil realidad de la violencia.

Básicamente, la violencia surge de la no integración del amor y odio, elementos constitutivos de la mente, Eros y Thanatos, tendencias que pueden llevar a la destrucción del otro y a la autodestrucción. En la base del proceso de integración psíquica, los tropismos de Bion nos sirven de auténtica guía:

"...Los tropismos, la tendencia al asesinato y el parasitismo y en frente la creatividad "como posibilidad de supervivencia del cuerpo y de la mente (W. Bion. Cogitaciones).

*Este trabajo fue leído en una reunión sobre VIOLENCIA, que organizo en el Grupo Psicoanalítico de Barcelona (GPB) teniendo como invitado al Sr. Juan Carrero candidato al premio Nobel de la Paz, esta lectura fue en octubre de 2017 y esta es la primera vez que es publicado.

Palabras clave: Violencia, integración psíquica, Eros, Thanatos, amor, odio.

ABSTRACT

Think violence is necessary to meet an essential objective of the office of psychotherapist, psychoanalyst and others who try to understand the human mind. In this brief article I intend to make a description of the ideas developed by thinkers who have opened ways for the understanding of this difficult reality of violence.

Basically, violence arises from the non-integration of love and hate, constitutive elements of the mind. Eros and Thanatos, tendencies that can lead to the destruction of the other, and self-destruction. At the base of the process of psychic integration, the tropisms of Bion serve as an authentic guide "... the tropisms, the tendency to murder and parasitism and in front creativity" as a possibility of survival of the body and mind (W. Bion.Cogitaciones).

Key Words: Violence, psychic integration, Eros, Thanatos, love, hate.

El problema de la violència és, sens dubte, el major problema que la humanitat ha d'afrontar. És essencial per a la supervivència de l'espècie i de l'individu. A mesura que el desenvolupament de la intel·ligència ha anat creant medis d'adaptació cada vegada més sofisticats, derivant en un més gran coneixement del nostre entorn i del món en que vivim, també podem veure el perill que això es compliqui i es torni en contra de l'esperat portant l'home a una major dependència del món extern, a la competitivitat entre els posseïdors dels avenços tecnològics i les riqueses que d'això es deriva. Podem comprovar que efectivament els medis han canviat però no ha variat la violència. Des de l'home primitiu, el despullar a l'altre dels seus béns i de la seva vida, segueix estant allà. Veiem també que el perill i el risc estan en la constitució psíquica del i dels individus, que tendeix a la destrucció i l'aniquilament d'altres i de si mateixos.

Violència és un terme que comparteix la rel etimològica amb violació i, el seu significat, amb intrusió, invasió, humiliació, menyspreu i mort.

La violència va ser investigada per la Psicoanàlisi des de dels seus inicis. En l'observació del comportament humà trobem, com quelcom constitutiu de l'estructura psíquica, tendències a la violència i també tendències a la creativitat i la integració. Ambdues tendències provenen dels instints de vida i mort, Eros i Thanatos, amb els que venim equipats al món com éssers que pertanyem a la naturalesa. D'aquesta organització, i segons sigui l'instint que organitza l'estructura, es conformen grans diferències entre els éssers humans, segons sigui la integració d' ambdós instints polaritzats i monitoritzats per l'amor o l'odi. Aquesta organització no és fàcil. Ens trobem moltes vegades amb un clivatge, una dissociació en la que es dóna una organització, l'orientació de la qual s'inclina fonamentalment vers un pol destructiu; o pot ser doble i autònoma d'ambdues tendències, que es presenten en la incongruència de certes conductes d'agredir a qui s'estima i es cuida, comprovable de forma extrema en les violències de parella o l'abús de nens.

S. Freud, durant molt temps va posar en dubte lo innat de l'agressivitat com representant de l'instint de mort, però en 1930 en "***Malestar en la cultura"*** fa una àmplia reflexió que el va portar a la següent afirmació: *"la tendència agressiva és una disposició innata i autònoma del ser humà... i constitueix el major obstacle amb el que ensopega la cultura"*.

La cultura sorgeix en el grup humà, com la manera d'afrontar amb altres les vicissituds de la vida i facilitar la consecució de les seves aspiracions: eliminar el sofriment, satisfer el principi de plaer i proporcionar felicitat. Però tot això es trastoca i es converteix en una espècie d'il·lusió inassolible.
El sofriment és inherent a la naturalesa, que ens posa a vegades condicions impossibles de solucionar, ja que unes vides estan destinades a alimentar altres vides. Un exemple d'això està en la vida animal organitzada com una jerarquia de depredadors i és sabut que en el cim està l'home. Això no l'allibera a ell de ser subjecte de sofriment ja que també és naturalesa.
El ser humà, segons Freud, es veu amenaçat per tres costats: 1) el propi cos condemnat a la decadència, a l'aniquilació i la mort. No se salva dels signes d'alarma que provenen del dolor i l'angoixa que això produeix . 2) La naturalesa, l'entorn, el món exterior, que amenacen amb la seva força destructiva, omnipotent i implacable. 3) El sofriment que emana de les relacions amb altres éssers humans que semblaria eludible. Sembla que sempre és possible la unió, però la constitució essencial fa que sigui tan penosa com les altres amenaces basades en diferències externes com la raça, l'estatus, els nivells d'aspiració i desenvolupament.
Per a afrontar tot això els humans des de la prehistòria s'han ajuntat, buscant que "la unió faci la força" i així sorgeix la cultura, però ni molt menys és el que es pretenia. L'estructura psíquica amb les seves tendències destructives converteix el grup humà, mitjançant la seva organització, en un cúmul d'enfrontaments a través de la jerarquia i l'ambició de poder. D'aquesta manera s'institueix el conflicte organitzant-se patologies socials de supòsits bàsics, que diria Bion, i sorgeixen individus que

busquen el poder per a dominar, satisfer el narcisisme, que pel seu primitivisme és voraç i despietat, destacant sobre els altres en formes concretes d'assoliments i riquesa. Amb la recerca delirant de superioritat en els seus extrems sabem com d'estrepitosos són els seus fracassos, apartats dels valors que fan la vida més fàcil de viure, la recerca del poder es fa inacabable, es perfeccionen les armes per a imposar-se en les guerres. Els sotmesos, violentats, els inferiors, es fan necessaris per a la confirmació del poder i de la força i aquests, moltes vegades, són eterns aspirants a ocupar l'estatus dominant. Les víctimes, no només són víctimes en el fet violent, són danyades moltes vegades en la seva pròpia constitució, en la que s'ha instaurat el dolor de l'odi i la venjança i moltes vegades la cerca de les seves pròpies víctimes mitjançant la violència reivindicativa, desposseïdes de la seva capacitat de perdó.

Sortir del sofriment és un objectiu en el qual s'obstina la vida. No sempre és possible i cal conformar-se amb modes d'evasió i d'evitació del dolor que això produeix: així, ens enfrontem per una banda a la naturalesa intentant modificar-la amb el somni de dominar-la alguna vegada; i per altra banda, manejar les nostres sensacions ja que el sofriment existeix en tant el sentim, a partir de forçar la consecució del plaer a través de la manipulació del cos per la química o altres medis, buscar l'aïllament per les drogues, "les lleva penes" o buscar l'aïllament como evasió del sofriment. Per tot això sembla que la humanitat sempre està al límit de la extinció, comprovable en el fet tràgic de les guerres. Malgrat això no tot és destrucció en el grup humà.

Como dèiem, Eros representant de l'instint de vida i l'agressivitat representant de l'instint de mort són dues tendències de la naturalesa física i psíquica que s'enfronten, es combinen, a ser possible s'integren ajudats per una enorme voluntat de viure del ser humà, no importa per a què, la cosa és viure com deia Schopenhauer. Però sorgeix l'oposició, que no és passiva i té la mateixa força pulsional, l'impuls a tornar a l'oposat, al món inanimat, a deixar de ser vius. Amb aquestes circumstàncies quasi podríem preguntar-nos no per què pateix el ser humà, sinó per què no sempre pateix . El nostre equip d'Eros i Thanatos, amor i odi i els seus derivats, fan la ment molt complexa. L'amor i l'odi, fins integrar-se, han de passar per derivats com l'enveja, la gelosia, la culpa persecutòria o reparatòria etc., etc. Aquest és un llarg camí d'integració que defineix diferents maneres de ser i estar en el món i podem veure, malgrat tot, que el ser humà és capaç d'integrar-se en el pol creatiu, és capaç d'estimar, de sentir compassió, de reparació i que és quasi possible allò de "estima al teu proïsme com a tu mateix", però és molt difícil. Dins de l'inevitable s'organitza de diferents maneres i aquí es troben les diferències humanes que observem en actituds molt clares: els que porten les armes i la destrucció, qui busca i estudia com salvar vides, reparar, curar ferits, apropar-se a la desgràcia i aquells per als que la vida és un dolor, equipats de la seva compassió i els seus valors. És possible la integració de les forces Amor, Odi i Coneixement (Bion) en una personalitat apassionada el major anhel de la qual són les relacions apassionades amb altres éssers humans.

Freud, malgrat el seu pessimisme molt a l'estil de Schopenhauer, filòsof tan influent en els pensadors del segle XIX i principis del XX, va alliberar la humanitat de l'esclavitud moral i va crear un mètode únic d'afrontar el dolor psíquic, va emprendre amb tot el coratge la defensa de la salut com el més gran i potser únic patrimoni humà. Va obrir camins i va deixar sengles amb petjades per les que transiten enfocs nous i, no només en el camp psicoanalític, va influir en moltes disciplines que tracten de la vida humana i la cultura. Això l'ha col·locat entre els homes més importants i influents del segle XX i no només en el camp de la salut mental.

Les maniobres per pal·liar i modificar el destí al que, amb aquesta constitució, ens veiem abocats, són possibles perquè posseïm una gran ductilitat. El ser humà és molt susceptible a l'atmosfera emocional dels que li proporcionen afecte, en especial en la infància, busca la bondat i la bellesa del món, l'estimula i és capaç d'adquirir valors, de renunciar al narcisisme per l'autoestima, disminuir

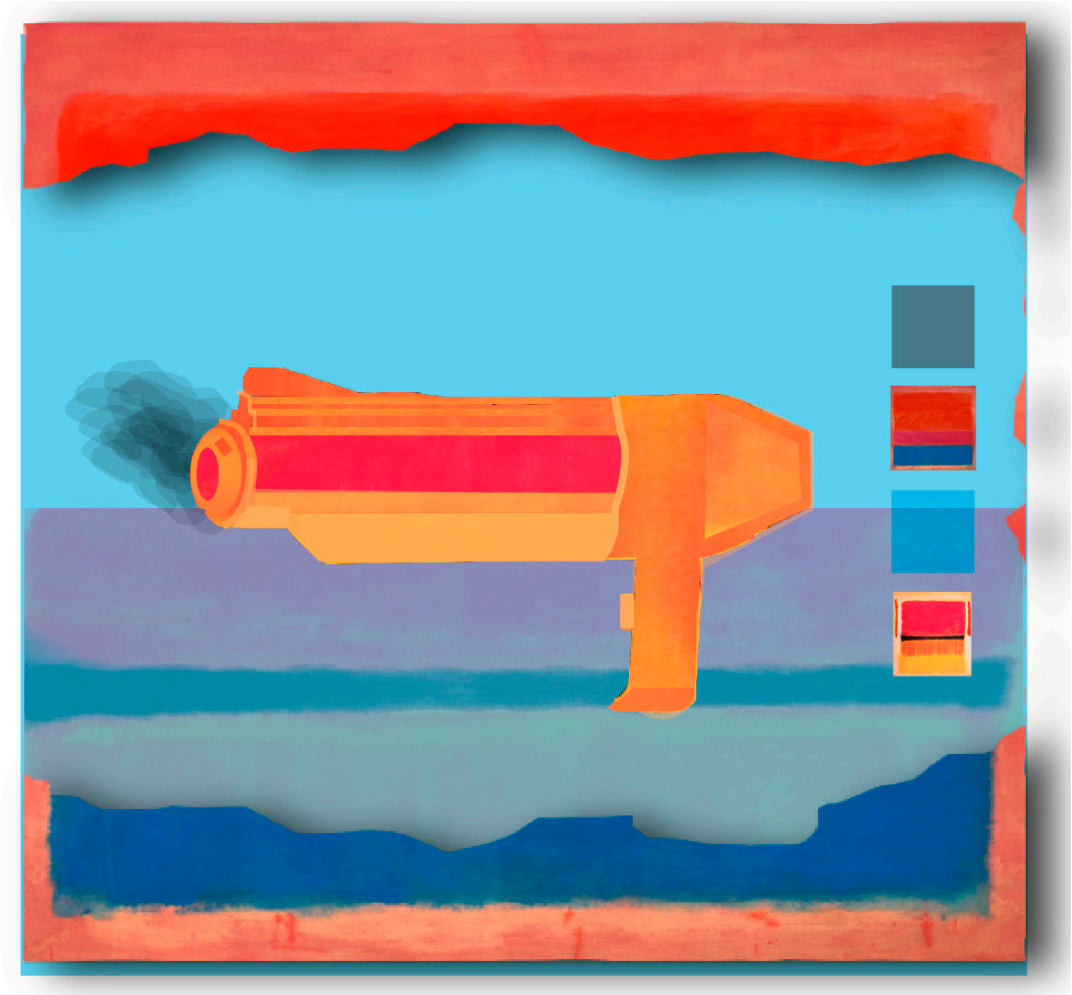

les seves ànsies de felicitat i satisfacció, dominar les fonts internes de les necessitats, modular els desitjos. El sofriment és proporcional a la frustració, moltes vegades per la hipertròfia dels desitjos que ocupen el veritable lloc de les necessitats o la perversió d'aquestes que poden prendre formes estrambòtiques.

Aquesta situació fa que els violents, siguin de molt difícil tractament i només es pugui prevenir en la infància, ja que el trastorn psíquic no és un símptoma, sinó que abasta tota la personalitat, és un mode de ser i estar.

No és gens fàcil dominar els instints; també pot produir un empobriment de la possibilitat de plaer, qüestió que estimula l'agressivitat, ja que, pel que sembla, allò prohibit, el perillós, augmenta el plaer malgrat el cost per a la pròpia integritat i la d'altres, com s'aprecia en les realitzacions perverses o en l'erotització del dolor i el sofriment, tal com passa en el sadisme i el masoquisme. Exemple d'una mala combinació dels instints.

Una bona combinació dels instints, mai total ni perfecta, deriva en la sublimació. Els instints convertits en força creadora, estimulen el plaer del treball, de l'altruisme, la felicitat com reflex de la felicitat de l'altre, lo contemplatiu. Sabem que no està a l'abast de tots renunciar al plaer físic, no és res fàcil i, tot i així, la sublimació no evita totalment el sofriment, buscar el plaer en els processos psíquics interns, promou que la dependència de la realitat externa es relaxi i entri en joc la imaginació que, malgrat el seu caràcter il·lusori, no impedeix el gaudi.

La recerca de la bellesa potser sigui la forma més integradora del plaer. El no sofriment i la felicitat, segons D. Meltzer, formen part del nostre patrimoni vital instituït per la mare. Possiblement, sigui la raó per la que la humanitat no ha naufragat encara. S'institueix amb l'entrada en el món i l'aparició de la mare amb la que ja s'ha viscut, però percebre-la, contemplar-la amb tota la seva força vital promou aquest contacte amb la bellesa del món, no sempre total ni perfecta, però produeix la intensitat de la determinació de viure malgrat tot. Les mancances de tot això en els primers moments de la existència són causa de malaltia i a vegades de mort, si no física, mental.
La manera d'entrar en el món com intrús o com convidat ens determina i permet després l'accés a les compensacions al sofriment, el dolor i la insatisfacció. Ser acceptat, convidat, és, en si mateix, una font de plaer molt diferent que fa denigrant la intrusió, la traïdoria i arrancar-li a l'altre els seus béns o la seva pròpia vida.

Schopenhauer deia, malgrat ser el filòsof pessimista, per antonomàsia: ***"Contemplar la bellesa trasllada directament a la Idea i la mera contemplació d'aquesta embarga l'ànim de tal manera, que abstreu del món, de la realitat i així alleugereix el dolor. L'existència queda suspesa en la total contemplació de lo bell."***

La violència sorgeix com desequilibri de forces psíquiques pel predomini d'instints agressius, pel narcisisme, per la recerca d'omnipotència que promou el dolor que impera en el món i ocasiona els horrors de l'existència causats per la incessant lluita de tots contra tots.

La violència o violació amb els seus significats d'intrusió, traïdoria, maldat, sadisme, destrucció es troba en la ment humana, forma part de l'existència frustrada, com un molt gran equívoc, ja que amb els mateixos elements que es construeix es pot destruir. Així un acte sexual model de cooperació i creació, en el seu màxim exponent donador de vida, pot ser equivalent de tot el contrari, portador d'humiliació, menyspreu i mort.

Les paradoxes són moltes. Per una banda, intentar fer-nos la vida cada cop més fàcil, tantes investigacions científiques per crear confort i abundància i, per altra, dividir el món en graus que van de la riquesa vergonyosa a la misèria, fam i impotència de pobles sencers. Tots, personatges d'aquesta singular tragèdia en la que no està tan clara la diferència existencial entre víctimes i botxins, ja que el botxí també és víctima de si mateix, és representant de l'existència frustrada, condemnat per si mateix en molts casos a la denigració, l'odi universal i la condemna de mort per la pròpia justícia del seu món intern, tan implacable o més que la justícia de la societat. En un món amb absència de valors, mancat d'ètica i estètica no hi ha bellesa, hi ha existència frustrada pel predomini dels antivalors. Com la crueltat, la conducta despietada, l'horror i la mentida, el cinisme i la traïció moltes vegades institucionalitzada.

El desconeixement de la seva pròpia naturalesa ha portat al ser humà a l'equívoc de si mateix. És cert que és un depredador però posseeix una ment que, a dir de Meltzer, és el més complex de l'univers, l'afany de coneixement que, com afirma M. Klein, té l'estatus d'instint. L'instint epistemològic, l'ànsia de saber, de conèixer sempre gira vers al món intern. Així podem descobrir que vivim en dos mons: l'extern i l'intern, en els que es generen valors i bellesa, com també violència. La desintegració fa impossible la visió total de l'altre, produeix perplexitat, com és possible que sigui proïsme?

És bo aclarir que en l'organització dels instints no hi ha una simetria horitzontal, és asimètrica i vertical en el desenvolupament. El violent té mancances i dèficits importants. W.Bion en el seu llibre **Experiències en grup** establí per 1ª vegada el que ell va anomenar aparell proto mental. Segons la cita de Meltzer en ***El problema de la violència en el seu llibre L'aprehensió de la bellesa "... Bion va posar els ciments per a la diferenciació entre aquelles operacions que involucren el***

seu significat (i la formació de símbols per representar el significat) i aquelles que simplement involucren signes i la seva manipulació mitjançant d'operacions lògiques, els signes són indicadors d'informació, però el significat ha de trobar la seva representació en símbols, perquè l'emocionalitat de les relacions humanes pugui ser pensada i desenvolupada. La ment pot comunicar-se per medis primitius (por IP, PA) però aquesta no té capacitats d'abstracció i simbolització i no poden evolucionar", això fa que els violents i les personalitats psicopàtiques siguin de molt difícil abordatge terapèutic, sobretot en l'edat adulta.

Per acabar, podem concloure que en l'origen de la violència hi ha un trastorn de pensament que no és capaç d'organitzar la vida mental i adquirir valors. El pensament que s'uneix íntimament a l'emoció crea i dona fruits com la pau i el ser pacífics. L'encapçalament d'aquest treball, la cita de Donald Meltzer li dóna ple sentit a aquesta infrangible voluntat de viure que és el fonament de la integració amor-odi.

Bibliografía

BION, W. R. (1961). *Experiencias en grupos.* Ed. Paidós, 3ª edición 1990, Buenos Aires.

BION, W. R. (1958-1979). *Cogitaciones.* Ed. Promolibro, Valencia 1996

FREUD, SIGMUND (1930). *El malestar en la cultura*, en Obras Completas, tomo VIII, Ed. Biblioteca Nueva, Madrid.

MELTZER, D. *La aprehensión de la belleza.* Ed. Spatia, Buenos Aires, Argentina1992

LA FUGITIVA

Busquets Oliu, Blanca

Per ***Olga Prada Soler***

La fugitiva narra la història de la Mireia, una dona de més de noranta anys que viu sola en un pis de Barcelona. Cada dia que passa es mostra més esquerpa. La Mireia només s'entén bé amb la seva neta, la Sònia. Mentre escolta els sorolls del carrer i espia els llogaters del pis del costat, rememora la seva vida, tan accidentada, i tot el que ha causat que la seva filla l'eviti tant com pot i que el seu fill no li parli des de fa molts anys. I és que el seu recel i la seva solitud tenen una raó de ser. I, amb una mica de sort, un seguit de fets inesperats podria desembolicar una vida travada des de la nit dels temps. http://www. blancabusquets.cat/

Aquest és el resum de la novel·la que la seva autora, Banca Busquets, presenta en el seu web. Es dedueix que té un to sensible, de contingut emocional i psicològic.

Meravella que una escriptora (també guionista, filòloga, amb coneixements musicals, experiència en dansa clàssica...), no psicòloga, té un coneixement tan acurat del psiquisme humà, una saviesa pròpia fins i tot dels tractaments psicoterapèutics que permeten trencar defenses i trobar-se amb el jo autèntic de l'individu. Blanca Busquets entén que són les experiències i les relacions les que condicionen i justifiquen les conductes, sense pretensió d'etiquetar-les des de la patologia. Mostra confiança en les possibilitats humanes i relacionals, en la capacitat de canvi psíquic. Ben segur que el seu voluntariat en el mòdul psiquiàtric de la presó de Can Brians li ha aportat part d'aquest coneixement i sensibilitat. (ca.wikipedia.org/wiki/Blanca_Busquets_i_Oliu).

Aquesta novel·la es podria prendre com a referència, tal qual un cas clínic, per pensar en molts processos psíquics que, en aquest cas, estan en joc en els personatges. S'expressen de forma implícita (trauma i resiliència, dols, defenses tal com el refugi en la sensorialitat, l'escissió per no connectar amb el dolor, el bloqueig emocional, el fals self...) i, de la mateixa manera, es descriuen vies per elaborar-los que equivaldrien a tècniques terapèutiques usades en les consultes (el joc, la paraula...). És molt sorprenent com la capsa de joc que s'utilitza en les teràpies amb nens aquí es transforma en un jardí de joc que la protagonista crea, de forma ben inconscient, per representar la seva conflictiva. EL joc és una capacitat innata, que es dóna en totes les edats i no només en l'espècie humana. Joc és creació, simbolització. És elaboració. I són processos indispensables per a la salut mental.

En "La Fugitiva" els fets presents entrellacen i connecten amb el passat, tal qual es fa en teràpia, i permeten entendre i donar llum a la situació actual de la protagonista, dona solitària i de caràcter ombrívol que no ha pogut parlar mai de les seves experiències traumàtiques que l'han transformat. "És una fugitiva però també una supervivent" (http://www.illadelsllibres.com/fugitiva-blanca-busquest/). Per més que fugi del seu passat, i de la seva identitat, se'n sent perseguida i es va repetint tal qual Freud parlava de la repetició de l'inconscient (sota formes diverses: lapsus, somnis, actes fallits..). Mirar-lo de cara és reconciliar-se amb un mateix i en permet l'elaboració i la reparació. Rosa Royo cita Fonagy, P, 2001 "s'observa que una bona utilització de la funció reflexiva facilita la recuperació del trauma en donar-li cert sentit al comportament de l'abús i evitant d'aquesta manera la repetició de conductes.".

Fora bo, a partir d'ara, haver fet la lectura prèvia de la novel·la ja que desgranaré els diferents apartats i elements, amb l'anàlisi que jo n'he fet. Convido a que cadascú faci les seves observacions i anàlisis i pugui enriquir-se aquest treball.

L'acció de la novel·la se situa entre 2 escenaris que trobarem en els 3 apartats en què es divideix la novel·la:

· Barcelona (present) on viu ara la Mireia de 92 anys

De dies té l'atenció de cuidadores, que les hi van canviant. Té una primera cuidadora amb qui se sent bé (seria com el primer vincle amb la mare) però no pot reconèixer-ho obertament, com si ser agraïda i admetre que li cal ajuda i companyia fos massa humiliant. La resta no sap ni com es diuen. Són "la substituta". Apareix la resistència als nous vincles com projecció de les decepcions experimentades amb les figures parentals de la joventut. Hi ha massa por.
Serà en aquest escenari on es donarà un fet significatiu que li servirà de pantalla on Mireia reviu el seu passat (Identificació projectiva) i, amb la distància, pot prendre part activa. Ajudant noves víctimes s'ajuda a si mateixa i comença el procés del canvi propi

• La Carena, el paisatge de la seva infantesa i joventut.
La Carena és, d'una banda, l'espai de la infantesa tendra, de l'enamorament primer (que li durarà tota la vida), el record d'una mare propera (un bon vincle), fins i tot d'un bon pare i, de l'altra, l'ancoratge del trauma que la transformarà en una altra Mireia, insensible, rancuniosa, "carregada de dolor mut que no es pot expressar amb paraules perquè el trauma és la vergonya i la vergonya s'ha d'amagar "

Els tres grans apartats en què es divideix el llibre:
1. **La casa de la vergonya**, escenari de la infantesa, feliç i càlida, i de l'adolescència, impresa d'una experiència traumàtica que la condiciona per sempre més i que la porta a dir "quan era jove, m'ho van prendre tot".

El pare era un pare normal i corrent fins que torna de la guerra i Mireia comença a veure-li "*sang a la mirada*" (aquest pare també està afectat per un trauma, el de la guerra).

Mireia comença a sentir por vers el pare, sense entendre el per què i s'arrapa a les faldilles de la mare sentint recer i protecció, (vincle segur). La por al pare fa que mare i filla estrenyin vincles i facin front comú que el pare percep i que vol atacar.

La violació es consuma i no pot comptar amb l'ajuda de la mare perquè s'arrisca que el pare mati la mare, ja que també és maltractada per ell. Comença el silenci i a viure i experimentar la vergonya del que passa i que no pot evitar.

Com en tot abús, el més terrible (i el que acaba generant confusió) és l'aparició del sentiment de culpa en la víctima. "*Culpable de ser massa bufona i culpable per deixar de lluitar i deixar-lo fer per no patir tant i anar més de pressa*".

Es descriu repetidament la violació usant només les impressions sensorials que queden gravades en el seu lloc (olor, pressió...) "*Aprofitant que està sola a casa, el pare l'agafa i la porta al recambró de la llenya, fosc, d'on li quedarà per sempre l'olor. I la violació va acompanyada també de la pressió sobre la piga, sempre*". L'olor de fusta i l'olor de vi del pare. Vi que serà un element de llarg recorregut en la novel·la (el vi que beu el pare abans d'abusar d'ella, l'alcohol que desencadena més al·lucinacions a qui serà el seu marit, l'alcohol és l'addicció a la que ella queda després enganxada per superar el buit i com identificació a l'abusador...) El porró és el pare (equació simbòlica) i allò que fa servir per fer mal. També Mireia ho usarà en aquest sentit.

La piga, associada al trauma, serà, al mateix temps, un element de filiació, avançada la novel·la (veiem com tots els detalls tenen la seva relació, res és en va, tot té el seu sentit, com en el psiquisme. I cada element té diferents aspectes, positius i negatius).

La violació té múltiples conseqüències. De l'odi al pare neix la rancúnia vers la mare perquè, "*per no*

fer pública la vergonya", acaba actuant amb complicitat encoberta amb el violador. L'acaba odiant més que al pare. Ell és l'enemic però ella l'ha traït. Es trenca el vincle de seguretat i confiança que fins aleshores ha tingut i cregut, vincle que, en el fons, li ha creat una resiliència capaç de sobreviure i tirar endavant encara que amb tota la duresa i fredor. Però en aquests moments la mare no pot fer la funció contenidora, de rêverie. Maria del Valle Laguna en l'article "transmisión trasngeneracional y situaciones traumáticas" recull el pensament de diferents autors que descriuen la pertorbació (efecte traumàtic) que causa la manca de les funcions de protecció dels pares "(...) Khan (1963) desenvolupa el concepte de *trauma acumulatiu*, que defineix com el resultat de les falles de la funció materna com barrera antiestímul. Aquestes falles repetides adquireixen en forma retroactiva el valor de trauma (...). Winnicott (1965) atribueix al medi ambient del nen una importància capital, vincula les situacions traumàtiques amb les deficiències en la funció de holding dels cuidadors i descriu com aquest pot generar adaptacions forçades o la formació d'un fals self en el nen. "

Stolorow i Atwood (1992) subratllen la idea que "*el trauma acumulati*u és el resultat de la ruptura de la funció d'escut protector per part de la mare, però ho veuen més com el resultat de la manca de resposta adequada als sentiments dolorosos que es produeixen en el nen quan s'ha trencat aquest escut" (Rodríguez Sutil, 2016).

Tornant a la novel·la, Mireia, abusada, té una filla de l'incest, una vergonya més, en la que es personifica l'odi al pare. També aquest sentiment es descriu amb una sensació, aquest cop sonora *"odi al crit del plor*". D'aquesta vergonya també se'n desfà.

Tapar la vergonya és allunyar-se del poble (fugir) i recrear una nova vida, de mentida, a casa la tieta de Barcelona, al costat de la cosina a qui admira profundament (ostenta un altre estatus, ben contraposat a la vida humil de la Carena). Descobrir que ni tan sols la tieta coneix la veritat fa que Mireia es converteixi en glaç (altra descripció sensorial de l'impacte emocional que viu. Ja no és un sentiment puntual, és tota ella buidada d'emoció, convertida en glaç). A nivell psíquic hi ha una escissió esquizoide.

Aquesta vivència de glaç la vaig trobar també descrita en un article d'Anna Puig (Punt Diari) fent referència al que se sent davant la deshumanització en temps de guerra, on davant imatges esfereïdores (com seria la violació per la Mireia o pitjor encara l'abandonament emocional de la mare) un s'acaba acostumant i tornant glaç. Però sempre queda esperança en veure que sanitaris lluiten per atendre les víctimes de la violència i aleshores es remou l'emoció, ni que sigui per un instant. Anna Puig escriu "*perquè el cor segueixi bategant ni que sigui per un instant perquè després torna el glaç*". Igual que Mireia, el glaç és la defensa a l'atac constant.

El glaç és l'inici de la gran transformació de Mireia. Comença a construir un fals self, partint de la dissociació. "La dissociació és una forma de fugida quan no hi ha escapatòria, és la solució davant el terror per la dissolució de la pròpia identitat" (Bromberg, P.M., 1998, 2004). Rodríguez Sutil

Es transforma en una noia envejosa, egoista, que va construint un jo ideal a partir de referents femenins ben allunyats dels que li recorden el seu origen humil. Seria com viure en una mentida constant, "*les veritats a mitges que et fan viure en el silenci*".

I, per l'etapa vital, i canvi psíquic, que viu Mireia, la novel·la presenta la vida sexual ja adulta i voluntària amb les dificultats conseqüents, a les que se li sumen, les resultants de l'abús sexual sofert.

La primera aproximació a una parella sexual (Aniol, el seu amor de sempre) desperta fàstic, li retorna l'olor de fusta del recambró i es desencanta. Està massa present encara l'abús. I Aniol també

representa la feblesa, quelcom que Mireia vol allunyar.

Quan apareix Emili, ric, segur, que li expressa estar enamorat d'ella des de sempre, Mireia s'enlluerna. Buida de sentiments, ni l'esquizofrènia d'ell li és cap obstacle. Amb el casament satisfà el seu desig de grandesa, aplaca l'enveja per la cosina i el seu entorn social, s'allunya del poble natal i el que representa (el dolor) i, sabedora de la gelosia edípica del pare, se sent triomfal i satisfet el seu desig de venjança. Tot el que fa és un fugir, un intent de deixar enrere. Només un intent. El sexe tampoc és plaent i d'alguna manera torna sentir-se la noia que es deixa fer. Amb l'Emili hi té un fill. Parlar-li en castellà, com si vestís més, segurament també és per posar distància als seus orígens i distància amb el propi fill. Renega de la llengua materna, renega de tot vehicle de l'emoció.
Se sent poderosa però per mantenir-ho li cal anar- se traient del davant tot allò que la pertorba. Ara és el marit malalt.

El sentiment passat d'estar sotmesa (al pare, a les parelles sexuals) es correspon en el present amb estar a mans de la filla (també de nom Mireia) representada per la nèta, Sònia. Elles decideixen quines cuidadores tindrà, li controlen i confisquen l'ampolla de vi, li retiren el seu jardí de joc perquè no entenen el seu significat, sentint-lo com una idea obsessiva que la pertorba més. Treure-li aquest jardí també és treure-li una part d'ella mateixa, un no poder escoltar el seu patiment i fer reviure la culpa, tal com va sentir amb l'abús. En aquest jardí ella expressa les seves conductes inadequades i se sent perseguida per elles. Allò dolent, expulsat, torna en contra i sent que tots li arravaten el que li és propi, com venjança.

Aquest vi (present i passat) possibilita descobrir com la família veïna de Barcelona funciona amb una aparença "normal" i, com la seva, no és més que una ficció. Amaga, per por, un escenari d'abús.

2. El castell de l'oblit.

És el càstig al "seu delicte" (promoure el suïcidi del marit), el pagament per la crueltat que ha anat actuant. Es fa justícia per una conducta realment punitiva. Ella és culpable de l'odi que sent i ho ha de pagar. Però el pare no rep cap condemna pels seus actes. Ans al contrari, tots s'hi han de sotmetre.
Potser el fet d'expiar la culpa a través de la presó li permet un cert alliberament i així comencen a apuntar alguns sentiments fins ara adormits o gelats.

Mireia segueix atrapada en el desig de construcció d'una nova identitat lluny de la seva real. Renega de la seva família i es crea la seva ideal. La venjança segueix viva en ella "*Cada punxa clavada al cor de la mare era una estella que es treia del recambró de la llenya*". Volent allunyar-se del seu passat, el va reproduint en cada acció

Amb el marit tancat en el psiquiàtric ella "refà" la seva vida, s'enamora d'un altre home i té una filla, Mireia. Altre cop, però, la mentida, ara ordida per ella, per la seva avarícia, torna a ser una filla en fals, de pare equivocat (com la primera filla. No es pot dir el pare real), ara confabulat per ella. La mentida segueix presidint la seva vida. Se sent enganxada a aquest home. No tenir-lo és sentir el buit però es resisteix a oficialitzar la relació. Vol ser lliure i mestressa de tot.

Amb el suïcidi del marit que ella estimula, busca sentiments i no en troba (igual que amb la violació. Queda freda. Es perden els sentiments: ni remordiments ni pena).

Amaga el cadàver del marit igual que amaga el seu origen, la seva veritat, amb la idea que "*les coses amagades hi queden per sempre*". Però, com sabem, les coses amagades, reprimides, lluiten per

sortir a la llum i ho fan encara que sota formes diverses.

Allunyant-se del seu passat en realitat s'hi acosta. Passa un temps que porta una vida promíscua (com el pare) que la fan sentir més buida cada cop. Se sent allunyada del fill perquè ja no encaixa amb el que ella esperava que fos. La filla estudia dret i acabarà aparellada amb un pagès que també la retorna al seu passat. És un atac al seu narcisisme. Es va tancant el cercle i ha de seguir fugint. Però en tots els llocs es retroba amb els vells fantasmes, "*els pensaments obscurs, de tants anys, la martellejaven. No entenia per què ara*". Igual que passa amb els dols, cada nova experiència de Mireia no fa més que reviure les experiències passades que no pot tancar.

Descobert el cadàver del marit (comença a aflorar allò que s'amaga) i tancada a presó, lluny de tot, espera trobar la pau que li manca. Malgrat la seva fredor encara conserva certs sentiments, per Aniol, l'amor de sempre, de la Carena, i la nèta. Ja ens parla això que no tot està perdut, no tot és gel, és el fil per on estirar, tal com fem a teràpia.

A presó (el jardí de l'oblit) coneix altres dones que li seran significatives. Una, en especial, serà la seva acompanyant en un món hostil i estrany (farà aquesta contenció que la mare no ha fet en un moment difícil com la violació continuada del pare). Sentirà que per primer cop té una amiga amb qui s'identifica (ja de forma ben diferent als ideals que havia buscat des que havia estat a Barcelona). Troba en l'amiga el ressò dels seus sentiments vers el pare, el desig de mort, que d'alguna manera Mireia ha materialitzat en la mort del marit. Altre cop es troba de cara amb el seu passat tot i que l'amiga s'hi pot afrontar. Ella no.

El funcionament inconscient es posa aquí també en evidència quan la proximitat de l'amiga li desperta alguna impressió sensorial: li retorna l'olor a fusta, sense entendre-ho. Potser perquè li descobreix una piga com ella? La piga que el pare oprimia; la piga que recorda, després, la separació de l'amiga quan marxa abans que ella de la presó... Se n'ha de deslliurar també. Res que recordi el dolor.

Amb la mort del pare, la mare se sent lliure d'explicar els fets ocorreguts. I sempre és en relació a la mort, quan ja quasi no queda temps per la reparació, quan els secrets es revelen (la tieta al llit de mort, una monja també al llit de mort, ella als 92 anys, en els seus darrers anys de vida)

Amb l'expiació (pagar pel que ha fet, amb la presó), la trobada d'una bona relació, començar a ventilar la vergonya en algun espai, mobilitza el psiquisme de Mireia i, en el present, veiem que pot començar a demanar perdó, que es desperta certa sensibilitat vers el càncer de la filla (a la filla li costa posar nom a la malaltia perquè és una família on han faltat moltes paraules. Mireia mare vol posar-ne al càncer però no pot posar-ne encara a l'abús). Però Mireia mare encara no pot suportar el dolor i les respostes que dóna a la filla no són com la filla necessita i torna a esquerdar-se la relació (tan fràgil). Mireia filla pot expressar el que ella mateixa va sentir respecte la pròpia mare, que "*no és una mare normal que consola una filla amb problema greu de salut*". Allò no resolt es repeteix. Reprodueix la mare que ha internalitzat. Veiem com la reparació és un procés sempre molt difícil de fer i consumar, però la Mireia està fent intents.

Mireia es va enfrontant als dols (filla sense cabells, possibilitat que mori, la proximitat de la pròpia mort, el record de la pèrdua de qui va estimar...) i comença a sentir-se feble. Perd aquella omnipotència imposada que no li permetia contactar amb el dolor. Però encara recorre a una mala defensa. L'alcohol que tapa la buidor (tal qual feia el pare).

I en aquest punt reapareix el fill (i nét) a la seva vida, amb un intent de conèixer la història, d'omplir el

buit que tots deuen sentir i que els deixa una vida sense sentit. El nét (altre cop la tercera generació) és l'oportunitat, a través de la paraula, de donar veu i llum a la foscor del silenci, de donar una altra mirada als fets del passat i la possibilitat de reparar tant mal. Sense aquest procés, es pot arribar a la transmissió transgeneracional del trauma. Maria del Valle ho recull "La desmentida de realitats intolerables, (mecanisme que implica una escissió en el jo que és expressada a vegades amb confusions al·lucinatòries com defensa psicòtica front un dol), és un dels principals mecanismes sustentadors de la transmissió patològica de lo transgeneracional, ja que sectors del jo que han restat escindits es transmeten a través de vàries generacions. És lo viscut i no representat dins de la cadena generacional (Ponce de León, 2005) ".

El nét té una malaltia mental, herència biològica de l'avi però, ben conduïda, ens parla d'oportunitats, d'un futur potencial positiu. Esperança.

Espiant els veïns descobreix la seva realitat íntima ben lluny de l'aparença. Realitat tan propera a la seva, tan familiar. És el moment d'intervenir i no mantenir més el silenci. Ajudant la dona i fill veïns s'ajuda a si mateixa.

3. Jardí al sol

Sabent després que "la fugitiva" és la continuació o una altra mirada d'un llibre anterior de l'autora Blanca Busquets, "Jardí a l'obaga", s'entendria aquest bloc, com el canvi, una nova mirada a la mateixa experiència que dóna un nou sentit. Allò que abans era foscor, obaga, ara és un jardí amb llum i sol.

En el passat, comencen les revelacions i descobertes dels fets traumàtics tot i que encara Mireia no en pot assumir el dolor que li generen. Segueix allunyant-se'n i allunyant la gent que ho sap. Però en el present, després de la realitat dels veïns, sí hi pot posar ja paraules i confrontar-ho amb la família.

Pren consciència "*que la realitat s'ha de ventilar i no deixar-la com somni etern. Ella l'havia tancat al calaix de les vergonyes*".
Plora. Comença a connectar amb les emocions. "*Les llàgrimes trenquen la closca dura que cobria el tou del cor*". S'adona que ha de fer alguna cosa, als 92 anys.

Se sent més rejovenida. Coneix els seus descendents.

Ajudar els veïns la fa sentir bé "*Primer cop que se sent orgullosa de fer una cosa que tb agrada als altres*".

Mare i filla s'acosten tot i que la filla reacciona com Mireia amb la seva pròpia mare. Quan més tendra està la mare més dura la filla. Però hi haurà un segon moment en que també això canvia. Cal temps.

Els canvis interns que experimenta Mireia mare i els canvis que això desperta al seu entorn fa que ja no li calgui la jardinera per jugar. Les paraules són suficients.

Amb la situació dels veïns es parla altre cop del que representa l'abús sexual. Sembla que el silenci pot ser entès com conformitat i grat. Consentir per por desperta en la pròpia víctima la confusió de pensar que se n'és responsable. Mireia vol entendre la conducta dels altres (que és com la d'ella). Necessita trobar explicacions alienes que expliquin la seva. Per què també la veïna ha mantingut el

silenci de l'abús? Per què una filla vol matar el seu pare?. La por és la mestressa del silenci. L'engany el motor de l'odi. I l'odi deforma la percepció dels altres. Es tornen monstres.

I en aquest punt és el moment de mirar de cara el seu passat, retornar al poble, a la casa dels pares i decidir què en fa. "Aquesta és l'única cosa real que és seva". Aquest escenari és "un passar comptes" amb els fills i néts i aclarir tots els fets, que cadascú s'apropiï de la pròpia història i es desmuntin els fantasmes que s'han creat amb els silencis i mentides. És parlar-se també a si mateixa i perdonar-se.

I encara hi ha espai per una emoció impactant, una descoberta nova també per a Mireia mare, que dóna sentit també a elements que han sortit en els altres blocs de la novel·la. És una manera de tancar.
Tenim un redescobriment tardà d'amor. A Mireia se li acaba la vida (i s'acaba la novel·la) però se li diu "cada tros de vida es pot reproduir i convertir-se en una vida sencera".

LA FUGITIVA és la història del trauma i del silenci que marca 4 generacions fins que la vergonya que l'acompanya deixa de ser-ho:

"Tot d'una necessitava treure-ho. I va sortir en forma de paraules, que era com havia de sortir, perquè, de vegades, cal dir-ho, potser no tant per qui ho escolta com per qui ho deixa anar (...)"
"Un sol silenci ho pot esguerrar tot"

Bibliografía

FREUD, S (1893-99). *Las psiconeurosis de defensa.* Obras completas III. Primeras publicaciones psicoanalíticas. Amorrortu editores, Buenos Aires, 1981-1991

RODRIGUEZ SUTIL, C. *Las crisis personales, lo traumático y las opciones estratégicas de afrontarlas.* Revista TEMAS DE PSICOANÁLISIS. Núm. 12. Juliol 2016

ANTONIA GRIMALT. *De l'eclipsi de la sensació a l'alba del pensament: Algunes consideracions sobre registres primitius de l'experiència emocional.* Revista Catalana de Psicoanàlisi, Vol. XXX/1

Rosa Royo. *Sufrir A.S.I.* Revista TEMAS DE PSICOANÁLISIS. Núm. 12 – Julio 2016

MARÍA DEL VALLE LAGUNA. *Transmisión transgeneracional y situaciones traumáticas.* TEMAS DE PSICOANÁLISIS Núm. 7 – Enero 2014

El Punt Avui. *De reüll. Tenim el cor glaçat.* Article d'Anna Puig. 21-5-18

RESSENYA DE LLIBRES

LOS PERVERSOS NARCISISTAS.

BOUCHOUX, Jean-Charles.

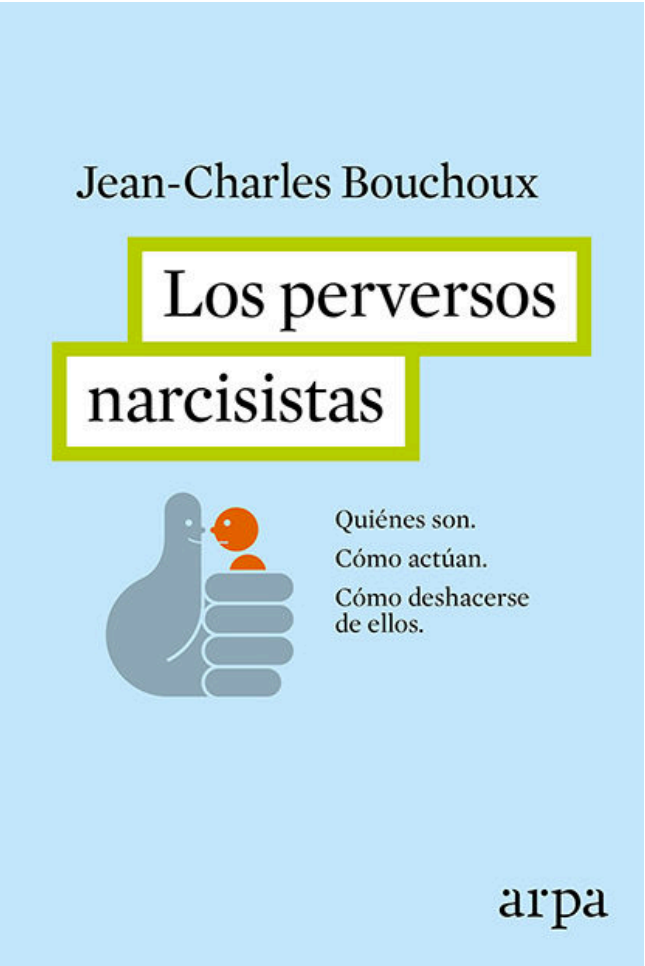

Arpa Editores, Barcelona. Primera impresión 2012 (traducción al castellano, 2016).
ISBN: 84-16601-22-6

*Per **Sílvia Ciprés***

Jean-Charles Bouchoux és psicoanalista, psicoterapeuta i escriptor, considerat una de les veus més reconegudes en el tractament de la perversió narcisista a França. Des de fa 10 anys forma psicoterapeutes, psicoanalistes i altres professionals de l'àmbit de la salut. També supervisa diferents organitzacions, imparteix conferències i és autor de diversos llibres, entre ells, aquest que avui ressenyo.

En ell, l 'autor s'endinsa en l'estudi de la perversió narcisista dins el marc estructural de les personalitats límit. En paraules seves, "... (el llibre) intenta dibuixar un mapa dels mecanismes i els orígens de la perversió mental i delimitar el que és normal del que és patològicament pervers".

Bouchoux té el mèrit d' explicar amb paraules senzilles i assequibles, conceptes teòrics complexos. El llibre inclou nombroses vinyetes de casos reals i les reflexions que els seus pacients li han anat compartint. D'aquesta manera aconsegueix convertir-lo en un text didàctic que pot ser d'utilitat tant als professionals de la psicologia com a la resta de lectors.
El volum està estructurat en 4 parts, més una introducció històrica al concepte de perversió narcisista i la conclusió final. Inclou també un cas pràctic (més extens) i un annex/resum de les patologies del narcisisme i els estats límit.

A la introducció l'autor exposa de manera sintètica alguns conceptes clau de la teoria psicoanalítica. Aquest punt de partida permet al lector apropar-se a les formulacions teòriques de Freud, Klein i autors posteriors.

Comença descrivint la psicologia de les perversions narcisistes, centrant-se en l'estructura de personalitat, les angoixes i els mecanismes de defensa que hi apareixen. Ens mostra l'esbós d'una personalitat el desenvolupament de la quan ha quedat aturat, (un "nen amb cos d'adult"). La seva principal característica és la fragilitat del jo: no pot tolerar la frustració, no és capaç de reprimir les pulsions o ajornar els seus desitjos (pas a l'acte). Pensant en Freud diríem que el pervers narcisista no ha pogut desenvolupar un superjò i el seu jo fràgil no pot fer front a les demandes pulsionals. Es mou per un Ideal del Jo i queda atrapat en una relació dual amb l'objecte. No pot accedir a la triangulació, no pot accedir a l'Èdip.

En l'estructura de la perversió narcisista trobem els mecanismes de defensa típics de les patologies paranoides: la negació, el clivatge, l'escissió, la idealització i la identificació projectiva. Des de la perspectiva kleiniana el pervers no pot accedir a la fase depressiva, queda atrapat en la posició esquizo-paranoide. Pensant en la relació d'objecte, diríem que aquest es converteix per a ell en una pròtesi fàl·lica, que li permet ignorar la pròpia fragilitat, i mantenir la il·lusió de la seva omnipotència. Aquest clivatge el fa extremadament depenent de l'objecte, del que no ha aconseguit diferenciar-se suficientment. Bouchoux diu "el pervers narcisista es revaloritza en el contacte, apropant-se a les persones que admira, a les que sent més fortes que ell. Aleshores les menysprea, ataca aquelles qualitats que enveja, fent-les desaparèixer en l'altre i quedant-se les ell". Presenta una falla narcisista: per compensar la manca de confiança en sí mateix, desenvolupa una (falsa) imatge omnipotent.
El pervers traspassa els seus conflictes (identificació projectiva)a l'objecte, evitant entrar en contacte amb el seu patiment. Genera caos en la ment de l'altre, un caos que li pertany en origen i que evacua en l'altre per deslliurar-se'n. No reconeix ni el dolor ni els remordiments. Fa emmalaltir als que l'envolten: pateixen els altres en el seu lloc.

Mantenir-se prop de l'objecte li permet, gràcies a la projecció, escapar del deliri, evitar la psicosi. Aquesta proximitat el protegeix de les abrusadores angoixes de fragmentació i d'abandonament: incapaç de diferenciar-se realment, no aconsegueix trobar els seus límits, es veu desbordat per les pulsions (buscant constantment comprovar el seu poder) i, a la vegada, per una angoixa massiva

de ser abandonat.
Aquesta seria la seva gran paradoxa, l'altre no val res, però no pot viure sense ell. Bouchoux parla de les "víctimes" del pervers i de les seves característiques de personalitat. Segons l'autor, el més habitual és que es tracti d'algú molt proper, amb qui manté un estret contacte, ja sigui laboral, de parella, familiar... Acostumen a ser persones generoses, bondadoses i confiades en excés i amb gran necessitat de valoració. Algú que, com el pervers, té dificultats per trobar els seus propis límits. Tots dos presenten una falla narcisista. Molt sovint la relació que estableixen amaga un vincle sadomasoquista en la que, cada un a la seva manera, vol demostrar el seu poder.

És una relació mancada de reciprocitat: la víctima, al contrari del pervers, projecta amor i "re-narcisitza" a la seva parella. La força de la víctima és la seva capacitat de donar i la del pervers la de no donar res, però prometre molt: Fa servir la paraula com a arma, abusa dels dobles sentits i de la paradoxa que això genera. Aïlla a l'altre, apartant-lo de les persones que li són properes, va oscil·lant entre el menyspreu i la idealització, submergint-lo en un estat de confusió total, un estat d'alerta generalitzada (similar a l'estrès post traumàtic) en el que no pot pensar ni actuar de manera lògica. Des del punt de vista de la intervenció psicoterapèutica, l'autor copsa la dificultat que tindria un PN perfectament estructurat, per demanar ajut terapèutic: "El pervers estructuralment realitzat està a resguard mentre tingui una víctima per descarregar-se". L'autor deixa clar que no és habitual trobar pacients PN "perfectes". Citant a Paul-Claude Racamier diu: "el pervers narcisista consulta quan encara no ho és del tot". I si no ho és del tot, podrà qüestionar-se i així accedir al seu propi patiment, a la seva falla. Si la negació no és prou forta, haurà de fer front també a la culpa. En aquest moment corre el risc de patir una regressió i tornar als mecanismes perversos. El terapeuta, atent, ha d'ajudar a contenir aquesta angoixa, evitant que el pacient pervers caigui en la repetició i passi a l'acte.

Bouchoux diu que si falla la contenció: "... el pervers romandrà presoner de la seva estructura. Esperem que puguin entendre que el mal que fan, encara que en un primer moment els alleuja, els farà tornar una i altra vegada al mateix punt". És important recordar que, si arriba a consulta, acostuma a presentar-se com a víctima, per lo que el terapeuta ha d'estar molt atent a no acompanyar-lo en les seves perversions (col·lusió). "Per evitar caure en transmissions perverses, el terapeuta ha de fer un treball en profunditat sobre si mateix". En aquest sentit, afegeix: "Tot anàlisi s'ha de desenvolupar des de la humilitat i la bondat. El terapeuta només pot arribar a l'autèntica humilitat a través del propi anàlisi, acceptant estudiar les seves parts fosques, negatives."

Ara bé, malgrat la dificultat que impliquen aquests tractaments, Bouchoux obre una escletxa d'esperança citant André Green: "S'ha de pensar que l' acceptació del qüestionament d'un mateix que implica l'anàlisi, separa la caracterització d'un subjecte segons els criteris del mal."

D'altra banda és freqüent que arribin a consulta pacients que han "patit per proximitat" (les anomenades "víctimes"). Bouchoux també aporta orientacions per al treball terapèutic: el terapeuta ha de ser capaç de posar nom a la realitat, ha de poder definir al pervers com a tal i ajudar a la víctima a pensar i a entendre el seu funcionament (requalificació dels fets). També l'ha d'ajudar a posar distància. No és gens fàcil per a ells, perquè moltes vegades, aquest fet de posar distància pot implicar perdre el treball, la parella i/o el contacte amb els fills. I a la fi, se l'ha d'ajudar a no caure en la negació. Bouchoux ens diu que hem de vigilar molt, com a terapeutes, en no fer qüestionar-se a la víctima abans de temps. S'ha de respectar el seu "temps": ha d'allunyar-se, curar-se, reconstruir-se i finalment, qüestionar-se.

Tot això formaria part del procés de dol (sa). Un procés de dol que, en el cas de les estructures perverses pot arribar a ser impossible. Si no aconsegueix retenir l'altre (i ho intenta desesperadament) acostuma a buscar una nova víctima, quedant atrapat entre la negació i la ràbia.

A la part final del llibre l'autor s'endinsa en els orígens de la perversió. Considera que la perversió narcisista té el seu origen en la relació primerenca amb els progenitors i ens parla del maltractament. Hi ha molts tipus de maltractament. Partint de les teories de Winnicott, trobem el maltractament entès com la impossibilitat de formulació de desig: molts perversos han estat nens consentits que no han pogut desenvolupar la capacitat de desitjar i de renunciar. Han estat infants que no han trobat límits, ni frustracions. No se'ls ha permès estructurar-se. En el desenvolupament sa, el nen, ajudat per una mare suficientment bona, pot superar la omnipotència i l'estat fusional, trobant i creant alhora l'objecte transicional que li permetrà la progressiva individuació. El PN, però queda atrapat entre la Ràbia vers l'objecte i la Por a ser abandonat per ell, entre el desig de fusió i la necessitat de distància, en un moviment circular, repetitiu. L'objecte no serà mai objecte transicional.

Segons Winnicott, l'origen d'aquesta situació circular és una falla en la funció materna. La mare del pervers "no ha sabut reconfortar al seu fill, ni ajudar-lo a separar-se". El veu com una part de sí mateixa o bé com a portador del seu símptoma. El nen no pot accedir a la fantasia, al desig inconscient, al joc, a la creativitat.

Així com Winnicott proposa entendre la gènesi de les perversions des de les relacions precoces mare-fill, Paul-Claude Racamier proposa contemplar-la sota el prisma de la "incestuositat" i les conseqüències sobre l'Èdip. Quan els progenitors no han pogut resoldre suficientment la pròpia situació Edípica, la reviuen en el fill, designant-lo com a pseudo parella, situat entre els pares en una relació dual on és objecte fàl·lic d'un dels progenitors. Submergit en lo incestuós es converteix en un nen símptoma, portador de l'angoixa o de la bogeria paterna.

Aquest seria un altre tipus de maltractament. La incestuositat, al contrari de l'Èdip, s'inscriu en lo real, està ple de secrets, del que no es diu, de la transgressió de la llei. No permet l'elaboració de la fantasia inconscient perquè només es pot fantasiejar sobre allò que és inaccessible. Racamier ens parla de l'ANTEEDIP (abans de l'Èdip, que impedeix l'Èdip): "Al pervers narcisista no se li ha permès néixer a la seva imatge, molt sovint, per comoditat dels seus pares". Trobem doncs l'origen de la perversió en la malaltia dels progenitors abocada sobre el fill, compulsió a la repetició sense fi.

Bouchoux, finalment, conclou: "quan estudiem els mecanismes perversos d'un individu, veiem ràpidament que, abans de ser botxí, havia estat víctima."

Per acabar, afegiria que el que resulta més interessant de la lectura d'aquest text (a més de la gran quantitat de vinyetes clíniques que conté) és la manera com s' apropa a la perversió narcisista des de diferents angles: el punt de vista del pacient, el de les persones amb les que es relaciona, el dels seus progenitors i el dels terapeutes que treballem amb uns i altres.

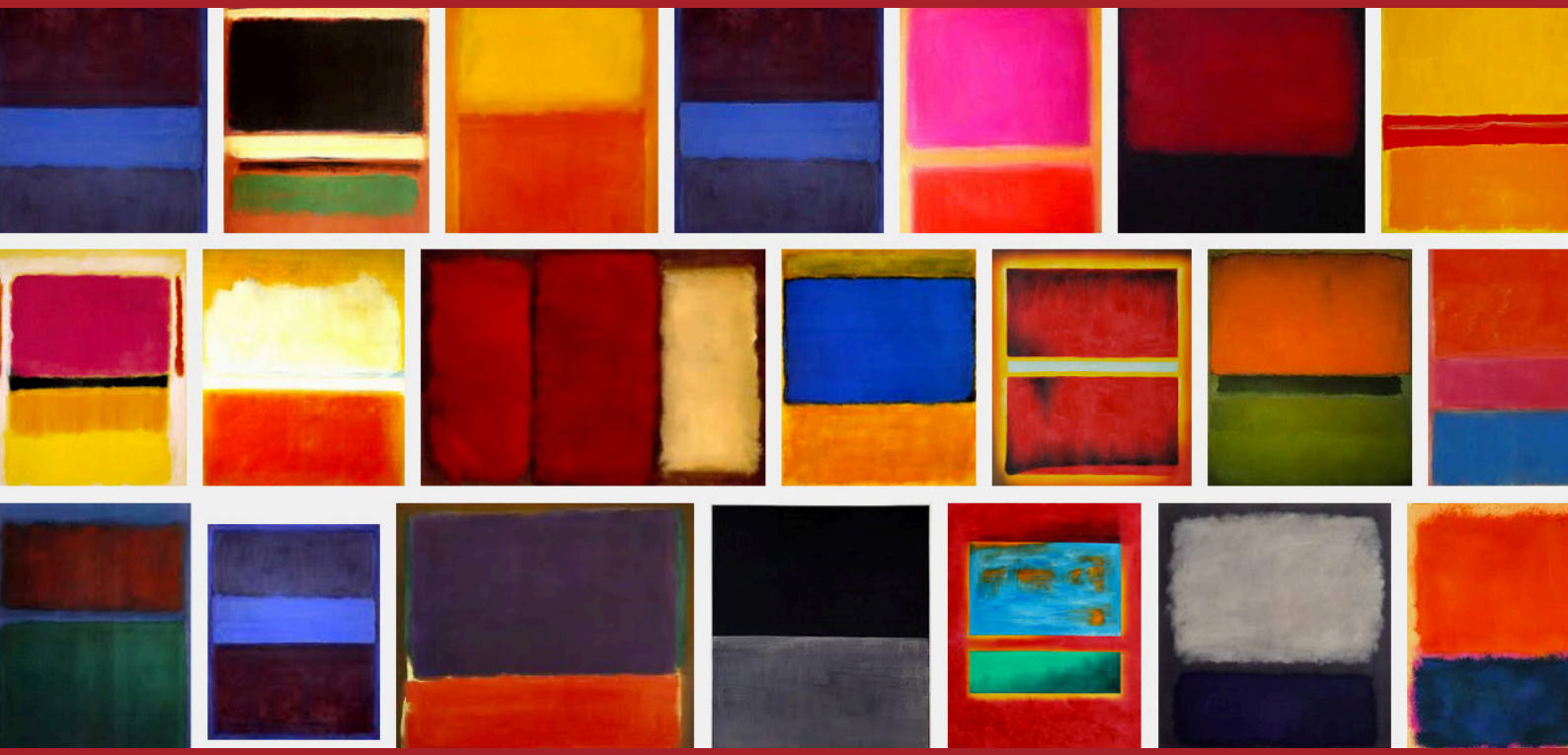

ACPP

Associació Catalana de Psicoteràpia Psicoanalítica